

TATTVA

**A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola
és a
Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata**

Budapest, 2007

TATTVA

**A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola
és a
Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata**

Létkérdés Konferencia 2005–2006

Előadások, kerekasztal-beszélgetések

Budapest, 2007

TATTVA

A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola
és a
Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Andrássy u. 53.
Telefon/Fax: (1) 321-77-87

Szerkesztő:
Banyár Magdolna (Mahārāṇī devī dāsī)

Munkatársak:
Fülöp Bernadett
Kuszák Ágnes

Lektor:
Németh Orsolya (Prema-vinodīṇī devī dāsī)

Borítóterv és számítógépes tördelés:
Tóth Sándor

Budapest, 2007

ISSN 1418-4060

Tartalom

Létkérdés Konferencia 2005–2006 Előadások, kerekasztal beszélgetések

Előszó • 7

AZ I. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA PROGRAMJA • 10

Szűcs Gábor (Gaurāṅga dāsa):
A védikus világszemlélet • 13

Tóth Tibor:
Mit nem tudunk a világról? • 19

Sivaráma Szvámi, Szabó Gábor:
Szükség van-e Istenre a világ magyarázatához? – Vita • 35

A II. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA PROGRAMJA • 50

Tóth Zoltán (Śacīsuta dāsa):
Az ember meghatározottsága egy keleti filozófiai hagyomány szerint • 53

Herczog Mária:
A párválasztás szempontjai • 67

Tóth-Soma László (Gaura Kṛṣṇa dāsa):
A házasság mint sorseseemény a védikus hagyományokban • 77

Béres Tamás, Polnauer Sándor, Sivaráma Szvámi, Sulok Zoltán:
Sors, szabad akarat, felelősség – Kerekasztal-beszélgetés • 93

A III. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA PROGRAMJA • 114

Előszó

Kedves Olvasó!

A Létkérdés Konferenciákat szervező Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola szellemi elődjét, a Védikus Bölcsselettudományi Szabadegyetemet a vaišnavizmus ősi indiai tradíciójának hazai képviselője, a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége hívta életre 1994-ben. A Szabadegyetem 1996 novemberében, „Tudomány és vallás szintézise” címmel nemzetközi konferenciát rendezett Budapesten, az Új Városháza dísztermében, olyan neves tudósok és teológusok részvételével, mint Heller Ágnes, Marx György, Máté-Tóth András, Popper Péter, Puskás Ildikó, Szabó Péter, Drutakarma dāsa (Michael A. Cremo), Maurice Wilkins, Ravindra Svarūpa dāsa (William Deadwyler), valamint Sivarāma Szvámi.

E konferencia sikerén felbuzdulva a Szabadegyetem, majd 2004-es állami elismerését követően a Főiskola hat éven keresztül háromnapos Nyári Egyetemet rendezett a somogyvámosi Krisna-völgyben, ahová nem csupán a tudomány és a teológia, hanem a művészetek és a média képviselőit is elhívta, akik termékeny eszmecserét folytattak egymással. E nagysikerű rendezvények témái korunk, az ezredforduló fontos társadalmi problémái voltak, „Az ezredvég dilemmái”, „Identitások”, „Emberi és isteni törvények”, „Boldogság-képek”, Mítosz vagy valóság” és „Legyőzhető-e az erőszak?” címmel.

A nyári egyetemeken felgyülemlett tapasztalatok alapján a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola 2005-ben újtúra indította a Létkérdés Konferenciát, egy a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatának keretében évente megrendezett, egynapos tudományos rendezvényt, amely párbeszédre invitálja a társadalom- és természettudományok, illetve a teológia neves képviselőit. A névadás nem volt véletlen, hiszen a konferenciák témáját a mindenkit érintő és érdeklő igazi „létkérdések” adják, amelyek éppen ebből adódóan mind a tudomány, mind a teológia vizsgálati tárgyát képezik.

Az I. Létkérdés Konferencia (2005) a transzcendens dimenzió létezését firtatta, „Van-e természetfölötti?” címmel. E kérdés mindig időszerű. Bár számtalan találmányával a modern tudomány megváltoztatta az emberiség életkörülményeit, továbbra is nyitott kérdés maradt számára, hogy létezik-e valami az ember által tapasztalható anyagi valóságon túl. Mindenki átéli a tudat csodálatos képességét, de a tudósok nem tudják megválaszolni, hogy mi a forrása ennek a tudatnak: csupán az agy, vagy pedig egy annál magasabb rendű tényező, az elme,

illetve a lélek. Egyes tudósok szerint idővel mindent képesek leszünk megmagyarázni csupán az anyag törvényszerűségei segítségével, mások azonban kutatási eredményeik alapján arra a következtetésre jutnak, hogy a megfigyelhető világ aprólékos rendezettsége egy felsőbbrendű értelem létezésére utal. A vallások számára a természetfölötti létezése nem kérdés, hanem kiinduló feltétel. A különbség az egyes vallások között „csupán” annyi, hogy a transzcendensről való tudásuk mennyire részletes, és az Istenhez visszavezető út mely módszerét ajánlják híveik számára. A vallások többsége – így a védikus szentírásokon alapuló vaišṇavizmus – azonban nem csak a transzcendensről rendelkezik tudással, hanem az anyagi világról és annak törvényszerűségeiről is vannak világos és érvényes ismeretei: párbeszédet tud tehát folytatni a tudománnyal. E párbeszédet pedig a tudomány nem zárkozáshoz el azzal, hogy a transzcendencia kívül esik a kutatási területén, miközben számos tudós előszeretettel nyilatkozik természetfölötti „ügyekről” tudományos tekintélyének teljes súlyával. Továbbá azt a kérdést sem kerülheti meg a tudomány, hogy mi végre szükséges ez a nagy technikai fejlődés, és nem lehetséges-e, hogy valójában többet árt az emberiségnek, mint amennyit használ.

Tudomány és vallás párbeszédét fenn kell tartani, hogy a tudomány megtalálja valódi célját és szerepét az emberek életében. A dialógust pedig az alapoknál kell kezdeni, tisztázva azt, hogy mennyiben elfogadható Isten létezése a természettudomány számára. A konferencia fő témái ennek jegyében az alábbiak voltak: van-e lélek? mi a lélek? a halálközeli élmények értelmezései; vélemények a világ és az élőlények eredetéről; szükség van-e Istenre a világ magyarázatához?

A konferencia előadói a tudomány ismert és elismert képviselői, például Boros Gábor filozófus, Pléh Csaba pszichológus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettese, Szabad János genetikus, Tóth Tibor informatikus és Szabó Gábor fizikus voltak. A vallást Sivaráma Szvámi vaišṇava tudós, valamint a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola tanárai képviselték.

A II. Létkérdés Konferencia (2006) témája sem volt kevésbé érdekfeszítő: „A sors, azaz meddig terjed a szabad akarat?” A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola e rendezvénnel ismét „egy asztalhoz ültette” a társadalom- és természettudományok, illetve a teológia neves képviselőit arról a témáról, hogy valójában mit jelent a sors fogalma, és vajon az ember életét mennyiben határozza meg a sorsa, illetve mennyiben alakítja azt szabad akaratából.

A téma illusztrálására elkészült egy rövidfilm, amely egyben megadta a konferencia vázát is, hiszen a film epizódjaira felfűzhetők voltak az egyes előadások és beszélgetések. A film négy részből állt, az emberi élet négy nagy jelentőségű

eseményének vagy döntési helyzetének megfelelően, melyek: a születés, a pályaválasztás, a házasság és az élet befejezése. Az első három téma megközelítése hasonló volt: először a természet- vagy társadalomtudományok egyik jeles képviselője mondta el álláspontját és véleményét az aktuális élethelyzetről vagy sorseseeményről, másodszor pedig a keleti filozófia, jelesül a vaiṣṇava hagyomány tudós ismerője. A negyedik, utolsó résznél azonban már csak a világvallások képviselői szólaltak meg.

Az előadók szakterületük kiemelkedő tudósai voltak, akik közül Czeizel Endre nyitotta a sort. Az ismert genetikus az ember genetikai meghatározottságát feszegető előadása után Csernus Imre pszichológus azt fejtegette a tőle megszokott formabontó stílusban, hogy minden, rajtunk kívülállónak tetsző, azaz sorsszerű esemény csak a lustaságunk következménye, és küzdőképességünk hiányáról árulkodik. Herczog Mária szociológus a társadalmi tényezők párválasztásban és családi életben betöltött szerepéről beszélt rendkívül informatívan és mégis élményszerűen. Tóth-Soma László (Gaura Kṛṣṇa dāsa) vallástörténész a házasság intézményének jelentőségéről beszélt a védikus hagyományban, míg Tóth Zoltán (Śacīszuta dāsa) vaiṣṇava teológus arról, hogy mit mond a keleti filozófiai hagyomány az ember meghatározottságáról.

A kerekasztal-beszélgetésen a világvallások hazai képviselői: Béres Tamás evangélikus lelkész, Polnauer Sándor főrabbi, Sulok Zoltán, a Magyar Muszlim Egyház Elnöke, és Sivarāma Szvámi vaiṣṇava teológus vettek részt. A záró beszélgetés izgalmát az adta, hogy a legnagyobb vallások nagy tudású képviselői a legtöbb kérdésben egyetértettek, és megközelítésük valamint magyarázataik tudományos igényűek, és nem térítő jellegűek voltak.

Az idei, III. Létkérdés Konferencia ismét egy olyan kérdéskörrel foglalkozik, amely mindenkit érint: „Együtt-lét: A kapcsolatok természetrajza”. Az előadók között szerepelnek ismert pszichológusok: Tari Annamária és Vekerdy Tamás; Daubner Béla pszichiáter, valamint a világvallások képviselői: Csepregi András evangélikus teológus, Sivarāma Szvámi vaiṣṇava teológus és Verő Tamás rabbi. Reményeink szerint e rendezvény is legalább olyan jó hangulatú lesz és termékeny szellemi vitákat hoz majd, mint a megelőző I. és II. Létkérdés Konferencia. E két rendezvényen elhangzott előadásokból és beszélgetésekből szeretnénk most átnyújtani kedves olvasóinknak egy válogatást, érzékeltetve a Létkérdés Konferenciák szellemiségét, illetve kedvcsinálóként az elkövetkezendő konferenciákhoz.

Banyár Magdolna (Mahārāṇī devī dāśī)
a Szervezőbizottság elnöke

I. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA

Van-e természetfölötti?

10:00 - 10:15

MEGNYITÓ

10:15 - 10:55

Előadás: Nézetek a test és a lélek kapcsolatáról a gondolkodás történetében

Előadó: *Boros Gábor* filozófiatörténész

10:55 - 11:35

Előadás: Új ismeretek a tudatról: klinikai halálesetek, parajelenségek

Előadó: *Liptay-Wágner András* parapszichológus

11:45 - 12:25

Előadás: Lélekfelfogás és reinkarnáció a vaiṣṇava filozófiában

Előadó: *Tóth Zoltán (Śacīsuta dāsa)* vaiṣṇava teológus

12:25 - 13:25

Vita: Van-e lélek? Mi a lélek?

A vita résztvevői: *Pléh Csaba* pszichológus és *Tasi István (Īśvara Kṛṣṇa dāsa)*

kultúrantropológus, vaiṣṇava teológus

Moderátor: *Sipos Júlia* rádiós szerkesztő

13:25 - 15:00

EBÉDSZÜNET

15:00 - 15:40

Előadás: A tudomány a világ és az élőlények eredetéről

Előadó: *Szabad János* genetikus

15:40 - 16:20

Előadás: Amit még nem tudunk a világról

Előadó: *Tóth Tibor* gépészmérnök, informatikus

16:30 - 17:10

Előadás: A világ védikus szemlélete

Előadó: *Szűcs Gábor (Gaurāṅga dāsa)* asztrológus, vaiṣṇava teológus

17:10 - 18:10

Vita: Szükség van-e Istenre a világ magyarázatához?

A vita résztvevői: *Szabó Gábor* fizikus és *Sivarāma Svāmi* vaiṣṇava teológus

Moderátor: *Fábri György* filozófus

Van-e természetfölötti?

Viták és előadások:

Boros Gábor filozófiatörténész

Pléh Csaba pszichológus

Sivaráma Szvámi vaisnava teológus

Szabad János genetikus

...és mások

Október 28. péntek 10⁰⁰
ELTE TTK Harmónia Terem
XI. Pázmány P. sétány 1/a

(30) 684-6861 • www.letkerdes.hu

BHAKTIVEDANTA
Hittudományi Főiskola

Szűcs Gábor (Gaurāṅga dāsa)

asztrológus, vaiṣṇava teológus

1971-ben született Budapesten. A Moszkvai Állami Egyetem programozó matematika szakán tanult, majd szerzetesként csatlakozott a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségéhez. 1995 óta tanulmányozza a védikus asztrológiát és az ájurvédikus gyógy módokat. 2000-ben a Delhi Sri Jagannath Vedic Center oktatójává nevezték ki, és számos tanfolyamot tartott országszerte és külföldön is. *A védikus asztrológia kézikönyve* és a *Vasztu, az otthonteremtés időtlen tudománya* című könyvei mellett számos cikket publikált különböző folyóiratokban a védikus filozófiáról és életmódról. A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola vaiṣṇava teológus szakát szanszkrit szakosodással végezte, jelenleg a Főiskola vaiṣṇava kultúra tanszékének óraadó tanára.

A védikus világszemlélet

Szűcs Gábor
(Gaurāṅga dāsa)

Előadásomban a védikus irodalomból ismert teremtéelméletet mutatom be, amellyel különösen a *purāṇák*, a *purāṇa*-irodalom foglalkozik.

A védikus irodalom alkotja India szent iratait, amelyeket szanszkrit nyelven jegyeztek le. Ezek minden témakört felölelnek, a lelki tudástól kezdve, ami a lélekről, Istenről szól, a társadalomtudományokon és a természettudományokon át, ideértve az orvostudományt is, egészen az anyag, vagyis a fizika alapvető törvényszerűségeiig.

A védikus világgép a létező világ egészét két részre osztja: lelki és anyagi világra, amelyekben különböző bolygók

találhatók. Mivel mi az anyagi világban tartózkodunk, jelenleg erről van tapasztalatunk.

E szerint a világgép szerint a lelki világ Isten örök birodalma, minden élőlény eredeti otthona. A lelki világban számtalan bolygó található, amelyek mindegyikén Kṛṣṇa illetve az Ő kiterjedései, a különböző Viṣṇu-formák vannak jelen, ők uralkodnak. Kṛṣṇa hívei tökéletesen harmonikus, szeretetteljes kapcsolatban szolgálják Őt.

Ennek a lelki birodalomnak az egyik szegletében található az a régió, amit mi anyagi világnak nevezünk. Viṣṇu jelen van abban a részben is, ahol majd az anyagi világ teremtése történik. Ezt a formát nevezzük Mahā-Viṣṇunak. A védikus írások tanúsága szerint Istennek ez a formája egy hatalmas, gigászi méretű forma. Amikor valamit nagyobbnak vagy kisebbnek tekintünk, azt saját léptékeink szempontjából tesszük. Itt olyan viszonyítás hangzik el, amely szerint Mahā-Viṣṇu transzcendentális testének a pórusaiból számtalan univerzum árad ki. Ezek egyikeben vagyunk jelenleg. A védikus irodalom azt írja, hogy a miénk nem a legnagyobb univerzum, csupán „középkategóriás” méretű.

A lelki birodalomban az időnek az a fajta elmúlást okozó hatása, amit itt észlelünk, nem működik. Idő ott is van, de nem ilyen formában.

A teremtet világ korának különböző meghatározási módszerei léteznek. A keresztény kreacionisták által alkalmazott időtávok a modern tudomány szempontjából megkérdőjeleződnek, a védikus irodalom léptékeivel azonban nincs probléma, mert az egzakt módon meghatározott időtartamokról, ténylegesen több milliárd éves időtartamokról beszél.

A védikus teremtéselmélet és a keresztény kreacionizmus között egyéb különbségek is vannak. A védikus leírások szerint Isten a különböző – Vişṇu-inkarnációknak nevezett – kiterjedésein keresztül folyamatosan és tevékenyen vesz részt a világ megteremtésében, fenntartásában és pusztításában. A keresztény felfogás szerint azonban Isten mintegy csak elindítja a teremtet világ működését (egy órásmesterhez hasonlóan, aki felhúzza az általa készített óra szerkezetét), annak további fenntartásában tevékenyen már nem vesz részt.

A kreacionista elmélet magában foglalja az evolúciós elképzelést, úgy, hogy azokra a finomabb szintű elvekre vagy megnyilvánulásokra, amelyek nem tekinthetők konkrét fizikai megnyilvánulásoknak, az anyag fejlődésének, evolúciójának termékeiként tekint. A védikus leírásban azonban azt látjuk, hogy a finomabb szintű elvek a konkrét anyagi formákkal és testekkel egyszerre, egy időben jönnek létre.

Az evolúció mint gondolat megjelenik a védikus hagyományban is, de csak lelki evolúció értelemben. Az örök lélek a reinkarnáció folyamata során egyik testből a másikba vándorol. Ezt a vándorlást nevezzük a lélek evolúciójának. Ez a folyamat pozitív esetben az alacsonyabb létformáktól a magasabb létformák felé halad. A *purāṇák* konkrétan meghatározzák, hogy 8 millió 400 ezer faj, életforma létezik az univerzumon belül. Ezek közül nyolcmillió az állati és növényi létforma, melyeknek további alkategóriái vannak, a maradék négyszázezer fajt pedig az emberi és az annál magasabb rendű élőlények alkotják: félistenek, megvilágosodott személyiségek, akik az univerzum magasabb régióiban lakoznak.

Amint a teremtés folyamata elkezdődik, az idő működésbe lép. Különböző idősíkok léteznek: Mahā-Viṣṇu ki- és belégzése alkotja az univerzumok teremtésének és elpusztításának, megnyilvánulásának és meg nem nyilvánulttá válásának az időtartamait. Ami Mahā-Viṣṇunak csak egy ki- és belégzés, az az univerzum élőlényei számára hosszú idő.

Tehát Mahā-Viṣṇu pórusaiból áradnak ki az univerzumok. Amikor ez megtörténik, Ő maga is kiterjed, és megjelenik az univerzumokon belül is. Itt kezdődik a teremtés szűkebben értelmezett folyamata. A teremtés hasonlatos a gépekhez:

egy gép összerakásához alkatrészekre van szükség. Az alkatrészeket elő kell állítani, ezután jön a szerelési munka. Mindazokat az összetevőket, amelyek a világ létrejöttéhez szükségesek, szintén Vişnu teremti meg. Valójában minden, ami körülöttünk van és a világot alkotja, Isten része, Isten energiája.

Ekkor jelenik meg az a személyiség, akit a védikus hagyományban a másodlagos teremtőnek nevezünk. *Brahmā deva*, vagyis félisten, tehát nem abba a kategóriába tartozik, mint Kṛṣṇa vagy Vişnu, aki a Legfelsőbb Isten. *Brahmā* egy lélek, egy teremtetten élőlény, akit Isten hatalommal ruház fel a teremtés feladatainak ellátása érdekében.

Brahmā fejlett intelligenciával és nagy hatalommal rendelkezik. Meditációja által, tehát gondolatai segítségével hoz létre különböző élő formákat és olyan elveket, amelyek az univerzum működésében fontos szerepet játszanak. *Brahmā* mentális fiai – azok az élőlények, akiket *Brahmā* a meditációja által közvetlenül megteremt – hozzák aztán létre több generáció alatt az alacsonyabb rendű élő fajok, az állatok és a növények egyedeit. Ám *Brahmā* ezen felül megteremti, pontosabban előhívja még a zenei hangokat, a különböző emberi

tulajdonságokat, a társadalmi rendeket, a különböző kötelességeket, törvényeket is. *Brahmā* végrehajt egy tervet, amit Vişnu az elméjében megjelenít. A teremtés első fázisában tehát *Brahmā* meditál. E meditáció során kapja meg Kṛṣṇától az intelligenciát, a képességet arra, hogy a teremtés további feladatait végrehajtsa.

Vişnu a forrása az univerzumoknak, s az univerzumon belüli teremtés folyamatának elindítója és fenntartója is Ő, és ezzel egyidejűleg kiterjed minden egyes atomba is – jelen van az atomokban, az atomok közötti térben, mindenhol. Azért fontos ez a mozzanat, mert ha Isten az elindítója a teremtés folyamatának, de egy ponton magára hagyja a dolgokat, akkor azok a dolgok látszólag önmaguktól történnek. A védikus leírás szerint ezzel szemben semmi nem történhet Isten közvetlen engedélye és felügyelete nélkül.

Vişnu ebben a formájában, amelyet szanszkritul *Paramātmā*nak – magyarul Felsőléleknek – nevezünk, minden élőlény szívében is jelen van. A Bha-

gavad-gītában azt olvashatjuk, hogy a Felsőlélek irányítja az élőlények gondolatait, Tőle jön az emlékezet, a felejtés és a tudás. A tudományban nagyon sokszor szerepet játszik egy olyan tényező, amit inspirációnak nevezünk. Ha egy tudós sokat gondolkodik egy bizonyos probléma megoldásán, sok esetben valamiféle „isteni szikra” hatására születik a megoldás. Így fedezhető fel közvetlenül Vişņu jelenléte és szerepe.

A makrokozmosz után most nézzük meg a mikrokozmoszt, az egyéni élőlényt. A védikus irodalom pontos leírást közöl az élőlények felépítéséről. Testünk durva fizikai elemekből áll, amelyek sejteket, szerveket, szervrendszereket alkotnak. A védikus irodalom szerint a fizikai test létezésének és

működésének célja az érzékszervek szolgálata, az érzékszervek célja pedig a kommunikáció a külvilággal. Az információelmélet szerint kell egy befogadó és egy hordozóanyag (csatorna) is. Az érzékszervek a befogadás funkcióját segítik. Ezáltal a lélek kapcsolatba kerül azokkal a hordozóanyagokkal, amelyek az információt hordozzák.

Ezen túl minden élőlény rendelkezik finomfizikai testtel is. Ennek vizsgálatával nemrég kezdett el foglalkozni a tudomány, például az Egely-féle vitalitásmérő kapcsán. A finomfizikai testet aurának, asztráلتestnek is nevezik. A védikus irodalom leírja ennek a finom energiamezőnek a működését és a tulajdonságait.

Az információ, ami az érzékszerveken keresztül érkezik az élőlényhez, az elmébe jut. Az elme a központi olvasztótégely, különböző benyomások gyűjtőhelye, ahol a gondolkodás, az érzés és az akarat funkciói működnek.

A leglényegesebb alkotórész a lélek, a lélekszikra, amely egy transzcendens és örökké létező, tehát nem mulandó megnyilvánulás. A védikus írások szerint minden élőlény szívében van egy lélek. Minden élőlénynek ugyanolyan joga van az élethez, hiszen minden egyes lélek, függetlenül attól, hogy milyen testben van, azonos spirituális természettel rendelkezik.

Az emberi születés nagy jelentőségű, mert az emberi testben az élőlény elgondolkodhat azokon a kérdéseken, hogy „Ki vagyok én?”, „Honnan jöttem?”, „Hová megyek?”, „Hogyan működik a világ?”. Az emberi testben az ember elkezdhet tudakozódni a lelki kérdésekről, illetve belekezdhet spirituális önmegvalósító folyamatokba. Ezek által a hit meggyőződéssé, megtapasztalássá válik. Amikor valamit megtapasztalunk, az már valóság, nem tudományos hipotézis vagy elmélet.

Az ősi szentírásokban elmagyarázott jóga-rendszerek arra szolgálnak, hogy tudatunkat megtisztítva, felemelve képessé tegyenek bennünket a világ finomabb valóságainak észlelésére, megtapasztalására. Ezeknek a jóga-rendszereknek a segítségével megvalósíthatjuk, megtapasztalhatjuk a valódi lelki azonosságunkat.

Sokféle jóga-rendszer létezik. Azonban a védikus irodalom javaslata szerint a jelenlegi korban a mantra-meditáció, tehát Isten neveinek éneklése, az imádkozás az a folyamat, ami által a legkönnyebben érhetünk el közvetlen lelki tapasztalatokat. Ennek a mantra-meditációnak, Isten nevei éneklésének a következtében a tudat kiszabadul az anyag fogságából. Ezáltal visszatérhetünk oda, ahonnan elindultunk, a lelki világba, a lelki birodomba, eredeti otthonunkba, melynek ez az anyagi világ elenyésző visszatükröződése csupán.

Tóth Tibor

gépészmérnök, informatikus

1942-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen (NME) végezte, ahol 1966-ban kitüntetéses gépészmérnöki oklevelet szerzett. 1985-től az NME docense, 1989-től a négy tanszékből újonnan szerveződött Informatikai Intézet igazgatója. 1989-ben védte meg akadémiai doktori értekezését „Automatizált műszaki tervezés a gépgyártástechnológiában” címmel. 1990-ben nevezték ki egyetemi tanárrá, 1995 óta az akkor alapított

Alkalmazott Informatikai Tanszék vezetője. 2002 óta a Hatvany József Informatikai Tudományok Doktori Iskola elnöke. 2001-től a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) Informatikai tudományok bizottságának tagja, Széchenyi Professzori Ösztöndíjas (1997–2000). Az „MTA levelező tagja” címre ajánlották 1997-ben. Jelenleg is a Miskolci Egyetem Informatikai Intézetének igazgató professzora, tanszékvezetője.

A természettudományok és a hit határterületén felmerülő súlyos kérdések egyre erőteljesebben fordították érdeklődését az evolúcióelmélet tudományos alapú kritikája felé. Az elmúlt közel 15 évben több száz, főleg angol nyelvű cikket, monográfiát dolgozott fel a témakörben, egyetemeken, főiskolákon és egyéb intézményekben számos, nagy érdeklődéssel és néha heves vitákkal kísért előadást tartott. A Magyar Tudomány 1998/5. számában megjelent Tudomány, hit, világmagyarázat című cikke nemcsak Magyarországon, de külföldön is nagy feltűnést keltett, és áttört a tudományos körökben egy olyan falat, amely korábban minden nem materialista megközelítést mérlegelés nélküli elutasításra ítélt. A dolgozat megjelenését hosszas belső vita után két, nemzetközi tekintélyű magyar tudós, Heller Ágnes és Vámos Tibor akadémikusok személyes és nyílt támogatása tette lehetővé, elismerve az intelligens teremtés alternatívájának létjogosultságát.

Mit nem tudunk a világról?

Tóth Tibor

A kérdés megválaszolása nemcsak számomra, de bárki más számára is deklaráltan lehetetlen. Hiszen ha az emberiség valaha is megszerezhető ösztudása egy almához lenne hasonlítható, akkor úgy tűnik, hogy jelenleg egy nagyon-nagyon finom túvel karcolgatjuk az alma héját. Ez a hasonlat érzékelteti, milyen arányban van jelenlegi tudásunk a nem tudásunkhoz képest.

Mindemellett az emberiség a tudomány fejlődése során óriási teljesítményre volt képes. A tudomány eredményeit jól lehet statisztikai adatcsoportokkal jellemezni. Ifjúkorunkból ismerjük Verne Gyula regényeit, amelyek a 19. század második felében íródtak. Meg voltunk döbbenve

azon, hogy mennyire előre látott sok mindent. Nemcsak a tengeralattjárót, a helikoptert, a mozifilmet és sok egyéb mást előlegezett meg, hanem arról is volt elképzelése, hogy esetleg csak egyetlen anyag létezik, s az összes többi anyag ebből származik.

Verne Gyula kora óta, az elmúlt száz esztendőben jött létre a ma ismert tudományos eredmények 99,9 %-a. Tehát Verne korában a maradék egytized százalék volt az, ami az ismeretek összességét jelentette. 1900 és 1950 között megduplázódott az emberiség ösztudása. 1950 és 1960 között, tehát tíz év alatt, újra megduplázódott. Neves statisztikusok szerint most ott tart a tudomány, hogy két-két és félévenként duplázódnak meg a tudományos eredmények. Egyes kiemelt területeken, mint például az informatika, tizennyolc havonta duplázódik meg a hardware-teljesítmény. Ezt nevezzük Moore-törvénynek.

A címben feltett kérdésre tehát az egyik válasz az, hogy nagyon keveset tudunk.

A gondolkodó ember számára a filozófia alapkérdése a legnagyobb kérdés. Nevezetesen az, hogy melyik az elsődleges: a tudat vagy az anyag? A szellem vagy az anyag?

Senki sincs a bölcsek kövének a birtokában, senki nem jelentheti ki, hogy teljes bizonyossággal tudja a választ. Milyen mértékben alkalmas jelenlegi tudásunk e kérdés megválaszolására?

A tudományon belül kiemelkedő a természettudomány jelentősége. Ezen alapszik a természettudományos világkép, és ebből alakul ki, az egyén életútjának megfelelően, a természettudományos világképhez hozzáadódott egyéb információkból a világnézet. Ez az emberiség szintjén szintetizálódik valamiféle világmagyarázattá. Ám ez a világmagyarázat sem egyértelmű. Az egyén szubjektív véleménye és a kiemelkedően intelligens csoportok véleménye megoszlik.

Vizsgáljuk meg a tudomány teljesítőképességét, illetékességét és korlátait. Nagyon veszélyes a tudományt fetisizálni, azt gondolni, hogy a tudomány valaha minden kérdésre választ fog adni. Tudásunk növekszik, de mindig lesznek olyan kérdések, amelyekre a tudomány soha nem adhat választ. Sőt, vannak olyan kérdések, amelyeket a tudománynak nincs is joga föltenni. Mert ezen kérdések megválaszolása nem tartozik a tudomány kompetenciájába. Némely tudós meg sem próbálja a tudomány illetékességét és korlátait megszabni, hanem annak határát mérhetetlenül, illetéktelenül kiterjeszti, idegen szóval *extrapolálja*. A meg nem engedett extrapoláció – a matematikusok és a fizikusok erről sokat tudnak – hihetetlenül veszélyes. Majdnem annyira, mint a nullával való osztás. Márpedig tudjuk, hogy az nem végrehajtható.

A tudománynak vannak intelligens határfelületei. Mindenféleképpen igaz, hogy a tudományos szemléletmód hitrendszerrel keveredik. Azonban deklarálni kell, hogy intelligens, és nem vakhitről van szó.

Léteznek egymással szembenálló világmagyarázatok. Nincs sok elmélet eredetünk magyarázatára, általában három elképzeléssel találkozunk. Vagy teremttőtünk, tehát egy mérhetetlen képességű lény alkotásai vagyunk; vagy az anyag önszerveződő, és az őanyag élővé szervezte önmagát, majd statisztikailag 100-120 billió sejtből emberré változott. Az ember a jelenleg ismert legbonyolultabb lény a világegyetemben, rendszertechnikailag és rendszerelméletileg egyaránt. A harmadik (módszertani) lehetőség, ha azt mondjuk, hogy Isten módszere az evolúció.

Létezik egy negyedik megközelítés is, amely felveti a kérdést, hogy vajon a világ „alulról fölfelé” vagy „felülről lefelé” szerveződik-e? Az angol szakirodalom a „*bottom up*”, „*top down*” kifejezéseket használja. A „*top down*” az intelligens tervezésből indul ki, és azt állítja, hogy mennél összetettebb, komplexebb valami és mennél bonyolultabb működésének a fenntartása, annál inkább meg kell azt tervezni. Minél egyszerűbb valami, annál kevésbé szükséges az összetett tervezői folyamat.

A nyitott gondolkodású, kíváncsi ember számára a legnagyobb kérdés a világegyetem eredete, és azon belül az, hogy mi, emberek honnan jöttünk, hová tartunk és miért élünk. Ha erre tudnánk a választ, sokkal jobb lenne a világ.

Az alapkérdésből származnak további kérdések. Léteznek-e az érzékszerveink által felfogható objektumokon és folyamatokon kívül más is, amit szupernatúrálisnak, természetfelettinak tekinthetünk? Lehetséges-e a tudományos tanok és az Isteni kinyilatkoztatás között összhang vagy sem? Ha igen, milyen mértékig és hogyan? Volt-e ősrobbanás, vagy másként jött létre a világ? Ha igen, akkor az hogyan egyeztethető össze a természetfeletti tervezéssel, illetve az anyag önszerveződésével?

Az ősrobbanás elméletét érdekes módon nem ideológiai szempontból támadják az utóbbi időben. Geller és Huchra, két kiváló csillagász öt évig tartó mérései alapján úgy tűnik, mintha a galaxisok óriási falakat képeznének a világegyetemben. Ránézésre úgy lógnak ezen a falon a galaxisok, mint temetői falakon a koszorúk. Ilyesmi robbanással nem jöhet létre, mert ez a robbanás belső fizikai logikájával teljesen ellentétes. Ezért jelentős feladat a nagy csillagászok, tudósok számára a *Big Bang*-elmélet helyesbítése vagy adott esetben teljes likvidálása és új elmélet közzététele.

Hogyan magyarázható a világegyetem működését és fenntartását szolgáló alapvető természettörvények eredete? Paul Davies: *Isten gondolatai* című világhírű Templeton-díjas könyve a tudomány és a hit határán áll. Davies megpróbálja racionálisan elmagyarázni a világot. Ám magyarázat helyett azt állítja, hogy egyszer mindenki, ahogy ő maga is – aki asztrofizikus és filozófus – eljut odáig, ahol véget ér a miértek láncolata, és nem marad más, mint a metafizika.

Tehát egyfelől igaz, hogy egy tőről származunk, ám ez a tő nem az önmagát szervező anyag, és nem is az evolúció személytelen folyamata. Nem a véletlennek abszolutizálása, hanem az egy Teremtő Isten. A mérhetetlen képességű intelligens teremtető a közös forrás. Hiszen az önmagát szervező anyag elméletét eddig még senkinek nem sikerült bizonyítania.

Honnan származik a világegyetemben található információ? Felmerült a kérdés, hogy van-e különbség abszolút és relatív információ között.

Létezik két egymással szemben álló föltételezés. Az egyik Tom Stoniertől, egy ateista, evolucionista felfogású nagyhírű tudóstól, a másik egy keresztényi alapokon álló, ugyancsak nagyhírű tudóstól, bizonyos Werner Gitt-től származik. Utóbbitól 1989-ben a *Siemens Review*-ban megjelent egy információelméleti cikk, amely az egész világot bejárta. Melyiküknek van igaza? Igaz-e, hogy a világegyetemben az energia és a tömegszerű anyag szintjén, a harmadik nagy kulcselem az abszolút információ? Mi köze van ennek ahhoz a relatív információhoz, ami a hírközlélméletben a Shannon-féle információelméletből indult ki?

A tudományos tapasztalatokat illetően biztosan állítható, hogy a Szentírással, a Bibliával bizonyos dolgokban összevethetőek a tudományos tapasztalatok. Támogatják-e a tudományos tapasztalatok azokat az elveket, szélesebben véve modelleket, módszereket, megközelítési módokat, amelyek a tudománynak sajátjai?

Tisztázni kell a tudomány valódi szerepét a világmagyarázatok közötti választásban. Ez jelenti részben a tudomány kompetenciáját.

Vizsgáljuk meg az *abdukció* és a bizonyosság kérdését. (Abdukció az, ha egy következtetésnek a konklúzióját ismerjük, és olyan premisszákat keresünk, amelyekből az adott végeredmény következik.) Az „*Ockham borotvája*” kifejezés azt jelenti, hogy konkurens elméletek közül feltehetőleg az az igaz, vagy az áll legközelebb az igazsághoz, amelyik a legkevesebb számú önkényes mellékfeltétellel tudja ugyanazt a magyarázatot produkálni. A tétel lényege az, hogy ha van két elmélet, amely ugyanazt a tényt magyarázza, akkor azt kell választani, amelyik a kevesebb (tudományosan nem bizonyítható) feltételezést tartalmazza, vagyis a legkevesebb hipotézisre épít. Ockham jól láthatóan az empirikus megfigyelés, és általában a 'tudományos módszer' elsődlegességére épít. Ezen elv általánosítása az abdukció, vagyis elméletek, hipotézisek szintjén, következtetés a legjobb magyarázatra.

A klasszikus detektívmunka alapelve az abdukció. Sherlock Holmes vagy Hercule Poirot is felállít három-négy konkurens elméletet, miután a bűntény megtörtént. A gyanúsítottak köre és a három-négy elmélet közül az egyik, a kiváló detektív képességei és nyomozása révén, elvezet a megoldáshoz. Ez a zárt abdukció.

Am vannak olyan helyzetek, amikor az az esemény, amelyre az abdukciót használjuk, a tetszőlegesen távoli múltba vész. Nem tudjuk, mi történt évmilliókkal ezelőtt, amikor állítólag a világegyetem keletkezett. Nemcsak hogy senki sem volt jelen, de a feltételezéseink is szegényesek. Ebből az következik, hogy lesznek hipotéziseink, de soha egyetlen embernek sem adatik meg itt a földön, hogy teljes bizonyossággal megtudja, kinek volt igaza.

Az abdukció ilyenkor nem záródik, nyílt ciklusú marad, és a vetélkedő hipotézisek közül az egyik jobb vagy hihetőbb, a másik kevésbé.

A tudomány szerint a világegyetemet négy természettörvény-csoport irányítja. Ezek a gravitáció, a gyenge magbéli kölcsönhatások, az erős magbéli kölcsönhatások és az elektromágneses kölcsönhatások. A négy természettörvény-csoport erős összehangoltságot mutat. Roger Penrose: *A császár új elméje* című nagyszerű könyvében felveti, hogy létezik az *összehangoltsági kritérium*,

amelynek értéke tíz a mínusz százötvenedik hatvány szerinti összehangoltságot tételez föl a világegyetemben. Ám a tíz a mínusz harmincnegyediken nem olyan túlságosan kicsiny összehangoltsági tűrés, tehát a világ működése csodálatos összhangban zajlik. Ezen felül a működés hosszú-hosszú időn keresztül fenn is marad. A tervezettség elképesztő bizonyítékait találhatjuk például abban, hogy mi, akik most itt ülünk, nem gondolunk a Föld nevű úrhajóra, amely óránként 107 ezer kilométeres sebességgel száguld. Nem észleljük közvetlenül, és mégis nagyon jól tudjuk, hogy a Nap körül ilyen sebességgel, elliptikus pályán száguld a Föld. Ráadásul állítólag 4,6 milliárd év óta teszi ezt, tökéletes pontossággal, kiszámíthatósággal.

Ha megnézzük a Naprendszer összehangoltságát, termodinamikailag szinte zárt rendszernek kell tekinteni. A Nap–Föld rendszer majdnem százszázalékosan zárt, hiszen olyan mértékben szórja az energiáját a Földre a Nap, hogy ahhoz képest az egyéb energiaforrások gyakorlatilag elhanyagolhatók. Tehát a Nap–Föld rendszerben a külső energiaforrás szempontjából szinte csak a Nap létezik. Ez majdnem tökéletesen kimeríti a zárt rendszer fogalmát.

Ám ha ezután megvizsgáljuk, hogyan jött létre a Földön az élet, akkor szembekeverülünk azzal a problémával, hogy ez az energia nem megfelelő formában érkezik, hanem hő és fény formájában. Ahhoz, hogy a fényből a növény hasznosítsa a fényenergiát, fotoszintézis kell. A fotoszintézishez pedig kell a növény. Tehát nem valószínű, hogy az őseles létrehozta az első egysejtűt, és valahogy megoldódtak a termodinamikai viszonyok is.

A termodinamika második fő tétele: az élettelen és élő határának megállapítása. A módszertani ateizmusban a tudomány gyakorlatilag kizár minden természetfölöttit, tehát abban a paradigmában gondolkozik, hogy ami természetfölötti, az nem tudományos. Ennek eredménye jelenleg egy olyan világkép, amelyben úgy tudjuk, hogy világegyetemünk három százaléka látható anyag, huszonhét százaléka a közvetett úton meghatározható, tömegszerű sötétanyag, és körülbelül hetven százaléka az ismeretlen. Ez lehet, hogy energia formátumú, úgy is szokták hívni, hogy sötétenergia vagy kvintesszencia, mindenesetre ennek a természetéről alig tudunk valamit. A *Nature* egykori főszerkesztője, John Maddox azt mondta, hogy olyan kellemetlen ez a sötétanyag-kérdés, mint a tüske az ember ujjában. Ahhoz a hajszához hasonlítható, mint korábban az éter utáni hajszája volt.

West Churchman, a vezetéselmélet tudósa, fölvázolt hét problémát, és azt mondta, hogy elvben, ha fel vagyunk vértézve a tudomány, a technika és a technológia fegyvereivel, akkor képesek vagyunk megfelelni a kihívásoknak. El tud-

juk látni a világ összes lakosát táplálékkal, lakással és ruhával. Minden lakost orvosi ellátásban tudunk részesíteni. Minden lakosról tudunk az igényes szellemi élet szintjén gondoskodni. Számúzhatjuk az emberiség életét megkeserítő háborúkat, amelyek a történelem során mindig voltak. Létre tudjuk hozni a véleménynyilvánítás, a cselekvés szabadságát. Meg tudjuk szüntetni az egyénre kényszerített, teljesen felesleges és jogtalan korlátozásokat. Létre tudunk hozni olyan technológiákat, amelyek új energiaforrásokhoz vezetnek, és ezáltal minden szellemi, fizikai és gazdasági szükséglet kielégíthető. Végül pedig, megoldhatjuk a nyomor, a szegénység problémája. Ezt a hét feladatot kellene tudnunk megoldani.

Az eszközök elvileg rendelkezésre állnak, állítólag nincs természetfeletti gát, ami minket akadályozna. Churchman felveti a kérdést, hogy ha az emberek képesek rá, miért nem cselekszenek? A degradáció az ok, vagy valamilyen más probléma? A materialista válasz természetesen az, hogy a fenti problémákat elméletileg meg lehet oldani, és egyszer majd meg is oldjuk. Ugyanakkor az, aki természetfeletti hittel rendelkezik, azt vallja, hogy ez egy teremtett világ. Tisztában van azzal, hogy a *gonosz* fogalma nem a mindenkori emberiség összgonoszságának a szintézise, hanem a Gonosz egy személy, egy létező személy, akiről a Biblia azt állítja, hogy némileg összezavarta a dolgokat, és az ember hiába erőlködik, nem tudja azokat rendbe tenni. Ez ontológiai alapkérdés és másképp válaszoljuk meg akkor, ha úgy gondoljuk, hogy teremtődtünk, és megint másképp, ha úgy, hogy kifejlődtünk.

Hogyan találjunk kitörési pontot? Erre próbál Churchman, rendszerelméleti alapon választ adni.

A tudomány, természettudomány, természettudományos világkép tekintetében ki kell emelni, hogy a tudomány három területen működik. A definíció azt mondja, hogy tudományon a természetről, a társadalomról és az emberi gondolkodásról szerzett mindenkori igazolható ismeretek összességét értjük, és a tudomány ilyen értelemben egy történetileg létrejött, különleges emberi tudatforma, amely önmagát folyamatosan javítja.

Tehát megjelenik az intelligens hit és a tudomány határfelülete, miszerint minden tudományos föltételezés előtt is ott van az a hit, amely szerint a természet megérthető. Ezt tekinthetjük tudományos szempontból az első alapvető feltételezésnek.

A második axióma, hogy a természet egésze ugyanazoknak a törvényeknek van-e alárendelve? Reménykedhetünk-e abban, hogy az Androméda-ködben vagy a Vadászebek csillagképben körülbelül ugyanazok a természettörvények

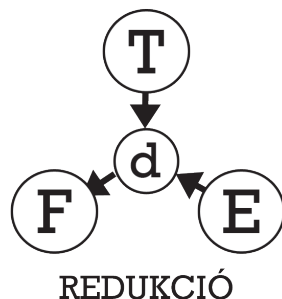
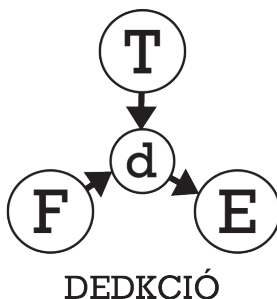
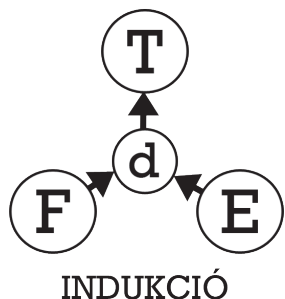
működnék? Abban az esetben is, ha a fekete lyukakkal és a neutroncsillagokkal a tudománynak jelenleg is vannak súlyos, megoldatlan problémái.

A harmadik axióma: a mérhető dolgok alapul szolgálnak-e a megfigyelhető hatásokhoz? Ezt a kérdést Einstein vetette fel a gravitáció kapcsán. A gravitációt tudjuk mérni, meg lehet figyelni, ugyanakkor nem tudjuk, hogy mi az. A *kölcsönhatás* egy szinonima. Azt, hogy valójában mi közvetíti a gravitációt, nem tudjuk.

A negyedik, igaznak tekintett feltételezés az „Ockham borotvája” néven már említett elv érvényessége.

Az ötödik feltételezés a legveszélyesebb. Érdekes analógia: az ötödik posztulátummal annak idején már Bolyainak is voltak gondjai. Itt is az ötödik posztulátum a kritikus pont. Az a hit, hogy az ismert dolgok segítenek bennünket – hasonlósági alapon – az ismeretlenek magyarázatában. E tételnek az abszolutizálása a legvadabb végkövetkeztetésekhez vezethet. Például alkothat valaki egyenáramú hidromotort, és utána azt gondolja, miért ne lehetne váltóáramú hidromotort is készíteni? Megépítve a váltakozó áramú hidromotort kiderül, hogy tűzforróak a csövek a rendszerben, a hatásfok pedig alig egyhatod része az egyenáramú hidromotorénak. Azért, mert az analógia csak részleges: az elektromos áram és a folyadék természete alapvetően eltérő. Az evolúcióelmélet gyakran él az analógia eszközeivel, és ezáltal elfedi a komplex jelenségek tényleges magyarázatát.

A tudományok logikus osztályozásához juthatunk, amelyben három tényező szerepel: a feltételek, az eredmények és a tudományos törvények. A módszerek az indukció, a dedukció és a redukció. Ha vannak feltételek és eredmények, a kettőből induktív módszerrel törvény vagy törvényszerűség kereshető. Ez az indukció. Ez a természetes emberi megismerés módja.

Ha nagyon sok dolgot tudunk, akkor a természettudós differenciálegyenlet, közönséges egyenlet, képlet, egyenletrendszer alapján megalkotja és leírja a törvényt. Utána ellenőrzi, hogy adott konkrét feltételek között a természettörvény milyen eredményekre vezet, vagyis dedukálja az eredményt. Például a klasszikus relativitáselméletből, a gravitációelméletből ki lehet számítani, hogy egy nagy gravitatív tömeg mellett mekkora a fényelhajlás. Második, harmadik tizedes pontossággal az az eredmény jön ki az Einstein-képletekből, mint amit meg lehet mérni napfogyatkozáskor.

A redukció jellemzi az összes műszaki tudományt. Célul tűzhetünk ki tudományos szempontból, gazdaságilag vagy társadalmilag hasznos eredményeket, és kereshetjük azokat az objektív feltételeket, amelyek a törvényt nem sértik és hozzák a várt eredményeket. A problémát az okozza, hogy nem tudjuk, hány olyan feltételrendszer van, ami objektív, nem sérti a törvényt, és az eredményessége is megfelelő. Bármennyi lehet. Ebből következik, hogy redukálni kell a mérhetetlenül sok szóba jöhető feltételrendszert, és eggyel vagy néhányval meg kell elégedni.

Aműszaki tudományoknak két fő ága van: az egyik objektumorientált, konstrukciós tervezés, a másik pedig a folyamatok tana, ami ma főleg a technológiát jelenti, ám mindkettő megfelel a reduktív típusnak. Nem lehet megmondani, hogy ha például már felfedeztek 128-féle többszerszámú megmunkálást, akkor mennyi az, amennyit még nem találtak ki. Vagy ha a holdkomp készítésekor például 226-féle szóbajöhető anyagot vizsgáltak meg annak érdekében, hogy elég szilárd, ugyanakkor kellően könnyű láb készülhessen belőle, akkor hány olyan anyag van, amit még fel sem fedeztek. Ismeretlen a komplementer, ugyanúgy, ahogy ismeretlen az is, hogy mi az, amit a világról nem tudunk. Ezzel a mérhetetlen nagyságrendű és számosságú komplementerrel küzd folyamatosan az emberiség.

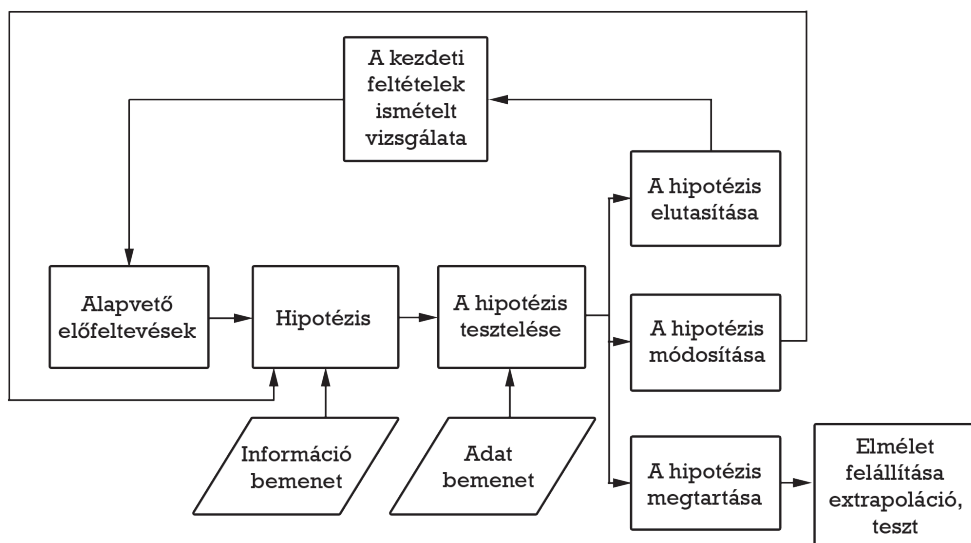
A természettudományoknak van öt fő tudományossági kritériuma, bár ezeket időnként áthágják. Ezeknek mindig teljesülnie kell: a természettudomány megfigyelhető, modellezhető, reprodukálható, megismételhető és a gyakorlatba visszacsatolható dolgokkal foglalkozik.

Poincaré – világhírű matematikus és fizikus – azt mondta, hogy amit nem lehet megfigyelni, az természettudományosan nem vizsgálható. Meg lehet figyelni a hárommilliárd évvel ezelőtti történeteket? Természetesen nem. Teljes bizonyosság, a már ismertett abdukciós elv miatt, nincs. Ebből következik, hogy a modelleket össze tudjuk hasonlítani, de a kérdéses jelenséget, jelenségeket nem tudjuk megfigyelni. Így vizsgálódásunk máris a történettudomány kategóriájába

esik. Márpedig mivel foglalkozik a történettudomány? Azzal, amit nem lehet megfigyelni, modellezni, reprodukálni, megismételni, és nem lehet a kísérletbe visszacsatolni.

Abban a pillanatban, hogy összekeverem a történeti jellegű tudományokat a természettudományokkal, meg nem engedett területre tévedhetek. Minél távolabb megyek a jelentől, annál nagyobb a tévedés lehetősége. Létezik legalább húsz fajta kormeghatározási módszer. Megállapítható, hogy minden kormeghatározási módszer esetében súlyos bizonytalanságok lépnek fel. Ezért sokkal szerényebben kellene azt illetően nyilatkozni, hogy például mi történhetett 4,6 milliárd évvel ezelőtt.

Úgy gondolom, hogy a tudományos módszernek úgy kellene kinéznie, hogy van két egymásba skatulyázott ciklus. A hipotézist el tudjuk utasítani, módosítani tudjuk és meg tudjuk tartani, attól függően, hogy milyen lényeges és kevésbé lényeges kritériumokat tartunk fontosnak. Ha a hipotézist megtartjuk, abból lesz az elmélet, és létrejöhet egy bizonyos mértékű extrapoláció.

Jóllehet mind az öt természettudományos kritérium nem, ám két kritérium azonnal adódik, amely egyaránt érvényes a természettudományok és a történeti tudományok esetében is. Nevezetesen a tények felkutatása és azok rendszerezése. A tények és a rendszerezés kiegészítő kritériumai a természettudományoknak

is. Történettudományok esetében további kritériumok: a bibliográfiai vizsgálat, a belső bizonyítékok vizsgálata és a külső bizonyítékok vizsgálata. Itt hívnám fel a figyelmet az emberi előítéletre. Homérosz Iliászából kilenc vagy tíz példány maradt fenn az ezredforduló, Szent István ideje előttről, és különösképpen senki nem kérdőjelezi meg, hogy az írója létezett-e vagy sem. Az Újszövetségből több ezer komplett példány maradt fenn, mégis – óriási előítéletektől vezérelve – minden lehetséges módon meg akarják akadályozni, hogy bárki elhiggye, nem manipulált iratokról van szó, vagyis nem írták felül utólag, nem toldottak bele, nem hamisították meg. A tudósoknak az emberi előítéleteket illik az előszobában hagyni.

Létezik egy kötelező érvényű szabály, miszerint a történettudományi és természettudományi kritériumok nem keverhetők. Ezt egy példával világítanám meg: Legutóbb egy mérnök azzal állt elő Angliában, hogy ő természettudományos módszerekkel megmagyarázta a Mózes korában nagy port felvert csodákat, tehát a tíz mózesi csapást. Azt állította, hogy mindez a Santorini-vulkán akkori kitörésének a következménye, és bonyolult okfejtéssel levezette, hogyan lett ebből sáskajárás és vörös víz. Egy dologra nem adott választ: hogy a botból hogyan lett kígyó. Ám úgy gondolta, hogy ez nem tartozik a fő csapásirányba. Csak azért humorizálok el a dolgot egy kicsit, mert tilos spekulatív következtetésekkel keverni a több ezer, több millió évvel ezelőtti dolgokat a jelenlegi alapokból kiindulva. Tehát az extrapoláció abban az értelemben nem szabályos, hogy a történettudomány módszerét összekeverem a természettudomány módszerével. Természetesen a segédtudományok felhasználhatók, ilyenek: a kormeghatározás, a feltáró régészet stb.

Sajnálatos módon a tudomány bizonyos területeken vallássá vált. Nagyon tisztetem az emléket Szentágothai János kiváló agykutató professzornak, aki egy nagyszerű interjúban arról beszélt, hogy hová vezet a tudomány istenítese. Ezzel kapcsolatosan Heller Ágnes nagyon világosan fogalmaz, amikor azt mondja, hogy a tudomány teljes világmagyarázatra törekszik, és ez a domináns világmagyarázat szolgáltatja a tudás és az értelmezés nyelvét, legyen szó a kozmosz ismeretéről, erkölcsről, politikáról, szexualitásról, a dolgok kezelésének végső elveiről, születésről vagy halálról.

Úgy gondolom, hogy a Heller Ágnes által felsorolt dolgok legnagyobb részében nem illetékes a tudomány. A halál és a szexualitás kérdésében a tudománynak nagyon súlyos korlátai vannak. A kozmoszt illetően szintén. Hiszen hiába igaz a tétel, hogy a csillagos ég az asztrofizikus laboratóriuma, ám ő ott a múltat látja. Ez a jelen összekeveredik a múlttal, és a közvetett mérések – lásd a hetvenszázalékos sötétanyag ismeretlensége – további nyitott kérdéseket vetnek föl. Ezért az evolúcióelméletet helyesebb volna evolúciótannak nevezni, mint

ahogyan teremtéstanról beszélünk. Egyik sem tudomány, és szembenálló világ-magyarázatokat jelentenek. Teljesen egyéni módon mi döntjük el, hogy melyik mellé állunk, aszerint, hogy melyiket tartjuk meggyőzőbbnek.

Szentágothai professzort idézve, a kommunista rendszerek, azon belül a marxizmus–leninizmusra alapuló rendszer azt ígérte, hogy a tudomány egyszer minden kérdésre választ fog adni. Ma tudjuk, hogy ez nem igaz. Ám a vallások, ha helyesen fogják fel saját elveiket és tanaikat, arra a kérdésre próbálnak választ adni, hogy mi az értelme és a célja az ember életének. Ezt a kérdést a tudomány nemhogy nem tudja megválaszolni, de feltennie sem szabad. Ezekben a kérdésekben a tudomány nem illetékes.

Szentágothai professzor visszafogottságát és mértékletességét nem igazán követik a tudósok. Könnyedén átlépik a hit és a tudomány határterületét, mert úgy gondolják, hogy csak a tudománynak van joga és kompetenciája a világ eredetéről szólni. Ez természetesen nem így van. Az intelligens hitnek van határfelülete a tudománnyal, és érdemes figyelembe venni a Bibliának az erre vonatkozó részét is (Zsidókhöz írt levél, 11. fejezet). A Biblia ugyan nem tudományos kézikönyv, de nagyon pontosan fogalmaz akkor, amikor azt állítja, hogy „a hit pedig a reménylett dolgok valósága, a nem látott dolgokról való meggyőződés”. Természetesen ez egy *intelligens* hit. De ugyanez elmondható az ateista ember hitéről is. Az ateista nem hitetlen: az ateista abban hisz, hogy nincs Isten, és az anyag szervezi önmagát. Ez is az intelligens hit egy fajtája. Párhuzamos, vagy egymással szembenálló hitekről van szó, mégsem a tudomány kompetenciája eldönteni, hogy a világ teremtődött vagy kifejlődött-e. Ez a kérdés teljes mértékben túlmutat a tudományon.

Mindemellett tiszteletben tartva az evolúcióelmélettel foglalkozó kutatók munkásságát, egy kicsit több szerénységet és érthetőbb magyarázatokat várnánk időnként. Elsődlegesen meg kellene fejteni, hogy az élettelenből hogyan jött létre az élő. Ez a komplex kérdés súlyos termodinamikai problémákat vet föl, amelyek máig megoldatlanok. Ugyanakkor az evolúció mechanizmusában nagyon sok múlik azon, hogy az alacsonyabb rendű élőlény hogyan, milyen indítékból és milyen mechanizmussal szervezte föl magát egyfajta transzformizmus keretében egyre magasabb rendűvé. Ugyanis ha a véletlent abszolutizáljuk, akkor ez ahhoz vezet, hogy a véletlenek véletlenének az eredményét is meg kell tartani. A megőrzéssel van a probléma. Kérdés, hogyan lehet a változó, rendkívül kellemtelen környezeti feltételek mellett mindig csak a jót megmenteni. Hogyan lehet elérni, hogy egyre jobb, egyre nagyobb teljesítőképességű, egyre komplexebb élőlények alakuljanak ki, véletlenül, terv nélkül, maguktól.

A rendszerelmélet azt tanítja, hogy minél bonyolultabb egy rendszer, annál inkább tervszerűen kell létrehozni és működtetni azt. Nem elég megtervezni, a rendszer fenntartása nehezebb feladat. Ha ez több millió vagy milliárd évig tart, akkor hihetetlen követelmények állnak fenn a fenntartással kapcsolatban.

Sarkalatos kérdés a világegyetemben található információ eredete. Aki tudja, hogy a világegyetemben található információ honnan ered, az gyakorlatilag választ tud adni arra a kérdésre, hogy teremtődtünk-e vagy kifejlődtünk. Az információelmélet mai állása szerint elmondhatjuk, hogy az információ szellemi természetű mennyiség. Az információ nem anyag, nem energia. Az anyagnak és az energiának azért van szüksége az információelmélet esetében a kapcsolatra, mert az információ az anyagon és energián keresztül tárolódik illetve közvetítődik. Az információt nagyon sokféle módon lehet feldolgozni. Hidraulikusan, pneumatikusan, elektrohidraulikusan is lehet ugyanazokat az információkat tárolni. Az információ tartalma nem függ a közegtől.

A világ kezdetére vonatkozó bármilyen elméletet lehetetlen tudományosan bebizonyítani. Ez így van még akkor is, ha első pillanatban ezt lehetetlennek találjuk. Vagy a teremtés igaz, vagy az evolúció, nincs harmadik lehetőség. George Ward azt mondja, hogy ő személyes okból utasítja el a teremtés elméletét. Tévedés az a széles körben elterjedt nézet, amely szerint az evolúció tudományos, a teremtés pedig vallásos megközelítés. Mind a kettőhöz intelligens hit kell. Akár a teremtés, akár az evolúció alternatívája mellett döntünk, mindkettő hiten alapszik.

A műszaki–természettudományos alapelveknek a teremtés elveivel való hasonlósága jelentős. A Szentírás elveit tökéletesen össze lehet hasonlítani a mérnöki elvekkel. Minden általunk felvett információ feltételez egy adót. A magára hagyott anyag nem szül koncepciót, egy híd nem ível át a túlsó partra csak úgy. Pasteur azt mondta, hogy minden élő élőttől származik.

Sir Arthur Compton az a kiváló fizikus, akiről a Compton-szórás nevű fizikai jelenséget elnevezték. Kilenc évvel a Nobel-díj átvétele után tett egy páratlanul személyes vallomást. Nyilvánosan, tudományos ülésen jelentette ki: „Számomra a hit annak a felismerésével kezdődik, hogy a legmagasabb intelligencia hívta létre a világmindenséget, és alkotta az embert. Nem nehéz ezt hinnem, mivel vitathatatlan, hogy ahol terv van, ott van intelligencia is, és egy rendezett, kibontakozó világmindenség arról tesz tanúságot, hogy igaz a valaha elhangzott legnagyobb szerűbb kijelentés: »Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.« Ő eldöntötte, én is eldöntöttem.”

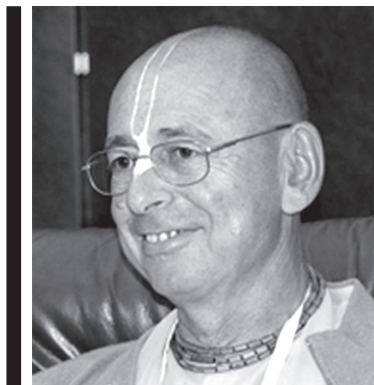

Fábri György

filozófus

1964-ben, Csömörön született, a filozófiai tudomány kandidátusa. Filozófia diplomáját 1988-ban szerezte az ELTE BTK Társadalomfilozófia és Etika Tanszékén. Végzése után 1992-ig ott tanított, majd felsőoktatási kutató munkákat végzett. 1995 és 1999 között

az MTA Filozófiai Kutatóintézetének tudományos munkatársa. 2000-től az MTA Elnöksége mellett dolgozik, korábban mint tudománypolitikai főtanácsos, majd 2003 óta a Kommunikációs és Tudománypolitikai Titkárság igazgatója. 2002-től a Mindentudás Egyeteme program akadémiai felelőse. 2003-tól a World Science Forum – Budapest kommunikációs vezetője. Mint az UnivPRESS Felsőoktatás-kutató Műhely kutatásvezetője, kutatási programokat irányított a felsőoktatási rendszer változásai, a doktori képzés, a magyar egyetemi rangsorok és a digitális televíziózás tárgykörében. 2002 óta a Világosság akadémiai–bölcészeti folyóirat főszerkesztője.

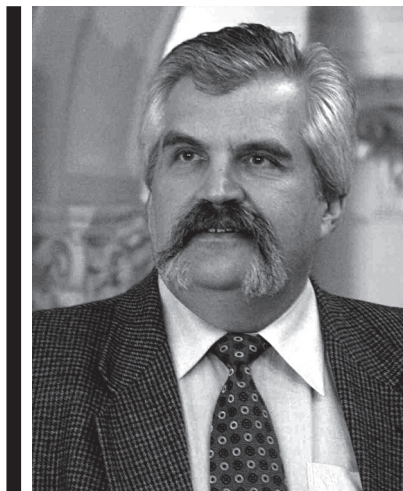

Sivaráma Szvámi

vaiṣṇava teológus

Sivaráma Szvámi 1949-ben született Budapesten. 1956-ban szülei Kanadába emigráltak, így iskoláit ott végezte. 1973-ban a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezete (az ISKCON) alapító lelki tanítómestere, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tanítványa lett, majd 1979-ben a lemondott szerzetesi (*sannyāsa*) rendbe lépett.

Jelenleg az ISKCON nemzetközi irányító testületének (GBC) tagja. Magyarországon, Angliában és Indiában több mint háromszáz tanítványa él. Több filozófiai és teológiai tárgyú könyve jelent meg magyar és angol nyelven. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségét 1987 óta vezeti; a közösség Sivaráma Szvámi lelki erejének és szakértő vezetésének köszönhetően a százharminc bejegyzett egyház közül ma az ötödik leglátogatottabb vallási közösség Magyarországon, két nagyobb templommal, vidéki központokkal, saját főiskolával, valamint egy kulturális központtal és biofarmmal Somogyvámoson.

Szabó Gábor

fizikus

A Szegedi JATE-n 1978-ban szerzett fizikus diplomát. A terawattos lézerek fejlesztésének témaköréből írta doktori értekezését. 1994 óta JATE Optikai és Kvantumelektronikai tan-
székének egyetemi tanára, 2004 óta az MTA levelező tagja. Kutatómunkájának központjában a lézerek fejlesztése, az ultragyors spektroszkópia, valamint optikai módszerek ipari és orvosi alkalmazásainak tanulmányozása áll. Munkatársaival ipari és környezetvédelmi

mérésekre alkalmas nagyérzékenységű gázanalizátorokat fejlesztett ki. 20 éve oktat a Szegedi Tudományegyetemen. ELFT Schmied Rezső-díjat, MTA Fizikai Díjat, Akadémiai Díjat, Gábor Dénes-díjat kapott.

Szükség van-e Istenre a világ magyarázatához?

– Vita

Sivaráma Szvámi,
Szabó Gábor

Moderátor:
Fábri György

F.Gy.: *Szüksége van-e a tudománynak Istenre? Ez nem új kérdésfelvetés, az európai kultúrkörben sok száz éve folynak – sokszor sajnós szó szerint vérré menő – viták erről. Szerencsére a viták ma már fizikai értelemben nem vérré menőek, de az alapkérdés változatlan. Nevezetesen az, hogy vajon a kutatásban, a tudományban azok a megközelítések, amelyek akár a teremtésnek, akár a gondviselésnek, akár a fizikai világon túli hatásnak a létét vagy nemlétét feltételezik, hogyan fogalmazódnak meg a legfrissebb kutatások fényében?*

Sz.G.: Találkoztam már ezzel a kérdéssel. Jómagam fizikus vagyok, a fizikusokat pedig – némi rosszindulattal – a környezetük úgy szokta jellemezni, hogy ők azok, akik valójában semmihez nem értenek, de mindenhez mindenkinél jobban. Én a fizikusok legrosszabb fajtájához tartozom, kísérleti fizikus vagyok.

A továbbiakban részben magánvéleményemnek adok hangot, és időnként a fizikus majd azt mondhatja velem, hogy bizonyos kérdésekbe ne szóljak bele. Vannak olyan tudásrendszerek, amelyek a valláshoz kapcsolódnak. Ezek alapvetően azzal a kritériummal dolgoznak – amit koherencia-kritériumnak is szokás nevezni –, hogy helyes az, ami a kinyilatkoztatással, vagy egyéb, de közvetlenül az Istentől kapott üzenettel, információval van összhangban. Ez az, ami abszolút pontos.

A tudomány alatt mindig a természettudományt értem. A tudomány számára az alapvető igazságkritérium a korrespondencia-elv, ami azt jelenti, hogy van egyfajta valóság, ami kísérletekkel megtapasztalható, és igaznak tartjuk azt, ami a kísérletekkel összhangban van. Ez bonyolult kérdéssé fajult, mert vannak olyan – különösen a múltban keletkezett – elméletek, amelyeket fizikai elveknek szokás nevezni, s amelyeknek, úgy tűnik, számos bizonyítéka van, ám távolról sem igaz, hogy tökéletesen elfogadott és kísérletek által bizonyított elméletek lennének.

Mindenesetre világos, hogy kétféle kritériumrendszer létezik. A vallási kritériumrendszer szempontjából irreleváns kérdés, hogy mit mutat egy műszer, ha nem azt mutatja, ami a kinyilatkoztatásból levezethető. Ez esetben a műszer nem

mérvadó. Az igazi veszélyt az jelenti, amikor – iránytól függetlenül – keveredés történik a kétféle kritériumrendszer között.

F.Gy.: *Vagyis létezik a védikus megismerés felülről lefelé terjedő formája, ami nyilvánvalóan és látványosan szemben áll a modern, nyugati típusú természet-tudomány megismerési formájával. Hogyan lehet összeegyeztetni vagy együtt említeni a tudományt és Isten fogalmát?*

S.Sz.: Az eredeti kérdés az volt, szükséges-e Isten ahhoz, hogy megértsük a világot. A vallás és a tudomány általában két külön rendszert használ a világ vizsgálata során. Egyik az Istentől lefelé szálló, dedukciós rendszer, a másik pedig az indukciós rendszer. A védikus gondolkodásmód szerint az információ közvetlenül Istentől származik, de ez nem zárja ki az indukciót, az empirikus módszert. A Védák az információszerzés, a valóság megismerésének egyéb lehetséges módozataival is részletesen foglalkoznak. Az említett két módszeren kívül további tíz másik módszert is leírnak, és ezek között a logika még csak

nem is szerepel. Ám a legmagasabb rendű, legtökéletesebb forma az, ami a Legtökéletesebb forrástól ered.

Amikor a világot kizárólag az empirikus rendszeren keresztül próbáljuk megérteni, az is egyfajta hit, ami abból az alapfeltételezésből indul ki, hogy képesek vagyunk a világot megérteni. Valójában azonban nemhogy az egész világ, de még egy atom működését sem tudjuk megér-

teni. Így aztán minél több információt gyűjtünk empirikusan, annál több kérdés merül fel, amire nem tudunk válaszolni.

Úgy kaphatunk válaszokat, ha elfogadjuk, hogy nemcsak az empirikus rendszer létezik, hanem egy másik, tudományos módszer is. Én ezt tudományosabbnak mondanám. Mert nemcsak a természettudomány, hanem más tudományágak esetében is gyakran előfordul, hogy az empirikus rendszer kritériumai közül – információ, kísérlet, szintézis, következmény – hiányzik valamelyik. Sokszor csak a következmény adott, mint például a teremtés esetében, hiszen a teremtés kísérlettel nem igazolható. Ennek következtében a teremtésről alkotott bármilyen vélemény többé-kevésbé pusztá hit. A deduktív rendszer viszont lehetővé

teszi, hogy a tudományos folyamat része legyen a következmény és a kísérlet egyaránt. Ha lehetséges a vizsgált kérdéssel kapcsolatban kísérletet végrehajtani, azt a deduktív rendszerben gondolkodó tudós is megteszi, mert a valóságot akarja megismerni. Így fenntartja a lehetőségét annak, hogy vagy az egyik, vagy a másik módon biztosan a kívánt ismeret birtokába jut.

Ha a két módszert együtt alkalmazzuk, akkor alakul ki a teljes kép. Tehát biztos, hogy Isten szükséges a teremtés, a minket körülvevő világ megértéséhez.

F.Gy.: *A fizikusnak is szüksége van Istenre?*

Sz.G.: Ha az lenne a kérdés, hogy szükség van-e a tudományra a világ magyarázatához, azt válaszolnám, hogy nincs. Ugyanis a tudomány abban az értelemben nem magyarázza meg a világot, mint azt a védikus eszmerendszer teszi. A tudomány másfajta kérdésfeltevésre próbál válaszokat találni. Jó esetben arra, hogy egy bizonyos szituációban mi fog történni. A tudomány egyik értékes kritériuma az, hogy bizonyos – természetesen nagyon korlátozott számú – helyzetekből tud verdikciót alkotni. Ám ez sem sikerül mindig. Csak a jó tudományos elméletek képesek arra, hogy végkövetkeztetéseket vonjanak le és bizonyos dolgokat megjósoljanak.

Leghatározottabban azt gondolom, hogy *Ockham borotvájának* nincs helye a tudományos kritériumok között, hiszen az teljes mértékben antropomorf elv. Maga a világ mit sem tud arról, hogy nekünk egyszerű-e vagy szép-e valami. Két elmélet között semmilyen különbséget nem tesz, ha valamelyiket egyszerűbbnek vagy szebbnek tartjuk. Ugyanakkor ha a kutató rájön valamire, vezethetik őt olyan antropomorf elvek, mint a szépség vagy a szimmetria. Maxwell például szép szimmetrikusaknak találta a saját egyenleteit. Ilyen értelemben a tudós sok emberi (emocionális) szempontot is alkalmaz kutatásai során – akár öntudatlanul is. A tudományos ötletnek nincs szaga. Ha megvan a megoldás, mindegy, hogyan jöttünk rá, lehet az égi szikra is. Poincaré szemléletesen írja le, hogyan jött rá egy speciális relativitáselméletre, amikor föllépett egy busz lépcsőjére. Természetesen nem azt mondta, hogy akkor jutott eszébe a megoldás, amikor a busz lépcsőjére lépett, hanem egzaktul levezette az eredményt. Ez azt a tévképzetet sugallja a tudománnyal nem foglalkozók számára, hogy a tudósok főképp deduktív módon dolgoznak. Jómagam nem láttam még olyan komoly fizikust, aki deduktívan dolgozott volna. Abban az értelemben, hogy fölírja a kiindulási feltételeket, és ebből vezeti le az eredményt. Ez a gyakorlatban úgy működik, hogy a kutatónak vannak ötletei, egy részük rossz, aztán néha bevil-

lan egy gondolat, amiből rájön a helyes megoldásra. Arra, hogy a „bevillanás” honnan jön, nagyon sok érdekes magyarázat létezik. Miután megvult ez a szikra, az ember leül, pontosan levezeti és bebizonyítja a tudomány által használt mód-szerekkel, hogy tézise igaz.

Így tehát a tudomány kérdéseit és válaszait nagyon szűken, önkorlátozó mó-don értelmezem, elismerve és elfogadva, hogy maga a tudomány sok mindennel érintkezik kívülről. Ilyen szubjektum a kutató személye, hiszen azon kívül, hogy a foglalkozása tudós, emberi vonásai nagy szerepet játszanak az alkotás folya-matában, ám a végeredmény szempontjából ez nem tekinthető relevánsnak.

S.Sz.: Szükséges-e a tudomány a védikus perspektívából? Igen, szükséges. Ve-gyünk például a fizikát. Jól meglemnénk a világban nélküle is, de nem olyan jól, mint vele együtt. A fizika hasznos, mert amit tanulmányoz – a fizikai törvények –, a mi szemszögünkből Isten törvényei. Tehát nem lehetnek rosszak vagy káro-sak. A kérdés inkább az, hogy hogyan találják ezeket a törvényszerűségeket. Úgy, hogy ezeknek nincsen oka, csupán okozatok, vagy olyan perspektívában, hogy egy intelligens teremtő tudatát tükrözik. Hiszen ezekben a törvényekben különleges rend fedezhető fel. Nem ismerek olyan szentírást, amely részletesen beszélne arról, hogyan kell számítógépet építeni, vagy hogyan mozog az elekt-ron az atommag körül. De ha megvannak ezek az információk, akkor használjuk azokat az emberiség szolgálatában, úgy, hogy ne okozzunk kárt. Egyúttal di-csérjük azt a legfelsőbb személyt, aki az intelligenciát adta nekünk a számítógép tervezéséhez, aki teremtette az elektronokat és azokat a törvényeket, amelyek szerint az elektron az atommagon belül mozog. Ez a korrekt módszere annak, hogy bevonjuk Istent a tudomány birodalmába vagy elismerjük Őt.

Nem hiszem, hogy őszintén lehet azt állítani, hogy a természettudomány, a fizika, a kémia, a biológia tudománya csak egy vékony sáv, és saját helyzetük van. Heller Ágnes szerint, a tudomány nagyon komolyan befolyásol mindent, ami ebben a világban történik. Amikor a tudomány alapja a materializmus, ak-kor az befolyásolja, hogy az emberek miként használják a tudományt. Hat a vi-lágszemléletükre, hat a viselkedésükre. Megváltoztatja az emberek egymáshoz való viszonyát, az egész erkölcsrendszert. Ha azt állítjuk, hogy csak az anyag létezik, az élet a születéssel kezdődik és a halállal végérvényesen véget ér, akkor az emberek egészen másképp gondolkodnak, mint ha azt mondjuk, hogy ha nem megfelelően élünk, annak következményei lesznek. Nemcsak biológiai lények vagyunk, felelősek vagyunk más élőlények, a világ, a Teremtő előtt. Ez egy telje-sen más világnézet, és ezért fontos, hogy a tudomány bevonja, ne pedig kirekessze

Istent a világképéből. Ha az emberek tisztában vannak vele, hogy felelősségük van, akkor meg tudják változtatni az életmódjukat. Éppen azért, mert minden pillanatban nagyon erősen befolyásol minket az a tudományos szemlélet, amelyben élünk.

F.Gy.: *Ha, ahogyan Ön az előbb említette, a számítógép összerakásához vagy az atom mozgásának a megértéséhez szükség van tudományra, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a tudományos megismerésnek megvannak a maga sajátosságai. Tehát ahhoz, hogy össze tudjam rakni a számítógépet, olyan típusú ismeretekre van szükség, amelyek – az egyszerűség kedvéért nevezzük így – a nyugati típusú természettudományos ismeretek eredményei. Ha ez igaz, ha erre szükség van, akkor vajon nem az-e a következő lépés, hogy jelenleg kevésbé egzaktnak tekintett eredmények láttán, például az aurafényképezés lehetőségét vagy lehetetlenségét tekintve, el kell gondolkodni a nyugati természettudomány igazságain vagy módszertanán?*

Sz.G.: A tudomány alapelvei, a társadalom szempontjából nagyjából értéksemlegesek. Ebből az következik, hogy a tudomány – ezt teljes mértékben vallom – megkíván egy erkölcsi irányítást. Biztos, hogy a korlátok nélküli tudomány nem működik, mert az emberiség számára a tudomány csak akkor nem okoz kárt, ha mögötte áll egy erőteljes erkölcsi rendszer. Minden általam ismert erkölcsi rendszer valamely vallás alapján jött létre. Kell az erkölcsi rendszer. A tudományt nem lehet magára hagyni, mert különben bajt okoz. Jelenleg csak vallási alapú erkölcsi rendszereket ismerünk, de kutatóként fel kell tennem a kérdést, hogy nem létezik-e, nem létezhet-e olyan rendszer, amelyet még nem hoztak létre.

Visszatérve az aurafényképezéshez. Nem az a kérdés, hogy lehet-e aurát fényképezni vagy sem. Az a kérdés, hogy az aurafényképező készülékkel készített felvételen mi látható. Egy készüléket meg lehet vizsgálni abból a szempontból, hogy működése érthető-e a jelenleg általunk elfogadott fizikai elvek alapján. El lehet mondani, hogy jelenlegi tudásunk szerint az adott készülék mit mutat. De ez nem azonos annak megállapításával – hiszen nem zárja ki és nem is bizonyítja azt –, hogy lehet-e az aurát fényképezni. Ha valóban előfordul, hogy olyan készülékkel találkozunk, amely semmiféle általunk ismert fizikai elvvel nem magyarázható módon működik, akkor tovább kell vizsgálódni. Ha még száz év múlva sem értjük az adott jelenséget, akkor hajlok arra, hogy új értelmezést kell találni. De a szakma szabályai szerint, amit vizsgálni lehet, az mindössze annyi, hogy mi az a jelenség, amit az adott materiális készülék megmutat.

F.Gy.: *Ez a tudományos megközelítés elfogadható?*

S.Sz.: Nem, mert azon alapul, hogy amit mi látunk és tudunk, az a valóság. Lehetne úgy is gondolkozni, hogy amit mi látunk és tudunk, az nem a teljes valóság, lehet, hogy csak egy része annak. Az is lehetséges, hogy teljesen más a valóság, mint ahogyan mi tapasztaljuk és érzékeljük. Ez valójában így is van, hiszen a tudományban folyton változnak a törvények, az elképzelések. Kérdés, hogy véget ér-e valamikor ez a folyamat. A tudósok nagy tekintéllyel bírnak. Az emberek elfogadják és követik őket, tehát fontos világossá tenni a tudomány eredetét és célját. Létezik két fontos személy, aki ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik. Az egyikük Isten, róla már beszéltünk. Ő jelenleg szisztematikusan ki van zárva a modern tudományból. Ezt nem fogadom el, hiszen ez ugyanúgy erkölcsi kérdés, mint amikor az egyik tudós kisajátítja egy másik tudós kutatási eredményét. Ez a *copyright* kérdése, az információlopás esete. Mint Gábor példájában, amikor a tudós felszállt a buszra és akkor támadt egy ötlete. Honnan jött az ötlet? Biztosan egy magasabb forrásból, hiszen az intelligencia, a tervezés és a megértés képessége Istentől származik. Ha nem fogadjuk el, hogy létezik egy magasabb rendszer, egy felsőbb intelligencia ahonnan az a rend ered, amelyben élünk, akkor nem vagyunk őszinték azokhoz, akiknek átadjuk a tudást.

A másik személy, aki kapcsolódik ehhez a kérdéshez, a mindennapi ember, akit tudatlan tárgyként kezelnek. Csak teológiai kérdés lenne, hogy kik vagyunk? Kik azok, akik ismerni akarják a világot? Mik az élőlények? Vagy olyan kérdések ezek, amelyeket minden tudományrendszernek és minden élőlénynek fel kellene tennie? Mert amíg nem tudjuk, hogy kik vagyunk, mit fontos tudunk, mi a tudás célja egyáltalán, addig csak halmozzuk a tudást. Nem vagyunk hajlandóak felismerni, hogy honnan származik a tudás és hová vezet minket ez a tudás. Milyen képet akarunk mutatni az életről? Ahogy látom, az életről mutatott képből is hiányzik Isten. Igaz, hogy a tudomány nem erkölcsi rendszer, de a végeredmény az, hogy az emberek egy irányba – sajnos, nem a helyes irányba – mennek, és nem kapnak teljes képet. A tudománynak fel kell ismernie, hogy hol van a helye a teljes világképben. Melyek a kompetenciái és a határai. Ez úgy kezdődik, hogy felteszem a legfontosabb kérdéseket: Ki vagyok én, mi a világ, hová megyünk, mi az élet célja? Amikor mindenki tisztában lesz azzal, hogy milyen szerepet játszik a világ életében, akkor a biológia, a kémia, a fizika és minden más a megfelelő helyre kerül majd. Ekkor fogunk majd a helyes irányba menni.

F.Gy.: *Ha a tudomány, a tudományt művelő ember elhelyezte magát a világban oly módon, ahogy az imént felvázolta, akkor a tudomány belső törvényszerűségei, módszerei, felismert vagy felismerni vélt igazságai, esetleg kijavított tévedései már autonóm módon működőképesek, vagy ebben a rendszerben is folyamatosan reflektálni kell a nagy felismerésekre?*

S.Sz.: Elsőrendű kérdés, hogy mindig elismerjük a forrást, ahonnan kapunk valamit. Ha előadást tartunk, sokszor idézünk másoktól, és nem mulasztjuk el megemlíteni, honnan származnak az információink. Természetes, hogy amikor valamit állítunk, visszavezetjük azt a forrásáig. Ha ezt megtettük, folytatódhat, fejlődhet tovább a rendszer.

Sz.G.: Valóban. Ezért mondtam, hogy a világ magyarázatához, az alapvető kérdésekhez nem biztos, hogy szükség van tudományra. Ha azt tekintjük alapkérdésnek, hogy ki vagyok én, mi az élet célja, akkor a tudománynak nem sok mondanivalója van erről. Ám ha abból az aspektusból nézzük, hogy ki-kí eldöntheti magában, hogy kicsoda ő, megteheti, hogy tudósként viselkedik és a tudomány játékszabályai, három alapvető kritériuma szerint kezd játszani. Kipróbálja az elméjét, hogy tud-e valamit mondani ezen játékszabályok mellett, amit azután megfelelő módszerekkel, kísérletekkel alá is tud támasztani.

A tudomány, különösen a tudománynak az a része, amelyik szoros értelemben nem a túlélésről szól, nagyon későn alakult ki, és Newton nevéhez köthető. Helyes megállapítás, hogy a nyugati természettudomány szabályai csak az utóbbi néhány száz évben váltak egy nagy közösség számára elfogadottá. Tehát a nagy vallásokhoz képest a tudomány meglehetősen új produktum. A vallások több ezer éves írásokon alapszanak. Ehhez képest a tudományos játékszabályrendszer mindössze háromszáz éves.

Nem gondolom, hogy a tudomány bármilyen módon, a marxizmus–leninizmus esti egyetemi brosráiban megfogalmazott materializmus eszméjét közvetítené. Időnként azonban bizonyos tudományos érveket olyan vallási üzenetek alátámasztására használnak, amelyekre azok nem valók. A vallási tételeknek nincs szüksége tudományos alátámasztásra. Ebből a szempontból komoly gondjaim vannak az intelligens tervezés tudományos megalapozottságával. Nem tartom magam szakértőnek, és az általam ismert vita arról a kérdésről folyik, hogy a darwinizmus vagy az intelligens tervezés elmélete igaz-e. A darwinizmus vagy evolúció-elmélet lehet helyes vagy sem. Vannak bizonyítékok, amelyek alátámasztani látszanak ezt az elméletet, ami azonban nem kőbe véssett alapigazság.

De ugyanígy nem tudom elfogadni azt az állítást sem, hogy ha valami bonyolult, akkor kell lennie egy mögöttes tervezőnek.

Az evolúció nem véletlen. Egy kísérlet során genetikus algoritmussal készítettünk egy lencsét, ami fókuszálta a fényt. A probléma a következő: képzeljük el, hogy van 256-féle üvegcserepünk, ebből kell 128-at kiválasztani. Ezeket raskogassuk egymás mellé véletlenszerűen, és így keletkezik majd egy lencse. Az összes lehetséges variáció száma tíz a háromezeradikon. A genetikus algoritmus ezt a problémát kb. hat óra alatt megoldotta. Tehát azt, hogy mi jöhet létre egy ilyen folyamat során, amely úgy néz ki, mintha tervezett lenne, nem szabad szubjektíven megítélni.

Ennek ellenére nem látom tökéletesen bizonyítottnak az evolúciót, több okból sem. A történeti érv mellé hozzátennék egy másikat is: a szelektív mintavétel problematikáját. Szegény biológus kollégáim úgy dolgoznak, mintha azt mondanák: van egy 5 cm-es lyukátmérőjű hálónk, ha lehalászunk vele egy tavat, milyen biztonsággal állíthatjuk azt, hogy ebben a tóban a legkisebb hal 6 cm-es? Hiszen úgy veszünk mintát a sokaságból, hogy már eleve szelektálunk. Senki nem tudja például, hogy nem voltak-e a sejteknek olyan alkatrészei, amelyek sokkal hamarabb elbomlottak és nincsenek fosszilis lenyomatai, de nagyon fontosak voltak a sejtben. Tehát nem látom bizonyítottnak az evolúciót, és bár ez egy tudományos elmélet, amire számos bizonyíték van, azt is elfogadom, hogy vannak, lehetnek konkurens elméletek. Ám azokat is vessük alá a tudományos szigorúságnak. Ezért az általam ismert érvek jó része, például a tervezettség elmélete is, erősen sántít.

F.Gy.: *Elfogadható-e a tudomány és Isten, a tudomány és a teremtett világ fel fogásában a következő alapszituáció? Egy tudós azt mondja: teljes mértékben elfogadom, amit ön elmondott annak kapcsán, hogy a teremtés honnan jött, hogy egy nagy rendszerbe illeszkedünk. Majd kiáll ide, ismerteti a termodinamika főtételeit, a genetika, a genomika legújabb kutatási eredményeit, majd vitába kezd. Minden egyes alkalommal, amikor a vitapartnere kilép a tudomány mint módszertan fogalmi kereteiből, és azt mondja, hogy a felső világokban vagy a védikus szemléletben ez másképpen van, a tudós azt feleli, hogy ez lehetséges, ám ezzel ő nem foglalkozik, mert ő a mi világunkról beszél, a saját tudományáról, és azt nem érinti sem a felsőbb, sem a lentebbi világ, sem a védikus tan, hanem csak a tudományos módszertan. Elfogadható-e ez a megközelítés?*

S.Sz.: Igen. Ugyanúgy el kell fogadni azt is, hogy az evolúció egy elképzelés. Mégis tényként kezelik, úgy is oktatják. Ahelyett, hogy azt mondanák: „ez a

mi elképzelésünk, sok tudósnak azonban más elképzelése van”. Elmondanák, hogy annak magyarázatára, honnan származik minden, létezik az evolúcióelmélet, létezik a teremtéselmélet, és még sokféle elmélet. Nem tudjuk bebizonyítani az evolúció elméletét, és a teremtésről szóló elképzelés ugyanolyan jogos. Sőt, ha azok, akik a teremtéselmélet mellett voksolnak, be tudnak mutatni egy tudományosabb modellt, kísérlettel tudják azt igazolni, akkor elfogadjuk, hogy az a megfelelőbb, a tudományosabb módszer, és többé nem pusztá hitnek tartjuk. De sajnos nem így van, nem ezt mondják.

Kérdés, hogy van-e arra kísérlet, mi történik a magasabb bolygórendszerekben. Ha van, akkor van-e, aki hajlandó végrehajtani? Addig nem lehet eldönteni, hogy egy kísérlet működik-e vagy sem, amíg valaki meg nem csinálja. Például, a teremtés folyamatával kapcsolatban korábban olvashattuk, hogy van egy teremtő, aki nem közvetlenül Isten, hanem egy általa felhatalmazott személy, Brahmā. Létezik arra kísérlet, hogyan lehet valaki ugyanolyan teremtő, mint Bhramā. A kérdés csak az, hogy ki akarja megcsinálni. Ez a kísérlet száz tökéletes életet igényel egymás után. Ez hosszabb idő, mint amit a laboratóriumban töltünk, ráadásul mi magunk vagyunk a kísérleti egerek.

F.Gy.: *De ha jól értem, a fizika semmit nem akar mondani a teremtésről, vagy akar?*

SZ.G.: Nem, a fizikának nevezett diszciplína nem akar mondani semmit a teremtésről. 1996 környékén az *American Journal of Physics*ben volt egy hosszú vita, amit J. O’Leary, jeles fizikus provokált ki. Egy levél végén megjegyezte: ma már világos, hogy a halál utáni élet lehetetlen, hiszen látjuk, milyen dekompozíció zajlik le. Ebben az esetben O’Leary nem fizikusként viselkedett. Mint fizikus annyit mondhatott volna, hogy jelenlegi ismereteink szerint a biológiai dekompozíció olyan egyszerű struktúrákhoz vezet, amelyek feltehetően nem képesek az élet alapját képező információfeldolgozásra. Tehát a halál után biológiai élet, úgy, ahogyan ma értelmezzük, nem lehetséges. Hogy ezen kívül mi minden lehetséges a halál után, erről a tudománynak nem kell állást foglalnia.

Ez az egész rendszer akkor működik jól, ha mind a két oldalon megvan a türelem. Szerencsére elmúltak azok az idők, amikor bizonyos tudományos tevékenységek be voltak tiltva.

F.Gy.: *De bizonyos vallási tevékenységek is be voltak tiltva.*

Sz.G.: Mind a vallás, mind a tudomány társadalmi beágyazottságú, és mind a kettőnek, sajnálatos módon, politikai szerep is jut. Ez nem helyes. Más kérdés, hogy olyan idealisztikus világ, ahol ez nem következik be, lehet, hogy nincs is. Mert ha valamit több ember együtt állít, legyen az vallási tétel vagy tudományos igazság, akkor az óhatatlanul közösséget teremt, és a társadalmak úgy működnek, hogy a közösségek előbb vagy utóbb politikai szerephez jutnak.

A vallás feladata azon erkölcsi igazságok tanítása, amelyeket más nem tud hangoztatni. A vallásnak természetesen nagyon sok funkciója van. Ha ateista álláspontot képviselnék, akkor is vitathatatlan, hogy a vallások az alapvető emberi kérdésekben, mint a születés, a halál, nem helyettesíthetők mással. A vallás e tekintetben nem helyettesíthető. Az a vallások dolga és szolgálata, hogy ezekben a kérdésekben segítse az embereket.

A tudomány más területeken szolgálja az embereket. Remélhetőleg azzal a végeredménnyel, hogy egyszer majd jobban élünk. Pillanatnyi létünk számára fontos mind a kettő. Addig van rendben a világ, amíg nem kapcsolódnak össze olyan társadalmi következményekkel, mint a politika.

S.Sz.: Szeretném tisztázni: nem javasolom, hogy a vallás avatkozzon a tudomány hatáskörébe. Inkább azt várom, hogy a tudomány legyen tudományos, és ismerje el, hogy rendszere nem tény, nem szükségszerűen mindig a valóságot írja le, és nem lehet kizárni egy teremtőt, egy tervezőt, egy intelligens személyt, aki rendet tart a világban. Már csak azért sem, mert a tudósok eddig még nem találtak jobb választ erre a kérdésre, amit be is bizonyítottak volna.

Ha csak hitről és nem hitrendszerről van szó, akkor ugyanannyira érvényes és jogos a tudományban, hogy Isten teremtette a világot, mint az ősrobbanás vagy az evolúció. Ezt ugyanúgy el kell fogadni, még akkor is, ha nem tudunk kapcsolatot teremteni Istennel, hiszen a másik két elképzelés sincs bebizonyítva, azok is elméleti ajánlatok.

Létezik sok tudományos tétel, ami bizonyított. Felmerül a kérdés, hogy honnan származik minden, honnan ered ez a teremtés, és milyen rendszer szerint működik. Erre nem ad megoldást egy mechanikus válasz. A másik kérdés, hogy mi az a közös, egyetlen törvény, amely alatt minden más törvény működik. Erre is hiányzik a válasz.

Akkor viszont nem szabad a tudományt úgy tálni, mint a modern kor vallását, hiszen igazából most ez egy vallás. Abban higgyünk, aminek nincs semmi bizonyítéka? Rendszerben van, maradjon ki a kereszténység, a Kṛṣṇa-tudat, a Védák, a zsidóság a tudományból, de ne maradjon ki Isten. Isten minden val-

lásnak a fő célja, de nemcsak a vallásnak, hanem a tudománynak, a zenének, az építészetnek, mindennek, ami létezik, Vele van összekapcsolva minden. Ismerjük el, legalább elméletileg, hogy ugyanolyan jogos egy intelligens teremtőt feltételezni, aki mindennek a forrása, mint az ősrobbanást, hiszen egyiket sem bizonyítottuk be. És mondjuk azt az embereknek, hogy ha többet akartok tudni arról a bizonyos teremtőről, forduljatok egy valláshoz, és annak a segítségével megbizonyosodhattok róla a gyakorlatban, hogy létezik ez a személy. Ez lenne az őszinte megközelítés. De kizárni ezt a lehetőséget, ami ugyanolyan tudományos, és elfogadni azt a másíkféle hitet, amelyet tudományként tálalunk, nem tisztességes, nem a megfelelő módszer. Ne beszéljünk vallásról, beszéljünk inkább Istenről.

F.Gy.: *Az újkor hajnalán zajlott a Giordano Bruno-, majd a Galilei-per, amelyek közül az egyik szerencsésebb, a másik kevésbé szerencsés kimenetelű volt. Akkoriban egy Bellarmino nevű bíboros fogalmazta meg, éppen a Galilei-kérdésre reagálva, azt az elvet, amit „duplex veritas” elvnek hívunk. Ez a tudomány és a hit igazságainak kettőssége; a tudomány igazságának, amely korlátozott, tehát a saját hatókörére értelmezett igazság, illetve a hit igazságának. Esetünkben a kereszténység volt az, ami lehetővé tette az európai természettudomány fejlődését. Önök hogyan vélekednek erről?*

Sz.G.: Szent Ágoston fogalmazta meg azt, hogy minden tudás jó. Csak ezt később elfelejtették néhányan, mert ha Szent Ágostont követték volna, akkor ezek a perek nem történtek volna meg.

Heisenberg idősebb korára ultratomista filozófiát vagy hitet – nem világos, hogy valójában melyiket – vallott. Ennek alapja ugyanaz, mint Platón idealizmusának; nevezetesen az, hogy amit látunk, az csak az árnyéka az igazi, létező, ideális világnak. Heisenberg arra jutott, hogy valójában csak a törvények léteznek, és az, amit mi fizikának látunk – leegyszerűsítve – a Schrödinger-egyenlet. A Schrödinger-egyenlet másik végén pedig a materializmus szempontjából megfoghatatlan valami áll.

Hozzászóló a hallgatóság soraiból: Meglehetősen hosszú életem során rendkívül ritkán volt részem ilyen vita-élményben. A vitapartnerek általában emocionális alapon egymásnak feszülve, szinte vérben forgó szemekkel, gyűlölködve szoktak vitatkozni, elbeszélnek egymás mellett, és vitájuknak semmi konklúziója nincs. Itt nem ezt tapasztaltuk.

Két ellentétes megközelítést hallottunk. Az egyik egy nagyon erőteljesen visszafogott és nagyon jól definiált tudománykeretet mutatott be. Ismertette azt a tudományos paradigmát, pontosabban a tudomány paradigmaszerű kereteit, amelyek a mai modern tudományra jellemzőek. Ebből világosan kiderült, hogy a tudománynak rendkívül erőteljes határai vannak, kompetenciája pedig nem korlátlan. A tudomány definiálja a saját határait!

Tehát a tudományt semmiképpen nem szabad szembeállítani azzal az intelligens hittel, amelyik posztulálja, hogy ez egy teremtet világ. Nemcsak azért, mert nincsenek bizonyítékok, hanem azért is, mert hibás az az elképzelés, miszerint egyre kevésbé van szükség Istenre. Az én istenképem összeegyeztethető azzal, amit a vezető lelkész úr ismertetett, vagyis hogy a tudomány maga is Istentől való. A rómaiakhoz írt levél 1.20-as versében azt mondja a Biblia, hogy „ami az Istenben láthatatlan”, tudniillik az Ő örökkévaló hatalmas istensége, az „a teremtetéstől fogva, az Ő alkotásaiból megismertetvén, megláttatik.” Magyarul, Isten azt mondja, hogy Ő teremtetette a dolgokat, Ő teremtetette az embert, és az emberek ismerjék meg az Ő alkotásait. A tudomány egyfajta programjaként is felfoghatja egy hívő ember, hogy ő az Isten által teremtetett alkotásokat vizsgálja akkor, amikor a tudományt műveli. Ez a kettő egymásnak egyáltalán nem mond ellent, ám való igaz, hogy a kettőt nem szabad összekeverni.

Teljes mértékben elítélendő egyes tudósok fenyegető fellépése azokkal szemben, akik intelligens hittel föltételezik Isten létét és nagyon magas szinten művelik a tudományt. Ezek a kirekesztő tudósok azt mondják, hogy ha nem hiszel az evolúcióban, akkor nem is vagy komoly tudós. Ez pontosan ugyanolyan, mint annak idején a vallási kirekesztés azzal szemben, aki a vallási dogmákkal nem értett egyet. Ez a nem helyes, nem toleráns hozzáállás. A tudomány határai véget érnek azon a ponton, amikor dönteni kell arról, hogy van-e Isten vagy nincs. Soha nem fogunk tudni tudományos alapon dönteni erről. Ezért ne is állítsuk azt, hogy a tudomány jogot formálhat a világ keletkezésének megmagyarázására.

Sz.G.: Nem gondolom, hogy a vallás majd kiszorul az életünkből, hiszen a tudományos megértés nem teszi szükségtelessé a vallási magyarázatot. Hangsúlyozom, két különböző dologról van szó. Ha az ember megérti a vekkeróra működését, attól még nem változik meg a hite. Triviális, de valójában a világ sok szempontból egyre bonyolultabb vekkerekből áll. A vekkeróra megismerése után miért változna meg valakinek a hite? Megette a fene azt a hitet, amelyik csökken vagy változik a vekkeróra megismerésétől. De más dologgal foglalkozik az ember akkor, amikor megtervez egy kísérletet, bemegy a laboratóriumba,

megcsinálja, és izgatottan várja, hogy az eredmény igazolja-e az előzetes számításait vagy sem.

Amerikában volt egy nagyon jó munkatársam, kitűnő fizikus, mélyen hívő ember. Egy beszélgetésünk során elmesélte egy korábbi Isten-élményét. Tehát az ő tapasztalatai kétfélék. Egyrészt velem együtt mért a laborban, ott ugyanazt tapasztaltuk és ugyanarról beszéltünk. Másrészt ez az Isten-élmény az ő szempontjából legalább olyan fontos, de lehet, hogy fontosabb tapasztalat volt, mint a kísérleti eredményeink. Sohasem gondoltam, hogy úgy kellett volna reagálnom, „Ugyan, ne mondj már ilyeneket!”. Isten-élménye semmilyen módon nem befolyásolta laboratóriumi munkáját. De ha azt mondta volna nekem, hogy rosszul oldottam meg a frekvencia-konverzióra vonatkozó egyenletet, mert az ő Isten-élménye szerint ez nem így van, akkor azt feleltem volna neki: „Harvey, gondolkozz egy kicsit!”

S.Sz.: Véleményem szerint nem célravezető ennyire szétválasztani a dolgokat, mert mindennek, ami létezik, közös forrása van. Nemcsak a tudomány, de a művészet, a zene is, mind ugyanarról a helyről származnak. Megismétlem, hogy a vallás nem akar beleszólni a tudomány dolgába, nem akarja eldönteni, hogy egy számítás helyes-e vagy sem, ez nem a vallás ügye. Ám ugyanakkor az a képesség, amellyel azt a számítást elvégezte valaki, jön valahonnan és képvisel egy törvényt. Nem szabad azt mondani, hogy ennek nincsen semmi kapcsolata egy felső energiával. A mi szempontunkból az a helyes, ha a tudomány, a politika, a zene, és minden, ami létezik a világon, elismeri, hogy van egy forrása, és valamilyen módon dicséri, elismeri azt az eredeti forrást, nem pedig megtagadja azt. Ez teljesen más irányt ad a világban élő emberek gondolkodásának. Nem szükségszerűen a vallásról van szó, inkább arról, hogy létezik-e Isten vagy nem létezik. Ha elismerjük, hogy a tudomány, a művészet és minden, ami a világban található, az Ő energiáját képviseli, akkor nem lehet az energia tulajdonosát megtagadni, ugyanakkor pedig élvezni az energiáját, a teremtését.

A vallás és a tudomány között fennálló ellentétért történelmileg a tudománynak kellene felelősséget vállalnia, mert ahogy a tudomány hatalma egyre növekedett a világban, főleg a modern időkben, filozófia vált belőle, amely kimondta, hogy Isten, ha létezett is, meghalt, és nem teremtés volt, hanem ősrobbanás és evolúció. Ezt tanultam 35 évvel ezelőtt az egyetemen, és hiába volt sok tudós, aki nem hitte el ezeket, mégis úgy tálták a fenti elméleteket, mint az új világképet, amely az egyedül helyes, és minden más elképzelés hibás.

Ha ezt a két dolgot, a tudományt és Istent, egyensúlyba akarjuk hozni, ami azt jelenti, hogy a tudomány és Isten együtt él, akkor őszinteségre és kommuniká-

cióra van szükség egymás között. Valamint egy közös etikai rendszerre, hogy a tudomány csak akkor jelentsen ki dolgokat, ha azokat már bebizonyította. Nem korábban, és ne hitbéli alapon. Ugyanakkor a vallás se csak hit legyen, hanem tudományos rendszer, amely valamennyi aspektusból bizonyítható.

Sz.G.: Ha ma valaki fizikus-tanulóként jár egyetemre, akkor az ősrobbanás elméletéről fog hallani, hiszen ez ma az egyik uralkodó elmélet. Erre számos kísérleti bizonyíték van. Természetesen ugyanúgy, mint más elméletek, ez sem lesz soha tökéletesen bizonyított, és természetesen a konkurens elméletekkel szemben áll. Tőlem minden diákom azt hallja, hogy az általános relativitás elmélete nagy bizonyító erejű elmélet. Sok kísérleti bizonyíték szól mellette, de amíg a gravitációs hullámokat közvetlenül nem detektálják, addig nem fogadjuk el teljes mértékben bizonyított elméletnek.

Ha az egyetemi hallgatókat ilyen szemlélettel képezzük, azt hiszem, mind a ketten elégedettek lehetünk.

II. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA

A SORS

Meddig terjed a szabad akarat?

10:00 – 10:15 Megnyitó

10:20 – 11:00

Előadás: Sorskódok: A gének szerepe az ember életének alakulásában

Előadó: *Czeizel Endre* genetikus

11:00 – 11:40

Előadás: Az ember meghatározottsága a keleti filozófiai hagyomány szerint

Előadó: *Tóth Zoltán (Śacīsuta dāsa)* vaiṣṇava teológus

11:40 – 11:50 Szünet

11:50-12:50

Vita: Szabad a pálya? A pályaválasztás szabadsága és kötöttsége

A vita résztvevői: *Csernus Imre* pszichológus és *Tasi István (Īśvara Kṛṣṇa dāsa)*
kultúrantropológus, vaiṣṇava teológus

Moderátor: *Törtei Takács Krisztina* rádiós szerkesztő

12:50 – 14:00 Ebédszünet

14:00 – 14:40

Előadás: A társadalmi tényezők szerepe a párválasztásban és a családi életben

Előadó: *Herczog Mária* szociológus

14:40 – 15:20

Előadás: A házasság mint sorsesemény

Előadó: *Tóth-Soma László (Gaura Kṛṣṇa dāsa)* vallásfilozófus

15:20 – 15:30 Szünet

15:30 – 17:00

Kerekasztal-beszélgetés: Szabadság és sorsszerűség a világvallásokban

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői:

Béres Tamás evangélikus teológus

Polnauer Sándor főrabbi

Sivarāma Svāmi vaiṣṇava teológus

Sulok Zoltán iszlám teológus

Moderátor: *Sonkoly Gábor (Rādhānātha dāsa)* történész

A SORS

Meddig terjed a szabad akarat?

Létkérdés Konferencia

November 9. csütörtök 10⁰⁰

ELTE Bölcsészettudományi Kar

1088 Budapest, Múzeum-krt. 4.

„A” épület, fsz., Kari tanácsterem

Viták és előadások:

Csernus Imre pszichiáter

Czeizel Endre genetikus

Herczog Mária szociológus

Sivaráma Szvámi vaisnava teológus

...és mások

www.letkerdes.hu

BHAKTIVEDANTA

Hittudományi Főiskola

1062 Budapest, Andrássy út. 53

Tóth Zoltán (Śacīsuta dāsa)
vaiṣṇava teológus

1973-ban született Hatvanban. Középiskolai tanulmányait is ott végezte, majd 1990-ben felvételt nyert a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem programozó matematikus szakára. Mivel a védikus bölcsesség felkeltette az érdeklődését, tanulmányait félbeszakítva szerzetesként csatlakozott a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége debreceni templomához, amelynek több éven keresztül

vezetője volt. 1998 óta az MKTHK országos adminisztrációs irodájának pénzügyeit és könyvelését felügyeli.

Teológiai diplomáját a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskolán szerezte, ahol jelenleg oktatóként is tevékenykedik. Szakterületei a *Śrīmad-Bhāgavatam* című védikus írás filozófiája, a védikus kozmológia, valamint a vaiṣṇava szentek élete és irodalmi munkássága.

Az ember meghatározottsága egy keleti filozófiai hagyomány szerint

Tóth Zoltán
(Śacīsuta dāsa)

Habár egy keleti filozófiai hagyomány szerint fogok most beszélni az ember önazonosságáról, nem feltétlenül kell térben ilyen messzire nyúlnunk ahhoz, hogy találkozzunk a lélek halhatatlan természetének védikus eredetű leírásával. A híres „egri remete”, Gárdonyi Géza egyik versében például a védikus tanokhoz hasonlatos gondolatokra bukkanhatunk:

Ne nézzetek rám borzalommal, ha meghalok:

*az a halott a koporsóban nem én vagyok.
Csak hamu az, elomló televény.*

A láng eltűnt. A láng, – az voltam én.¹

Gárdonyi előszeretettel forgatta a *Bhagavad-gītā*t, melyben bárki megteheti a lélekről szóló tanítás alapjait. Valószínűleg onnan származik e költemény gondolati csírája.

Az örökkévaló lélek

Az ind hagyomány szerint a *Bhagavad-gītā*t az Úr Kṛṣṇa mondta el barátjának, Arjunának kb. i.e. 3000 körül. Párbeszédük egy ütközet előtt, a csatamező kellős közepén hangzik el, ami a mi szempontunkból annyiban érdekes, hogy az emberek általában akkor válnak fogékonnyá a lelki tudás iránt, amikor megérinti őket a halál szele. A csatában pedig a halál vihara dül.

¹ Gárdonyi Géza: *Ha meghalok* (részlet). A vers folytatása:
Sorsomnak gyászán se könnyezetek,
s ne mondja a pap: „Ime, porba hullt!”
Sírassátok az árva gyermeket,
s ne a rabot, aki megszabadult.

S mikor a szónok a sírnál beszél,
és végül kiált: „Hát Isten veled!”
ne le a sírba integessen nékem,
fölfelé nyujtson búcsuzó kezét!

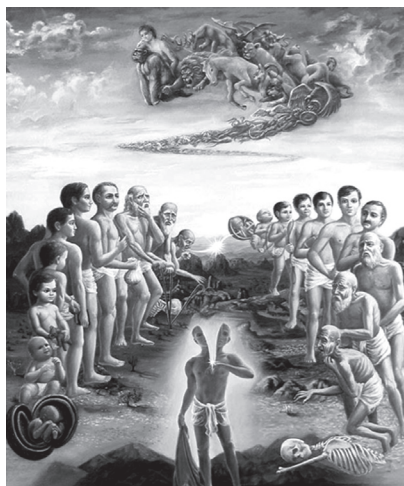
A mű második fejezetében található az *ātma-jñāna*, azaz a lélekről szóló tanítás, a lelki tudomány alapja, melynek egyik legfontosabb eleme az, hogy a lélek örökkévaló:

A lélek nem ismer sem születést, sem halált. Soha nem keletkezett, nem most jön létre, és a jövőben sem fog megszületni. Születetlen, örökkévaló, mindig létező és ősi, s ha a testet meg is ölik, ő akkor sem pusztul el.²

Itt azt találjuk, hogy a lélek a test halálát követően is létezik. Amikor azt mondjuk, hogy ez és ez az ember meghalt, akkor a *Bhagavad-gītā* tanításai értelmében tudjuk, hogy a lélek, a valódi személy megszabadult a porhüvelyétől. Akár természetes úton, akár erőszak útján hal meg valaki, a halál csak a testtel hozható kapcsolatba, míg az élőlény – akit senki sem ismert fel igazán az élete során – továbbáll.

A lélek tehát a halál pillanatában elhagyja jelenlegi testét, és egy másik testbe költözik:

Ahogy az ember leveti elnyűtt ruháit, s újakat ölt magára, úgy adja fel a lélek is az öreg és hasznavehetetlen testeket, hogy újakat fogadjon el helyükbe.³

Ezt nevezik lélekvándorlásnak, más szóval reinkarnációnak. Az élőlény számára az idős, beteges test már nem alkalmas arra, hogy beteljesítse a vágyait, ezért egy megfelelő pillanatban elhagyja azt, és egy fiatal testben tér vissza ismét. Ezért hasonlítja a *Bhagavad-gītā* a testcserét egy elnyűtt ruhadarab levetéséhez. A személy nem változik meg, mindössze arról van szó, hogy átöltözött egy másik ruhába. Hasonlóképpen, a test szintén egy „ruha”, amit azonban csak egyszer veszünk le.

Azzal érvelhet valaki, hogy mivel nem emlékszünk az előző életünkre, teljes ostobaság

² *Bhagavad-gītā* 2.20, 87. o.

³ *Bhagavad-gītā* 2.22, 90. o.

abban hinni, hogy voltak előző életeink. Erre viszont azt válaszolhatjuk a *Bhagavad-gītā* alapján, hogy csupán elfelejtettük az előző életeinket. Kṛṣṇa azt mondja Arjunának, hogy habár sok-sok élet áll mindkettőjük mögött, Arjuna – mivel ő közönséges élőlény – nem képes mindegyikre emlékezni, Kṛṣṇa viszont igen.⁴

Ez olyan, mint az alvás: amikor álmodunk, megfeledkezünk a jelenlegi testünkről, és lehet, hogy repülünk valahol, vagy egyéb érdekes dolgok történnek velünk. A tudatalattink elraktározza az előző életekből származó tapasztalatokat, és alvás közben ezek az emlékek időnként felbukkannak. Amikor azonban felébredünk, elfelejtjük az álmainkat, s folytatjuk a jelenlegi életünket. Hasonlóképpen feledkezünk meg az előző életeinkről is.

A mulandó test

A *Bhagavad-gītā* azonban meglepő információval szolgál: a lélekvándorlás már a jelen testünkben is megtörténik!

Amint a megtestesült lélek állandóan vándorol ebben a testben a gyermekkortól a serdülőkoron át az öregkorig, a halál pillanatában is egy másik testbe költözik. A józan embert azonban nem téveszti meg az efféle változás.⁵

A legtöbbünknek van otthon legalább egy fényképalbumunk a gyerekkorunkról. Amikor a kezünkbe kerül, meglepődve nézegetjük a fotókat: ez a kisbaba, ez a kisgyerek tényleg én voltam?

Nem alaptalan ez a meglepődés: a felnőtt teste nagyon sok szempontból különbözik egy kisgyermek testétől. Az öreg, beteges test szintén nagymértékben különbözik egy fiatal, életerős testtől. A test kézzelfogható változásai ellenére azonban a test birtokosa, az élőlény nem változik. Ugyanannak a személynek

⁴ Lásd *Bhagavad-gītā* 4.5, 191. o.

⁵ *Bhagavad-gītā* 2.13, 79. o.

érzi magát, s csupán a teste öregszik meg az idő múlásával. Hogy is mondta Gárdonyi? „Az a halott a koporsóban nem én vagyok.” Ez egy nagyon fontos felismerés: amikor a test „meghal”, az élőlény eltávozik.

Valójában az élőlény, a lélek a tudat forrása a testben. A test csupán élettelen kémiai vegyelemekből áll, s így az összeredmény sem lehet más, mint egy élettelen test. Olyan ez a test, mint egy gépezet. Amikor azt tapasztaljuk, hogy ez az élettelen gépezet megmozdul, beszél és hasonló életjeleket produkál, akkor a védikus írások szerint lélek lakozik benne.

Az igazság látnokai arra a következtetésre jutottak, hogy a nem létező [az anyagi test] számára nincsen állandóság, az örökkévaló [a lélek] pedig változatlan. Erre mindkettő természetének tanulmányozásával jöttek rá.⁶

Az anyagi test tehát minden pillanatban változik, a lélek viszont nem. Ez a két különböző természet – az anyagi és a lelki – eltérő tulajdonságai miatt van így: az anyagi energia megnyilvánulásai átmenetiek, míg a lelki energia szikrái (a lelkek) örökkévalók. Így filozófiai értelemben mondhatjuk azt, hogy az örökkévalóság szemszögéből az anyagi test elemei olyan rövid ideig vannak együtt, hogy a test gyakorlatilag nem létezik.⁷

A védikus írások szerint amikor a test hatféle változáson megy keresztül – születés, növekedés, állandósulás, utódok létrehozása, öregedés és halál –, akkor a lélek jelen van a testben. A test változásai viszont végsősoron nem befolyásolják a lelket. Amikor a lélek eltávozik, a test nem mozdul többé, és fokozatosan elporlad: alkotóelemeire bomlik szét. A lélek pedig tovább utazik.

A karma törvénye

A *Viṣṇu-purāṇā*-ban azt találjuk, hogy 8 400 000 létforma létezik ebben a világban, melyből 400 000 az emberi vagy humanoid forma. A teljes leírás így szól:

Kilencszázezer faj él a vízben. Kétmillióféle mozdulatlan élőlény (*sthāvara*) van – fák, egyéb növények stb. Rajtuk kívül egymillió-egy-

⁶ *Bhagavad-gītā* 2.16, 82. o.

⁷ Az anyagi energia örökkévalóan létezik, csak a belőle kialakuló megnyilvánulások léte, formája átmeneti. Végsősoron minden anyagi forma – legyen az egy asztal vagy egy emberi test – a megsemmisülést követően atomok formájában létezik tovább.

százezer fajta rovar és hüllő, egymillió madárfaj, hárommillió fajta négylábú és négyszázezer emberi faj létezik.⁸

A lélek bármilyen testet elfogadhat, a vágyai szerint. Kerülhet növényi, állati, emberi, vagy akár egysejtű testbe is. Azt, hogy ki milyen létformába kerül, saját maga dönti el a jelenlegi életének tettei által. Ezt nevezik a *karma* törvényének.

A *karma* tettet jelent. Ha jót cselekszem, jó eredményt kapok, ha viszont rosszat teszek, akkor szenvedni fogok. A film két főhőse szemmel láthatóan eltérő minőségű karma-halmazt gyűjtött össze. Tünde jómódú, Attila viszont szegény családban született. Ezzel szemben míg Tünde átlagos kinézetű, addig Attila kifejezetten jóképű gyerek. E jellemzők vizsgálata során tetten érhetjük a jámbor

cselekedetekből származó jó karma biztos jeleit: előkelő származás, szép testi vonások, átlagon felüli intelligencia stb. Ezek a jellemvonások az előző életekben végrehajtott jó tettek gyümölcsei.

A rossz tetteknek ugyancsak vannak visszahatásai. Például Tünde koraszülött volt, és élete első pár hetét egy inkubátorban kellett töltenie. Bizonyos szempontból lehet, hogy az édesanyja tehet erről, mert dohányzott a terhessége alatt, de mivel anyja már fiatal korában erős dohányos volt, Tünde rossz karmájának is része volt abban, hogy pont ebbe az anyaméhbe került. Az előző életekből származó rossz karmát Attila életében is felfedezhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy kisgyermekként látszólag ő sem tehetett arról, hogy szegény családban született meg, vagy hogy idejekorán elvesztette az édesapját.

Azt mondhatná erre valaki, hogy akkor mindegy, mit teszek, a sorsom úgylis a múltbeli tetteim eredményeitől függ. Mindenképp szenvedni fogok a bűnös tetteimért, a jámbor tetteim pedig élvezetet biztosítanak, ezért fölösleges erőlködnöm: nem a jelentől függ, hogy mi történik velem. A múltban már meghatároztam jelenlegi sorsomat. Ezért a sors az, ami mindenható, s bárhogy is törekszem, mindenképp az fog velem történni, aminek történnie kell.

Ennek a gondolatmenetnek az a fő hibája, hogy figyelmen kívül hagyja a következő tény: a múltbeli tettet ugyan én hajtottam végre, de szabad akaratom-

⁸ *Viṣṇu-purāṇa*; idézi: *Caitanya-caritāmṛta Madhya-līlā* 19.138, magyarázat, 965. o.

ból cselekedtem úgy. A jelenlegi szituáció, amelyben most éppen vagyok, valóban a múltbeli tetteimen alapul, de mindig szabad akaratomból döntök a jövőm felől. A jelent nem tudom megváltoztatni, de jelenlegi tetteimmel befolyásolni tudom a jövőt. Más szóval: a múltbeli karma eredményez egy szituációt, amiben hirtelen találjuk magunkat, de az már a szabad akaratunktól és a tudásunktól függ, hogy abban az adott szituációban hogyan cselekszünk, s miképpen befolyásoljuk ezzel a jövőnket.

Nézzünk meg erre egy példát. Szabad akaratomból eldöntöttem, hogy 2007. januárjában elutazok Delhibe egy üzleti tárgyalásra. A tervet tett követi: megveszem a jegyet, s a megfelelő időben felszállok a repülőre. A jegyem szerint Budapestről

Delhibe repülök. Ez egy múltbeli döntésemnek az eredménye, ezen már nem tudok változtatni. Ha felszálltam egy Budapestről Delhibe tartó repülőgépre, akkor nagy valószínűség szerint Delhibe fogok megérkezni. Ez a sorsom, amit a múltban én határoztam meg magamnak.

Na már most, a repülőn utazva számos újabb lehetőségem nyílik arra, hogy formáljam a közeljövőt:

- 1) Beszédbe elegyedem a szomszédommal, s kiderül, hogy kiváló üzleti partnerre válhat egy általam kezdeményezett befektetésben. Így már a repülőúton egy gyümölcsöző szerződés alapjait vetem meg.
- 2) Mivel fáradt vagyok, úgy döntök, hogy kipihenem magam a tárgyalás előtt, és végigalszom az utat. A szomszédom eközben könyvet olvas, nem ismerkedünk össze, így menetrend szerint megérkezem Delhibe egy eseménytelen út végén.
- 3) Hirtelen belém villan, hogy nem is Delhiben lesz a tárgyalás, hanem Kolkatában, én meg szórakozottságomban rossz jegyet vettem. Biztosan lekéssem így ezt a nagyon fontos tárgyalást. Egy hirtelen ötlettől vezérelve berontok a pilótafülkébe, és erőszakkal eltérítem a gépet. Így időben érkezem Kolkatába, de a fogadóbizottság helyett a rendőrség vár rám...

A lényeg tehát a következő: az élethelyzet, amely tőlem függetlenül áll össze, a múltbeli tetteim eredménye, s erre semmi befolyással nem lehetek. Tőlem függ viszont, hogy szabad akaratomból hogyan viselkedem abban az adott szituációban, s ezzel befolyásolni tudom a jövőmet. Nincs tehát minden eleve elrendelve.

A példa viszont nem csak a jelen életünkre alkalmazható, hiszen nyilvánvaló tény, hogy nem mindenkinek jut eszébe az, hogy repülőjegyet vásároljon egy Delhibe tartó repülőgépre. Ebből az következik, hogy az előző életekből származó karmák már eleve meghatározzák az ember hajlamát egy bizonyos munkára, tevékenység elvégzésére, s így ezen indíttatások alapján hozza meg döntéseit ebben az életében.

Összefoglalva: a múlt életeimben szabad akaratomból különféle tetteket végeztem, melyekből jó és rossz karmikus visszahatások származtak. A sors számomra azt jelenti, hogy akár tetszik, akár nem, el kell fogadnom e visszahatások gyümölcseit. Ez viszont rámutat arra a sajnálatos tényre, hogy senki mást nem hibáztathatok azért, ami most velem történik, csakis saját magamat. Hisz ki tehet arról, ha megharapom a nyelvemet?

A szabad akarat viszont továbbra is jelen van egy ember életében, ezért ebben az életben is döntések sorozatát hozom meg a sorsom diktálta körülmények befolyásolása érdekében. E tettekkel viszont újabb karmát teremtek, ami a jövőmet fogja befolyásolni. A Védák szerint az az igazán intelligens ember, aki felismerve saját örökkévaló természetét, képes elvágni a végeláthatatlan karmikus visszahatások gubancát, és valóban a kezébe veszi sorsa irányítását:

A gyümölcsöző cselekedetek láncolata megszűnik, amint az ember az önvalót tekinti a mesternek.⁹

Az önvalóról, azaz a lélekről szóló tudás ezért elengedhetetlen – máskülönben csak behunytt szemmel futunk valamerre, s lépten-nyomon elesünk és megütjük magunkat. Az egyetlen biztos esemény az életünkben, a halál pillanata pedig felkészületlenül fog érni bennünket.

A halál pillanata

A Védák szerint az, aki anyagi testtel rendelkezik, nem maradhat tétlen egy pillanatra sem. Így karmák miriádjait gyűjtjük össze életünk során, s e tettek visszahatásait – legyenek azok akár jámbor, akár bűnös cselekedetek – vagy már ebben az életünkben megkapjuk, vagy a következő születésünket készítjük velük elő. A halál pedig döntő pillanat az újjászületés szempontjából:

⁹ *Śrīmad-Bhāgavatam* 1.2.21 részlet, 98. o.

Ó, Kuntī fia! Amilyen létállapotra emlékeznek az ember teste elhagyásakor, azt éri majd el kétségtelenül.¹⁰

Valaki azt gondolhatná: egész életemben azt fogom tenni, ami nekem jólesik, a halál pillanatában pedig kinézek magamnak egy szimpatikus helyzetet vagy létformát, és már megyek is. Vajon működni fog ez az elképzelés?

Az igazság az, hogy a halál pillanatában általában kevesen urai a helyzetnek. Már egy kisebb betegség is ledönt minket a lábunkról, főleg, ha lázzal párosul. A halál közeledtekor viszont 42 °C-ra szökik fel a test hőmérséklete, s ez a láz ezért még fájdalmasabb. Nem valószínű, hogy irányítani tudjuk majd a gondolatainkat. Az a dolog fog beugrani az elménkbe, ami egész életünkben a leginkább foglalkoztatott bennünket, vagy az a valaki, akihez a legjobban ragaszkodtunk. S abban a pillanatban már megyünk is tovább kitűzött célunk felé:

Az anyagi világban az élőlény különböző életfelfogásait úgy viszi egyik testből a másikba, ahogyan a szél szállítja az illatot. Felvesz egy testet, majd kilép belőle, hogy egy újat fogadjon el.¹¹

A lélekvándorlás folyamata tehát szinte észrevétlenül történik. S amikor a lélek belekerül egy anyaméhbe, akkor már teljes mértékben az anyagi természet törvényeinek az irányítása alá kerül.

Mikortól kezdődik az élet?

Nyilvánvaló tény, hogy egy emberi élet nem a születés és a halál, hanem a fogantatás és a halál közötti egységes folyamat. Magyarországon a törvény ennek ellenére azt mondja ki, hogy a magzat jogi szempontból csak akkor tekinthető élőnek, amikor élve megszületik. Ezt követően tekintik csak embernek, és kap egy személyi számot: 4-061109-xxxx.¹² A törvény szövege egész pontosan így szól:

¹⁰ *Bhagavad-gītā* 8.6, 361. o.

¹¹ *Bhagavad-gītā* 15.8, 621. o.

¹² 2000. január 1-től a fiúgyerekek személyi száma 3-assal, a leányoké 4-essel kezdődik.

A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg.¹³

A fontos kitétel: ha élve születik. Ez a rövid tagmondat biztosítja az évi több millió abortusz zavartalan végrehajtását. Mivel az abortusz következtében nincs élveszületés, az elhajtott, elkapart stb. magzat az anyaméhben – ha egyesek úgy döntenek – már nem jogalany, vagyis: nincs joga az élethez.

A magzat a magyar jog szerint nem jogalany.¹⁴

Ezzel szemben ki merné azt mondani egy állapotos anyukának, hogy a magzat a méhében a magyar törvények értelmében még nem él? Vagyis igazából él, de ha egyesek úgy döntenek, akkor mégsem él.

Tény, hogy valamiképp definiálni kell az életet jogi szempontból is, de nem biztos, hogy minden helyzetben megállja a helyét az az indoklás, hogy „a művi terhességmegszakítások száma a történelemben soha nem látott nagyságot ért el, a születésszabályozás egyik fő eszközévé vált, a műtét közvetlen egészségi kockázata jelentéktelenre csökkent”¹⁵. Ezek praktikusnak tekinthető érvek, hiszen „a terhességmegszakítás tömeges gyakorlata és az azt kísérő és igazoló nézetek a magzat feletti rendelkezés aggálytalanságát viszik be a közgondolkodásba”¹⁶. Így vált a magzat a pragmatikus gondolkodás áldozatává, e joghézag pedig továbbra is megfoszt egyes magzatokat attól a lehetőségtől, hogy tovább fejlődjenek, s végül élve megszülessenek.

A Védák ezzel szemben határozottan kijelentik, hogy az élet a fogantatással kezdődik, mert akkor kerül az élőlény az anyaméhbe. A *Bhāgavata-purāṇā*-ban, egy ugyancsak ősi szentírásban ez áll:

Az élőlény, a lélek a Legfelsőbb Úr irányításával, valamint tettei következményeinek megfelelően egy nő méhébe kerül a férfi spermájának egy részecskéjén keresztül, hogy felöltönn egy bizonyos fajta testet.¹⁷

¹³ 1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéből (PTK), második rész, I. Cím, 1. fejezet, 9. §.

¹⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozatának indoklása, D) 2. pont, c) bekezdés.

¹⁵ *Uo.*, d) bekezdés.

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ *Śrīmad-Bhāgavatam* 3.31.1, második kötet, 559. o.

Mivel a Védák egy olyan élőlényről beszélnek, aki belekerül egy testbe, ily módon nagyon precízen definiálják az emberi élet kezdetét. Amint azonban „kidobjuk” a lelket az emberből – vagy akár a magzatból –, abban a pillanatban lehetőség nyílik bizonyos pragmatikus nézetekből fakadó gondolatok kibontakoztatására, melyek következményei felett békeidőben szemet hunyunk, szélsőséges esetekben viszont az emberiség ellen elkövetett bűntett nevében emelünk vádat.

A védikus irodalom nem arra helyezi a hangsúlyt, hogy ez az egyetlen életünk van csupán, s a cél a korlátlan élvezet, hanem arra, hogy az emberi élet az önmegvalósításra való, azaz: fel kell ismernünk, hogy kik vagyunk valójában. Ez lenne az emberi élet igazi küldetése a Védák szerint. Mindeközben pedig tisztelnünk kell az életet, vagyis „*mā himsyāt sarvā bhūtāni*: soha ne alkalmazz erőszakot senki ellen”.¹⁸

Végezetül egy érdekességre szeretném felhívni a figyelmet. A *Bhāgavata-purāṇa* előbb idézett versét az alábbi versek követik:

Az első éjszakán a spermium és a petesejt összekeveredik, az ötödik éjszakán pedig a keverék egy buborékká érik. A tizedik éjszakára szilvaszerű formát ölt, majd fokozatosan egy húsdarabbá vagy egy tojássá alakul, az adott esetnek megfelelően.

Egy hónap alatt kialakul a fej, a második hónap végén pedig formát öltenek a kezek, a lábak és a többi testrész. A harmadik hónap végén megjelennek a körmök, az ujjak, a lábujjak, a szőrzet, a csontok és a bőr, valamint a nemi szerv és a test többi nyílása, vagyis a szem, az orrnyílások, a fül, a száj és a végbélnyílás.

A fogantatástól számított negyedik hónapra létrejön a test hét lényeges összetevője, vagyis a nyirok, a vér, a hús, a zsír, a csont, a velő és a mag. Az ötödik hónap végén kialakul az éhség- és a szomjúságérzet, a hatodik hónap végén pedig a magzatburokkal körbevett magzat a has jobb oldalán mozogni kezd.¹⁹

Śrīla Prabhupāda a fent idézett utolsó vers magyarázatában megjegyzi:

¹⁸ *Bhagavad-gītā* 2.19, magyarázat., 86. o.

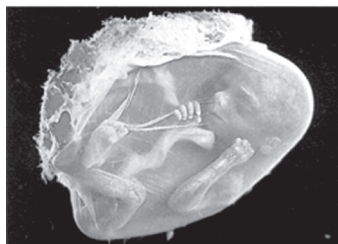
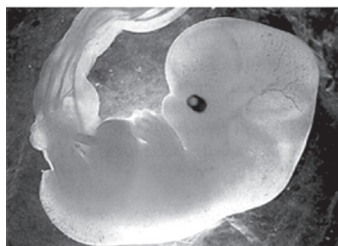
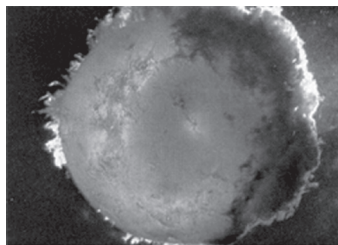
¹⁹ *Śrīmad-Bhāgavatam* 3.31.2–4, második kötet, 560–562. o.

Amikor a hatodik hónap végén teljesen kialakul a gyermek teste, akkor ha fiú, a jobb oldalon, ha pedig leány, a bal oldalon kezd mozogni.²⁰

S mindez több ezer évvel az ultrahang felfedezése előtt. Ez a leírás azt a védikus hagyományt látszik alátámasztani, mely szerint a Védákat nem közönséges emberek állították össze (*apauruṣeya*),²¹ s ezért elképzelhető, hogy hasznunkra válik, ha komoly megfontolás tárgyává tesszük a bennük foglaltakat.

Egy *Chāndogya-upaniṣad*ból vett részlettel szeretném zárni az előadásomat, Weöres Sándor tolmácsolásában:

*Ne sirass, fiam, Szvétakétu! Én se
sírok már érte:
nem olyan fontos dolog a halálom.
Semmi se vész el ezen a világon,
egy a lélek és ezer a ruhája
s a valóság csak ez a könnyű pára.
Ne sirass, Szvétakétu!
Vágd meg a fűgét! Mi van benne? Csak mag?
Vágd szét a magvat!
Mit látsz? Semmit? – Ez a semmi a magban,
ez nő meg fává, ez a láthatatlan:
ez a lélek, a mindenség csírája,
ez a valóság, ez a könnyű pára,
tudod-e, Szvétakétu?*

²⁰ *Śrīmad-Bhāgavatam* 3.31.4, magyarázat, második kötet, 562. o.

²¹ *Puruṣa*: ember; az *a-* szócsak fosztóképző.

Felhasznált irodalom:

Bhaktivedānta Swami Prabhupāda, A. C.: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van*, BBT International, 2004. (második kiadás).

Bhaktivedānta Swami Prabhupāda, A. C.: *Śrī Caitanya-caritāmṛta*, BBT International, 1996.

Bhaktivedānta Swami Prabhupāda, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam* 3/2 ének, BBT International, 1993.

Herczog Mária

szociológus

1978-ban végezte el a Közgazdaságtudományi Egyetemet, s már diákként több családszociológiai kutatásban vett részt. Azóta kutatóként, egyetemi oktatóként dolgozott, kisebb kirándulásokkal a média különféle területeire is, szerkesztőként, műsorvezetőként és szakértőként. Gyermekvédelemmel 1986 óta foglalkozik, doktori, majd kandidátusi disszertációját is e témában írta.

1994–2000 között a Szociális Munkások Nemzetközi Szövetsége végrehajtó bizottsági tagja volt. Számos könyve és cikke jelent meg e témáról, több nemzetközi szervezet – Európa Tanács, UNICEF, WHO – szakértője, 2004-től az EU Gazdasági és Szociális Bizottság civil képviselője, a magyar GSZT Állandó Bizottságának elnöke, az Egyenlő Bánásmód hatóság tanácsadó testületének tagja.

2000-ig az Országos Család és Gyermekvédelmi Intézet igazgatója volt, 1992 óta munkatársa, 2000 óta pedig tudományos főmunkatársa az Országos Kriminológiai Intézetnek, csakúgy, mint a Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézetnek. 14. éve főszerkesztője a *Család, gyermek, ifjúság* című gyermekvédelmi szakmai folyóiratnak, négy éve szerkeszti a KJK Gyermekvédelmi Hírlevelét. 1984 óta tanít a felsőoktatásban szociológiát, illetve gyermekvédelmet az ELTE-n.

A párválasztás szempontjai

Herczog Mária

Megpróbálok néhány új gondolatot felvetni.

Nem fogok megrendítő újdonságokkal szolgálni, de igyekszem felvillantani azokat a szempontokat, amelyek szinte mindenki számára gondot okoznak, amikor a saját párválasztásáról vagy a környezetében tapasztaltakról elmélkedik. Olykor felvetődik a kérdés, hogy van-e egyetlen helyes út, illetve ki miért választ úgy, ahogyan választ, vagy végül miért dönt másképpen.

Nálunk is élnek azok a hagyományok, amelyek különböző kultúrákban évszázadokig, évezredekig meghatározták a párválasztással kapcsolatos elveket és gyakorlatokat.

Ha végiggondoljuk a korlátozó elveket, akkor nyilvánvalóvá válik: nagyon logikus a gondolatmenet, miszerint ha biztosak a keretek és a szabályok, nem lehetnek eltérő szempontok, hiszen mindenkinek ki van jelölve az útja.

Az archaikus társadalmakban a tradicionális párválasztás kötelező szempontjait mindenki ismerte. Evidens volt a földrajzi korlátozás, a társadalmi vagy a vallási meghatározottság, illetve sok formai és tartalmi szempont egyaránt. A kisközösségeknek ebben a tekintetben meghatározó szerepük volt. A hagyományok, szokások betartása nagyon sok előnnyel is járt. Biztonságot adott, mert mindenki pontosan tudta, rá milyen szabályok vonatkoznak. Ugyanakkor azok számára, akiknek ez nem felelt meg, rettenetes korlátokat jelentett. Tudjuk a szépirodalmi alkotásokból, néprajzi és történeti kutatásokból, valamint a legújabb szociológiai felmérésekből és antropológiai vizsgálatokból, hogy az eltérő érdekek milyen sok belső feszültséget teremtettek a közösségen belül. Ki kellett tagadni, meg kellett semmisíteni azt, aki nem volt hajlandó betartani a társadalmi szokásokat. Ez mindkét felet érintette. Nemcsak az egyén veresége, tragédiája okán, hanem a közösségre gyakorolt hatás szempontjából is.

A közösség minden erővel megpróbálta védeni szokásait, hiszen ezek megszegése bomlasztóan hat. Ha egyszer van kivétel, akkor többször is lehet. A máság elfogadása veszélyezteti a kialakult kereteket. Itt az egyéni érdek alárendelt a közösség érdekeivel szemben. Történelmi koroktól függően aszerint, hogy

mennyire szigorúak a keretek, illetve mennyire van mód mobilitásra, az egyén vagy elveszett, vagy saját életével próbálta demonstrálni újabb lehetőségek lét-jogosultságát.

Érdemes végiggondolni, hogy a közösségnek milyen érdeke fűződött ahhoz, hogy ezeket a nagyon szigorú kereteket fenntartsa. Az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy a család kiszámítható és megbízható módon működjön és – ez furcsán hangzik, de valójában így van – szolgáltatást nyújtson a közösségnek. Az egyik legfontosabb dolog, amit a család szolgáltat, a változatlanság. Ha egyszer a felek eldöntötték, akkor addig élnek együtt – boldogan vagy sem –, míg *ásó, kapa, nagyharang* el nem választja őket. Aki egyszer már megházasodott, azzal többé nem volt gond. Tudni lehetett, hogyan fognak történni a dolgok a jövőben.

Az elmúlt néhány évtizedet leszámítva, Magyarországon is voltak elvárások a tekintetben, hogy hány évesen, milyen körülmények között illet megházasodni, és ismertek voltak az udvarlás keretei, stációi is.

Mennyire voltak őszinték ezek a keretek? A közösség megkövetelte, hogy a dolgok formailag szabályosan történjenek, ám valójában elnézett a kivételek felett. A magyar paraszti kultúrát tekintve például, a „szűz” leányok gyakran domborodó pocakkal álltak az oltár elé. Mindenkinek úgy kellett tennie, mintha minden rendben lenne a közösségi szabályok szempontjából. Ez az egyik legfontosabb kérdés, amit mindenkinek végig kell gondolnia a saját és közössége életében. Ha vannak szabályok, és fontosnak tartjuk, hogy ezek a rigid keretek működjenek, akkor mit kell kezdeni azokkal az összekacsintásokkal, hamisságokkal, amelyekre egyébként már kora gyerekkortól szocializálnak minket? Ez a jelenség a mai világban sem ritka; létezik az összekacsintás, kölcsönös tudomásul vétel, elnézés. (Van egy adott szabály, és mi úgy csinálunk, mintha betartanánk, miközben nem tartjuk be.)

A közösségnek nagyon erős érdeke fűződött ahhoz, hogy a családi kapcsolatok stabilak legyenek, az utódnemzés érdekében. A reprodukció ma is központi kérdés: a politikusok gyakran úgy gondolják, a családnak az a dolga, hogy minél több gyereket hozzon a világra és neveljen föl azért, hogy a későbbi munkaerő és a nyugdíjalaphoz való hozzájárulás biztosítva legyen. A szociálpolitikusok hiába ágálnak a közösségi érdekeknek e klasszikusan téves felfogása ellen, gazdasági szempontból a családok csak arra kellenek, hogy a közösségnek „konyhakész” gyerekeket szolgáltatassanak. Ez a szemlélet kételyeket ébreszt a tekintetben is, hogy az egyén illetve a család szerepe vajon mennyire fontos, illetve mennyire számít, hogy a család tagjai mint egyének jól vannak-e egyébként.

Európában és a fejlett országokban fontos kérdés a családi gazdaság. A 19. század közepéig a családnak nemcsak reprodukciós szerepe volt – melyen túlmenően jelentős szerepet játszott felmenői időskori ellátásában is –, hanem a gazdaságban betöltött szerepe szerint mint termelő egység, illetve mint fogyasztási egység is megjelent. Az ipari forradalom utáni időszakig jól felmérhető és tervezhető, hogy a családok szolgáltatták a gazdaság működéséhez szükséges feltételeket. A biztonságos családi rendszerben számítani lehetett arra, hogy négy-öt generáción keresztül a gyerek az apja foglalkozását választja vagy ugyanazt a mezőgazdasági ágat műveli majd. Ez gazdasági stabilitást jelentett a társadalom számára.

Gyerekvédelmi szempontból is nagy jelentősége volt ennek. Fantasztikus előnyt jelent, ha a gyermek látja az apját vagy az anyját munka közben, és szinte öntudatlanul sajátítja el az általuk űzött tevékenységet. Ez egészen másfajta ismereteket jelent, mint amikor a középiskolában vagy az ipari tanuló iskolában, mesterséges körülmények között próbálják meg elsajátíttatni a gyerekekkel a szakma fortélyait. Napjainkban ez már csak álom. Nagyon nehéz volna családi körülmények között megtanítani a gyerekeknek például az űrhajózási technikát.

Ami a család egyéb funkcióit illeti, ki kell hangsúlyozni a szolidaritást, az egymásról való gondoskodást és az egymásrautaltságot. Napjaink égető problémája, hogy a kiterjedt rokonsági, családi rendszer, ami nagyon sok évszázadon keresztül biztonságot nyújtott – az összes rigiditásából eredő hátrányával együtt – megszűnt, és nincs helyette új szolidaritási, ún. szociális háló, amely a nukleáris családokat, az egyszülős családokat, a gyerekeket megvédené a kiszolgáltatott helyzettől. Ma, ha az édesanya vagy az édesapa nem elérhető – fizikai vagy

lelki értelemben egyaránt –, akkor nincs kihez fordulni. Szemben a korábbi, kiterjedt családi struktúrával, amelynek tagjai ugyanazt az értékrendet vallották, ugyanazon normák alapján gondolkodtak és éltek. A felnőtt tudta, hogy ha ő éppen nem tud törődni a gyerekével, van, aki addig is figyel rá.

Ezzel kapcsolatban nagyon izgalmas megfigyelést tett egy anyai ágon afrikai, apai ágon brit származású angol újságíró. Mi a különbség a gyerekekre való odafigyelés és a róluk való gondoskodás tekintetében az európai és az afrikai családok között? Az illető részt vett egy

multikulturális esküvőn. Arra lett figyelmes, hogy az angolszász mamák állandóan követték a szemükkel a saját rohangáló gyerekeit. Ha valami baj történt velük, utánuk mentek, és igyekeztek nekik segíteni. Ezzel szemben az afrikai anyukák mindig a közelükben levő összes gyereket figyelték, függetlenül attól, hogy az övék közöttük volt-e vagy sem. Ha bármelyiknek valamilyen kielégíthetetlen szükséglete támadt, azt a gyereket ellátták. Így joggal bízhattak abban, hogy a sokadalom egy másik pontján az ő gyerekükről is gondoskodik valaki. Szemantikai és tartalmi szempontból is fontos, hogy csak a saját gyerekek érdekes-e, csak az ő jólléte fontos-e, vagy annak a közösségnek minden tagjáé, amelyben élnek. Tehát, tudunk-e egymásra figyelni, felelősséget vállalni és megosztani?

A 20. század második feléig nagyon kevés olyan társadalmi szolgáltatás létezett, amelyet ma természetesnek találunk. Napjainkban Magyarországon komoly politikai feszültséghez vezet az a feladat, hogy a klasszikusnak tűnő – és az emberek úgy érzik, öröktől meglévő – szociális szolgáltatásokat anyagi okokból szűkíteni kell. Mindenki fölhördül, mert elsősorban Európában, úgy tűnik, mint ha az állam és a kormányzat mindig is nyújtotta volna ezeket a szolgáltatásokat. Holott korábban a betegekről, idősekről való gondoskodás, a gyerekek napközbeni ellátása kisközösségi, családi feladatok voltak.

Mi váltotta ki azokat a változásokat, amelyek ma olyan nyugtalanítóan hatnak, és mi gyorsította föl az életet szinte az elviselhetetlenségig sokak számára? Részben az ipari forradalmak és azok következményei.

A mobilitás annyira felgyorsult, hogy a kultúrához kötődő keretek föllazultak. Ennek okai a városiasodás, a költözések, a vegyes házasságok, a nagy társadalmi változások, valamint a liberalizmus eszméje. Az emberek, akik évszázadokig vagy generációkon keresztül ugyanabban a környezetben és normák között éltek, azzal szembesültek, hogy teljesen másképp is lehet élni. A rigiditás csökkent, a választási lehetőségek száma nőtt. Ez fokozatosan ment végbe, és mára úgy tűnik, hogy mindent lehet.

A várható élettartam megnövekedett. A fertőző betegségek gyógyításával a hihetetlenül magas csecsemőhalandóság a 20. század fordulójára számottevően csökkent. A gyerekek rendkívül felértékelődtek, hiszen kevesebb gyermek született. A megszületettek életben maradtak, de ugyanakkor a velük kapcsolatos elvárások megnöttek. A szülők már a 19. század második felében azzal szembesültek, hogy a gyerekeknek a közoktatásban kötelezően részt kell venniük. A gyerekszám csökkenése a gyerekek egészen másfajta státusát eredményezte a családban. Mindez alapvetően meghatározta az egyéni, a családi és közösségi felelősség- és szerepvállalás alakulását. Az iparosodás és a mobilitás következ-

tében egyre nagyobb szükség volt arra, hogy a mind több házon kívül munkát vállaló családtag távollétét ellensúlyozandó, a gyerekek napközbeni ellátásban részesüljenek. Az ellátást nyújtók pedig az esetek egyre növekvő hányadában nem a családtagok voltak. Így a gyerekek találkoztak egy új értékrenddel, egy intézménnyel, egy másfajta nevelési kultúrával és persze sok másféle gyerekkel.

A 20. század második fele drámai változásokat hozott az egyéni- és a szabadságjogok tekintetében is. A szabad választás rendkívüli módon felértékelődött. Az elmúlt évtizedekben az egyén személyes boldogulását, az egyén önkifejezését üdvözlő irányzatoknak vagyunk tanúi. Ez a folyamat a hatvanas évekkel indult, jelentős hatást gyakorolt rá a feminizmus, a '68-as diáklázadások és nagyon sok egymást erősítő, szinergikus történés az elmúlt fél évszázadban. Mindennek eredménye a nagymértékű individualizmus, amely még azoknak is gondot okoz, akik egyébként úgy érzik, hogy ők a tökéletes önmegvalósítás állapotában leledddenek.

A gazdasági és társadalmi folyamatokkal párhuzamosan még valami megváltoztatta a párválasztás jellegét: a szerelmi házasság felértékelődése. A szabad választás alapja a szerelem lett – s ez meglehetősen új dolog. Még hozzá olyan szerelem, amelytől azt várják, hogy örökké tartson és azonos hőfokon égjen. Ha mégis elmúlna, akkor azonnal legyen egy másik ilyen „örökké tartó” szerelem. Ez a gondolkodásmód nagyon különbözik attól a kötött formától, amelyben, ha egyszer kimondták az összetartozás tényét – ráadásul nem is feltétlenül saját elhatározásból –, akkor az valóban mindhalálig szólt, hacsak meg nem özvegyült vagy el nem szökött valaki.

A szerelmi házasság „divatjának” nyilvánvaló következménye a válás, annak összes konzekvenciájával együtt.

Ez két fontos csoport megerősödéséhez járult hozzá. Az egyik kisebbség a nőké, akik csak érdekérvényesítő szempontból számítanak kisebbségnek, számosságukat tekintve nem.

A feminista mozgalom, a női *empowerment* megerősödése lehetőséget adott arra, hogy a nők ne váljanak kiszolgáltatottá.

A másik csoport a gyerekeké. A gyerekjogoknak és a gyerekek, a *participáció* szempontjából is fontos a megjelenése. Véleményük lehet, képviselhetik saját érdekeiket, illetve ha nem képesek erre, akkor valaki képviselheti azokat helyettük. Ez a teljes családi dinamikát megváltoztatta. A családi szerepmegosztás és a családi dinamika változása hihetetlenül fájdalmas dolog, ha nem sikerül

úgy megélni a folyamatot, hogy közben újra tudjuk definiálni a szerepeket és meg tudjunk állapotodni bizonyos *modus vivendi*ben. Súlyos érdekkonfliktusokba keveredtek az egyének, a családok és a közösségek, és ezt az elmúlt 50-60 évben nagyon kevés sikerült feldolgozni.

Mi lett mindennek a következménye? Nagyon magas a válási és az újracházassodási arány. A válási arány az előbb elmondottakból következik, az újracházassodási szám pedig abból, hogy az emberek nem adják fel. Nem azt gondolják, hogy rossz az intézmény, rossz a forma, hanem hogy nem találták meg az igazit, ezért újra próbálkoznak. Ebből is logikusan következik a csökkenő gyerekszám, de emögött más okok is meghúzódnak. Magyarországon sem az alacsony szociális juttatás miatt nem születnek gyerekek. Ha tízszeresére emelnék a családi pótlékot, akkor is meggondolnák az emberek, hogy újabb gyerekeket hozzanak-e a világra. Nagymértékben megnőtt a szülő felelőssége – elsősorban a magára hagyottság miatt, másrészt a gyerekneveléssel kapcsolatos fokozott elvárások miatt – így nagyon kevesen vállalnak gyereket. Másrészt nagyon fölértékelődött az egyéni érdekérvényesítés, a boldogság keresése, bármit is jelentsen ez, és azt a fajta önfeláldozást és életre szóló elkötelezettséget, amit egy gyerek fölnevelése jelent, az emberek éppen felelősségük tudatában nem vállalják. Nem azért, mert felelőtlenek és önzőek, hanem éppen azért, mert úgy ítélik meg, hogy felelősséggel nem tudnak erre vállalkozni.

Meg kell vizsgálni a társadalmasított nevelést is. A gyerekek már egészen kicsi kortól professzionális közösségekbe kerülnek, segítők által működtetett intéz-

ményekbe. A bölcsőde, óvoda, iskola, napközi teljesen megváltozott környezetet jelent. A szülőkétől egészen eltérő életformát, értékrendet tanít az az intézmény, ahol a kisgyerek általában több időt tölt el, mint a szüleivel, az ébrenlét óráit tekintve.

A *gyes* és a *gyed* hatása és jelentése nagyon izgalmas és jelentős kérdés. A *gyes* alapüzenete az 1967-es bevezetésekor az volt, hogy komolyan vesszük a pszichológusok által mondottakat,

mely szerint a gyerekek az első három évben a biztonságos kötődés kialakítása miatt az elsődleges gondozóval, lehetőség szerint az anyjával való intenzív együttlétre és a vele kialakuló biztonságos érzelmi kapcsolatra van szüksége.

Sajnálatos módon azonban a *gyes* bevezetésének a valódi oka nem ez volt, hanem a gazdaság intenzifikálása, a '68-as gazdasági mechanizmus. Nagyon olcsó módon akartak megszabadulni a képzetlen női munkaerőtől, amely így sokkal kevesebbe került, otthon maradt, és nem lett a szocializmusban elképzelhetetlen munkanélküliség áldozata. Így megmaradt a teljes foglalkoztatás. Azon kívül – ez ma is így van – a bölcsőde a legdrágább gyerekgondozási forma, mert nagyon szigorú előírások vonatkoznak rá. Emiatt is sokkal olcsóbb volt fizetni az anyukákat, hogy maradjanak otthon, semmint újabb bölcsődei helyeket létrehozni.

2006-ban az Európai Unió a lisszaboni stratégia bevezetésével újra előveszi azt a gondolatot, hogy sokkal több nőnek kellene munkát vállalnia, ezért a gyerekek napközbeni gondozását újra ki kellene terjeszteni. Ezen kívül az idősebb korosztályokat is a munkaerőpiacon kívánja tartani, hiszen nagyon kevés a munkaerő Európában. Ezért ahhoz, hogy a nyugdíjak és a termelés biztosíthatók legyenek, nemcsak a fiatal nők részvétele, hanem az idősebbek minél későbbi nyugdíjazása is szükséges. Ez ismét fölveti a napközbeni ellátás iránti fokozott igényt, ami önmagában nem baj, csak nem szabadna se magunkat, se egymást becsapni a tekintetben, hogy melyik intézkedésnek mi a mögöttes oka.

Tehát ezek azok a keretek, modellek, amelyekben érdemes gondolkodni, amikor a párválasztásról van szó. Hogy szövetség-e vagy örökre szóló szerelem, ez nagy kérdés. És vajon mit jelent az, hogy örökre, mi a gyerekek érdeke, és jól mérjük-e fel a gyerekek érdekeit, akár együtt maradás, akár válás esetén? Mi a közösség valódi érdeke, az-e az érdeke, hogy formálisan megtartson bizonyos szokásokat, vagy az, hogy az emberek úgy érezzék, szabad akaratuk és szabad döntésük van a saját életük tekintetében, amely döntés a közösség életét lehetőleg nem rombolja?

Mik azok az állami és közösségi szerepvállalások, amelyek minimálisan szükségesek – az illetéktelen beavatkozás veszélye nélkül – ahhoz, hogy a családok, bennük a gyerekek és az egyének, minél jobban ki tudják teljesíteni magukat, és minél inkább képesek legyenek egymásnak és a közösségnek segíteni? Ez egy nagyon-nagyon érzékeny egyensúly, ennek a mértéke sem megfelelő nálunk. Igen szélsőségesek az álláspontok: egyfelől az állam mindenből vonuljon ki, másrésztől azonnal vonuljon be, és nagyon sokszor ugyanaz a szakértő mondja mind a kettőt.

A másik kérdés, hogy honnan szerezhetünk ismereteket, kompetenciát arra vonatkozóan, hogy kik vagyunk mi, miért döntünk úgy, ahogy döntünk, mit kezdjünk a gyermekeinkkel. Nagyon kevés segítséget kapunk ma ehhez. Gyerekek és felnőttek számára is kevés a lehetőség, hogy értékelhető, jó minőségű

információkhoz és készségekhez jussanak. Ne szentenciákat okítsanak, vagy eleve elhatározott modelleket mutassanak, hanem egy biztonságos és elfogadó légkörű neveltetést, melynek eredményeképpen a gyerekek – a leendő felnőttek – bíznak majd a saját választásaikban.

Ez a legtöbb, amit adhatunk, aztán majd ők eldöntik, hogy mi a legjobb nekik. Erre azért van szükség, mert ha a külső szabályozás szükségességét vizsgáljuk, arra kell hagyatkoznunk, hogy a gyerekek pontosan azokat a mintákat, értékeket és modelleket követik, amelyeket maguk körül látnak. A pszichológusok azt szokták mondani, hogy a gyerek a szülőnek a tünete. Vagyis, ha a gyerekekkel baj van, diszfunkcionális a viselkedése, az a szülőről mond el sok mindent. Nemcsak a szülőről, a tágabb közösségről is. Ha egy gyerekkel az iskolában baj van, az a tanár vagy az iskola tünete is. A gyerek semmi mást nem csinál – és nyilván ezért bosszantja annyira a felnőtteket –, mint visszamutatja azt, amit tőlünk látott. Jó példa erre, amikor egy szülő vagy egy pedagógus ingerülten rászól a gyerekekre, hogy milyen csúnyán beszél, holott tíz perccel korábban éppen tőle hallhatott válogatott káromkodásokat, amikor mondjuk a jelzőlámpánál nem sikerült időben áthajtani.

Jó-e mindenkinek, ha egyfélék vagyunk, vagy egyfélét választunk? A gyerekek szabad választása akkor lehetséges, ha biztonságban élnek, valamint a szülő és az intézményrendszer követhető és követendő értékrendet mutat fel számukra. Ez esetben a gyerek bármit választ, biztosak lehetünk benne, hogy végső soron a maga számára legjobbat fogja választani. Ehhez el kell tudnunk őt engedni, mert ahogy mondani szokták, a gyerek vendég a háznál, nem a mienk, nem mi döntünk helyette, és nem determinálhatjuk az életét.

A pluralizmusnak nagyon sokféle nehézsége van. Ugyanúgy, mint a demokrácia, komplikált, lassú, állandóan egyeztetni kell, meg kell beszélni dolgokat, tekintetbe kell venni a másikat, tolerálni kell a másságot. Ettől színes és izgalmas az életünk. Nem hiszem, hogy nagyon boldog világ lenne az, ahol mindig csak egyfélét lehet tenni, és erről az egyféléről is a fejünk felett döntenének mégoly kompetens és felhatalmazott személyek vagy intézmények.

A közösségi támaszokról röviden beszéltem, bár nagyon fontosnak tartom azokat. Meggyőződésem, hogy ha valami megmentheti a világot – ha szabad ilyen nagy szavakat használnom –, akkor az a kisközösségek megerősödése. Ha az emberek biztonsággal hagyatkozhatnak arra a közösségre, amelyben élnek, amelytől segítséget, támaszt kapnak baj esetén, és amely elfogadja őket. Ezen felül nem kell maradéktalanul megfelelni az elvárásoknak. Őket magukat nem ítélik meg és el, hanem a közösség tagjaiként fogadják el. Lehetnek jobb és

rosszabb periódusok, de a közö-
ség segítséget nyújt és rendelkez-
ésre áll, mint egy jó családtag,
egy barát.

Nem kellene visszamenni a kez-
detekhez, és nem kellene archai-
kus társadalmat előállítani. Ezek
az álmok egy idilli archaikus képet
vetítenek elénk. Ha megvizsgál-
nánk, hogy az elmúlt évszázadok,
évezredek valóban olyan idilliek

voltak-e, akkor szomorúan kellene tapasztalnunk, hogy ez illúzió. Azok feste-
nek ilyen képet, akik azt szeretnék üzeni, hogy annak idején a családok tíz gye-
rekkal, a földes szobában milyen boldogok voltak, szegényen, de tisztán. Nem
érdemes ezt az archaizáló illúziót elővenni, és azt állítani, hogy bezzeg akkor az
emberek jól és boldogan éltek. Biztos, hogy az a helyzet sokkal több biztonságot
jelentett, ugyanakkor a keretek és a korlátok igencsak feszítették az elődeinket.
Szerencsénkre vagy pechünkre nem voltak akkor pszichológusok vagy szocio-
lógusok, akiktől reális információink lehetnének arról, hogy az emberek akkor
tényleg boldogok voltak-e. Azt gondolom, nekünk itt és ma kell jó válaszokat
találnunk arra, hogy a párválasztásban vagy az életünk más területein hogyan
lehet emberi életet élni úgy, hogy közben tekintettel vagyunk másokra is.

Tóth-Soma László
(Gaura Kṛṣṇa dāsa)
vallásfilozófus

1991-ben végzett a Szegedi Tudományegyetem biológia–kémia szakán. Pályáját biológusként és természetfilozófusként kezdte, majd érdeklődése a keleti filozófiák és szemléletmód felé fordult. Közel hat évet töltött el Indiában. 1998-tól a kalkuttai Rabindra Bharati Egyetemen hindu vallásfilozófiát és védikus pszichológiát tanult, s ugyanitt 2003-ban filozófiai doktorátust (PhD) szerzett.

Jelenleg a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola docense és rektorhelyettese, ahol hindu illetve vaiṣṇava vallásfilozófiát és szentíráselemzést tanít. Számos könyvet publikált, ismeretterjesztő filmeket készített, és gyakran tart előadásokat az ország különböző felsőoktatási intézményeiben.

A házasság mint sorseseemény a védikus hagyományokban

Tóth-Soma László
(Gaura Kṛṣṇa dāsa)

I. Bevezetés

E tanulmány témája India lelki kultúrájának, a *védikus kultúrának* az alapvető felfogására épül. Bár következtetéseimet is főleg e hagyomány kontextusában fogalmazom meg,¹ általános értelemben alkalmazom majd őket (társadalmi berendezkedés, vallási hovatartozás, nemzeti énképtől függetlenül), mert, mint ahogy azt látni fogjuk, a felhozott alapelvek és nézőpontok nevesítés nélkül általánosan érvényesek szinte minden olyan társadalomban, ahol az emberek használják a transzcendens fogalmát és gondolkodnak arról.

Nem kívánok ezoterikus magyarázatokba bocsátkozni, hiszen nem ez a célom, csupán szeretném egyszerűen, praktikus módon bemutatni a *házasság intézményét* mint sorseseeményt, s összehasonlítani az erről szóló hétköznapi (modern nyugati) és lelki (vallásos) értelmezések sajátosságait.

II. Önazonosságunk megközelítései

India már említett védikus hagyományainak tanítása szerint az ember eredeti lénye valami teljesen más – egy örök, anyagon túli entitás –, mint amit az ő *ideiglenes* anyagi testében játszott szerepe alapján gondolhatnánk róla. Ezt az entitást, egyént nevezzük léleknek (szanszkritul *ātma* vagy *jīva*).²

¹ A *védikus* jelzőt arra a vallási–társadalmi hagyományra használom, amely felépítését, társadalmi jellegzetességeit, filozófiáját, és többek között vallási gyakorlatát tekintve is India védikus irodalmát (a 4 fő védát, az upanišadokat és az ezek tanításainak szellemiségét képviselő szentírások) követik. Olyan társadalom ez, amely alapvetően, eredeti formájában az úgynevezett *iśāvāsyā* elvet követi, mely szerint „mindennek a birtokosa és forrása Isten, s az emberi élet célja az Ő megismerése”.

² Nem szabad elfelejtenünk, hogy az általunk használt „lélek” (*ātma* vagy *jīva*) kifejezés nem azonos a pszichológia (lélektan) lélek-fogalmával. A védikus irodalom ez utóbbit inkább *pszichológiai megnyilvánulásaink* összességének tekinti, amely nem más, mint az anyagi test egy finomabb (finomfizikai) része. A lélek e felfogás szerint még ennél is finomabb, anyagtalan, de transzcendentális tulajdonságokkal rendelkező személyiség.

Természeteszerű, hogy azok, akik az efféle gondolkodást magukévá teszik, s akiknek értékrendje e tanításokra épül, kialakítanak egy olyan felfogást önmagukról, amit „lelki/nem anyagi/transzcendentális önazonosítás”-nak nevezhetünk. Azok számára pedig, akik nem így gondolkodnak, magától értetődik, hogy önmagukat a látható, közvetlenül érzékelhető fizikai testükkel, illetve valami módon ezzel összefüggésben azonosítják. Ezt nevezzük „testi önazonosítás”-nak.

A testi önazonosításra jó példa az, amikor valaki önmagára és másokra is a testi adottságai (*anna-maya*) vagy a cselekedetei (*prāṇa-maya*), vagy éppen az általa magáévá tett ideológiák (*mano-maya*) alapján tekint (pl. kövér vagyok, katona vagyok, materialista vagyok stb.), önmagát e felfogások alapján azonosítja, értékeli.

Pusztán ez az önmagunkról alkotott kép meghatározó módon befolyásolja azt, hogy mit gondolunk a testünkről, a családukról, a társadalomról, az emberiségről, sőt mindezek céljáról és feladatáról.

Az anyagi test funkciójáról alkotott kép

A fent említett kétféle (lelki és anyagi) felfogás közötti különbséget szemléltetve egy kissé sarkítva bár, de általánosan megfogalmazhatjuk azt a gondolatot, hogy az *anyagelvű társadalmak* felfogása szerint az anyagi test tulajdonképpen nem más, mint az érzéki élvezeteknek, a boldogság keresésének az eszköze. Valójában egy ilyen felfogásra épült társadalom társadalmi és technikai fejlődése sem más, mint a test és az érzékek funkcióinak kiterjesztése, korlátainak kiszélesítése (materializmus).

Ezzel szemben *egy lelki kultúrában* az emberi testet a megvilágosodás, az önmegvalósítás eszközének tekintik. Így nem lephet meg senkit, hogy az elégedettség nem mindig van előtérben (teizmus, spiritualizmus). Könnyen belátható, hogy a komoly lelki eredmény elérésének ugyanúgy ára van, mint amikor jelentős anyagi sikert szeretnénk elérni. Különleges anyagi célok dédelgetése esetén is majdnem mindig háttérbe kell szorítani a fizikai test pillanatnyi elégedettségét.

E néhány oldalon egy olyan kultúra házasságfelfogását szeretném bemutatni, amelyben a sorsszerűség és a szabad akarat egy kicsit másként érvényesül, mint ahogyan azt mi megszoktuk, s amely szorosan összefügg azzal, hogy az egyének és a társadalom egésze milyen képet alkotott önmagáról.

III. Mi a szabad akarat?

Általánosságban fogalmazva, a szabad akarat azt jelenti, hogy valakinek *megvan rá a módja*, hogy szabadon válasszon két vagy több különböző lehetőség közül.

Az akaratszabadság kérdése különösen azért nagy jelentőségű és azért vonta magára a filozófia és a vallástudományok figyelmét is, mert olyan területekkel határos, mint az istenhit, a sors és hasonló kérdések.³ Természetes hát, hogy a házasság és a sorsszerűség témakörében a vallásos gondolkodás is azonnal felbukkan.

A fentiekben említett kétféle testfel fogásnak (illetve az emberi testhez kapcsolt eltérő funkcióknak) azért van nagy jelentősége, mert az egyén és a társadalom szintjén is alapvetően meghatározza a világhoz, és egyáltalán, más emberekhez fűződő viszonyunkat.

Az embernek természetes tulajdonsága az, hogy boldog akar lenni (*ānanda-mayo 'bhyāsāt, Vedānta-sūtra* 1.1.12). Ezt nem lehet, és nem is kell kiküszöböl ni. Fontos azonban látnunk, hogy a boldogságra való vágyunk minősége (tehát hogy milyen módon akarjuk elérni azt) a legtöbb helyzetben már eleve meghatározza a tetteinket.

Az embernek mint egyénnek és a társadalomnak mint közösségnek a szerepe abban áll, hogy szabad akaratát használva eldöntse, milyen irányú, milyen minőségű vágyakat részesít előnyben.

A fenti példára vonatkoztatva tehát szabadon eldönthetjük azt, hogy a test vagy a lelki önvaló érdekei, értékei, illetve igényei szerint vezetjük-e életünket elsősorban. (Ez tulajdonképpen az alapelveinknek és világnézetünknek a megszületését jelenti, amelyben a megfelelő oktatásnak hihetetlen nagy szerepe van.) Az ezt követő döntéseink, bár rendkívül fontosak, sokkal kisebb jelentőségűek. Természetesen az ember egész élete folyamán ismételten újraértékelheti döntéseit, de az életének fő iránya, miután már kialakult, csak ritkán változik – erre a pontra azonban a későbbiekben még visszatérünk.

Megjegyzem, hogy ez a gondolkodásmód nem a kizárólagosságról szól. A védikus felfogás szerint az anyagi test igényei, noha másodlagosak, szintén nagyon fontosak, hiszen a világban megszületve az embernek valahogyan meg kell

³ http://hu.wikipedia.org/wiki/Szabad_akarat

tanulnia viszonyulni a körülményekhez, s valahogyan a család és a társadalom értékes tagjaként kell funkcionálnia.

Tulajdonképpen erről szól az egész szocializációs és oktatási folyamat, amelyen a személyiségfejlődésünk során keresztülhaladunk.

IV. A házasság

Ennél a pontnál lép be a képbe a házasság mint sorsesemény, amely talán az emberi élet egyik legjelentősebb választása. A korábban említettek alapján megérthetjük, hogy a gyermekkorban és az ifjúkorban bennünket ért hatások mennyire meghatározzák későbbi döntéseinket. Védikus értelemben véve a sorsunk nem más, mint a korábbi tetteink eredményeként kialakult helyzet. A védikus irodalom ezt az ok-okozati összefüggést a „*karma törvényé*”-nek nevezi, amellyel kapcsolatban a korábbi tetteink között a jelen életünk személyiségformáló cselekedetei, az általunk választott pl. iskolai képzésben való részvétel, az általunk preferált társaságban való interakcióink, vagy akár – ha már a védikus felfogásról van szó – előző életeink életeseményei mind helyet kapnak.⁴ Az, hogy az ezek hatására kialakult (s valljuk meg őszintén, determinálnak tűnő) élethelyzetben *hogyan cselekszünk*, az már a szabad akaratunktól függ. Erre minden embernek joga van. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mi az az elv vagy tényező, amely alapján párt választunk. Mi az, ami alapján egy másik embert életre szóló társunkká fogadunk?

Anyagelvű társadalmakban a férfi és a nő közötti vonzódás általában és elsősorban a testi önzonosításon alapul. Ez a vonzódás egyrészt a partner testi adottságaira, másrészt intellektuális és érzelmi beállítottságára irányul, vagyis arra, amit a másik félből tulajdonképpen élvezni tudunk.

Lelki alapú, transzcendentális értékeket szem előtt tartó társadalmakban – amelynek modelljét a védikus írások is leírják –, az egyének gondolkodásának, a társadalom működésének és így a házasságnak is az elsődleges célja az önmegvalósítás.⁵ *A vallási értelemben vett önmegvalósítás nem más, mint önmagunk és embertársaink lelki természetének megértése és az Istennel való szeretetteljes kapcsolatunk felébresztése.* Persze ebben a kontextusban említhetném a keresztény, a zsidó vagy az iszlám házasságot is, amelyekben a lelkiségnek szintén alapvető jelentősége van.

⁴ A *karma* szó a tetteinkre és azok következményeire utal.

⁵ Lásd korábban az ún. *īśāvāsyā* társadalomra való utalást.

Ezekben a társadalmakban (vagy akár mikroközösségekben) a házasság egy olyan eszköz ennek a célnak az elérésére, amely jellemet formáló életeseményein (pl. gyermeknevelés, házastársak közötti súrlódások vagy éppen örömteli események) keresztül az önzetlenség, a lemondás, a kötelességtudat, a motiválatlan szeretet, az együttérzés stb. tulajdonságait fejlesztheti ki a házastársakban. Valójában tehát sok más funkciója mellett egy *nevelő, önmagunkat képző intézményként* is funkcionál. Könnyű belátni, hogy a felsorolt tulajdonságok nemcsak az önmegvalósításhoz, hanem egyáltalán a harmonikus emberi élethez is nélkülözhetetlenek.

Látnunk kell, hogy egy házasságban mind az anyagi, mind pedig a lelki aspektus fontos, az anyagi szempontok azonban csupán addig fontosak, amíg segítik a lelki célok megvalósulását, a házastársak szellemi fejlődését. Így anyagi/fizikai szinten természetes, hogy egy házasságban az érzelmi egymásra hangoltság, a várhatóan hasonló anyagi helyzet, a hasonló természet és jövőkép mind nagyon fontosak. Jelentőségük azért is kiemelendő, mert egy magasabb rendű közös cél elérésére tett erőfeszítés közben nagy segítség, ha a házasulandó felek/házastársak nem küzdenek egymással állandóan alapvető kérdésekben, ha érzelmileg elégedettek, s ha anyagi helyzetük a házasság után sem lesz sokkal rosszabb (vagy sokkal jobb), mint amit korábban megszoktak. Ezek mind zavart okozhatnak egy család életében.

V. Egy jól működő kapcsolat kritériumai

A legfontosabb hindu szentírások szerint anyagi szempontból minimum négy dolognak kell megvalósulnia ahhoz, hogy egy házasság sikeres legyen.⁶ *Ezek mindegyike fontos* mind a két fél számára, de a férj részéről kettőnek, és a feleség részéről is kettőnek hangsúlyozottabban kell érvényesülnie. Természetesen jó, ha ezek a tulajdonságok a szükséges mértékben már eleve, sorsszerűen jelen vannak a házastársak kapcsolatában.

⁶ Lásd a Bhāgavata-purāṇa (7.11 26–28) és a Manu-saṁhitā (III. fejezet) megfelelő verseit.

A férj részéről szükséges, hogy 1) *kontrollálja az érzékeit*, ami azt jelenti, hogy nem válik rabjává az érzékei kielégítésének, bizonyos fajta szenvedélyeknek, s nem használja pusztán érzéktárgyként a feleségét; 2) *legyen érzékeny* házastársa szükségleteire, s a körülményeihez képest próbálja meg biztosítani azokat.

A feleség részéről ugyanakkor fontos, hogy 1) *erényes* életet éljen, s minden körülmények között hű támasza legyen férjének; 2) mindemellett *legyen elégedett* a helyzetével, s ne sarkallja férjét mindig egyre több anyagi dolog megszerzésére.

E kölcsönös egymásra hangoltság biztos alapot nyújthat egy jól működő házassághoz, ahol az „én” és az „enyém” felfogása természetes módon kerül háttérbe az önzetlen odaadás és a lelki törekvések mellett. A családi élet védikus felfogása szerint a házasságkor „a férj testének felét a feleségének, a feleség pedig a férjének adja. A férj a felesége nélkül, a feleség a férje nélkül nem lehet teljes”.⁷

Ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg más szavakkal XIII. Leó pápa az *Arcanum Divinae Sapientiae* kezdetű, 1880. február 10-én Rómában kiadott, „*A házasság fölbonthatatlanságáról*” szóló enciklikájában (I.1):

Jézus a zsidók és a tanítványok előtt tanúskodott arról, hogy a házasság alapításától kezdve egy férfi és egy nő kapcsolatában, a kettőből szinte egy test lesz; a házassági kötelék pedig Isten akaratából oly bensőséges és oly erős, hogy emberek közül azt senki föl nem oldhatja vagy el nem szakíthatja.

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda a hinduizmus bengáli *vaiṣṇava* irányzatának szentje ezzel kapcsolatban, néhol kemény szavakkal, a következő gondolatokat fogalmazta meg:

A védikus utasítások szerint a feleséget a férfi teste jobbik felének tekintik, mert ő felelős a férj kötelességei felének elvégzéséért. Egy családos embernek kötelessége bemutatni az ötféle áldozatot, amit *pañcayajñának* hívnak, hogy megszabaduljon az elkerülhetetlen bűnös viselkedésektől, melyek cselekedetei során halmozódtak fel. [Ez az ott-honi vallásos tevékenységek végzésére utal.] Amikor egy férfi olyan lesz, mint a macskák és a kutyák, akkor megfeledkezik kötelességéről, a lelki értékek ápolásáról, s így feleségét az érzékkielégítés eszközének

⁷ Lásd a Bhāgavata-purāna 4.4.3 versét és Bhaktivedanta Swami e vershez írt magyarázatát.

tekinti csupán. Ha a feleségét az érzékkielégítés eszközének tekinti, akkor elsősorban testének szépségét veszi figyelembe, s amint személyes érzékkielégítése akadályokba ütközik, a kapcsolatnak vége, elválnak. Ha azonban a férj és a feleség célja az, hogy együttműködve törekedjenek a lelki fejlődésre, akkor nem számít a testi szépség vagy az állítólagos szerelem elmúlása (*ami természetesen következik be egy idő után*). Az anyagi világban nem beszélhetünk szeretetről. A házasság valójában egy közös együttműködésen alapuló kötelesség, amelyet a lelki fejlődés érdekében a hiteles szentírások határoznak meg. *Ezért a házasságra szükség van ahhoz, hogy az ember ne a macskák és a kutyák életét élje, akiknek célja nem a lelki megvilágosodás.*⁸

Megjegyzendő, hogy a házasság a hindu hagyományokban egyike azoknak az ember életében végrehajtandó tisztító szertartásoknak (*kriyā*), amelyek megfelelő formában és tartalommal az embernek örök, lelki eredményt adhatnak (*sat-kriyā*). Ezekre (tehát a házasságra is), kevés kivételtől eltekintve, mindenkinek szüksége van ahhoz, hogy vágyait, késztetéseit az erkölcsös élet keretei között teljesíthesse be. Ezt nevezhetjük a szabad akarat sorsépítő erejének is.

Ha egy fiatal lány és egy fiatal fiú találkoznak, azonnal működésbe lépnek azok a mechanizmusok, amelyekre a védikus írások anyagi energiaként, a valóságot eltakaró illúzióként (*māyā*) utalnak. Ezek hétköznapi nyelven szólva a kialakult párválasztási szokásainkban, érzelmi fellángolásainkban, valamint a hormonjaink működésében nyilvánulnak meg. A kezdeti „rózsaszín köd” gyakran a párok közötti legnyilvánvalóbb össze nem illést is elfátyolozza, s ha valaki nem eléggé elővigyázatos – vagy képzett az emberi társas viselkedés jelenségei terén –, akkor a házasság nagy valószínűséggel még e köd oszladozása előtt megkötetik. Ha ez a „rózsaszín köd” az alapja a házasságnak, akkor a kezdeti időszak elmúltával a férjnek és a feleségnek szinte minden ideje és energiája az egymás közötti disszonanciák kezelésére fordítódik, s nem hogy az élet lelki céljára, de még a gyermekeik megfelelő nevelésére, a róluk való gondoskodásra sem tudnak odafigyelni.

VI. A szabad akarat megfelelő használata és az oktatás

Úgy gondolom, hogy az ember *jövőbeni sorsát meghatározó szabad akaratát* akkor tudja megfelelően és következetesen alkalmazni, ha felnőtté válása során

⁸ A. C. Bhaktivedanta Swami a Śrīmad-Bhāgavatam 3.14.19 verséhez fűzött magyarázata.

egyrészt *megfelelő képzésben és oktatásban részesül*, amely tudatformáló szerepénél fogva felkészíti őt a jövőbeli döntéseire,⁹ másrészt pedig ha *képes megismerni önmagát és általában az emberi természetet*.

1) *A megfelelő képzés és oktatás tudatformáló szerepét* nem lehet vitatni. A tudat határozza meg életünk miértjeit, a házasság kontextusában pedig azt, hogy a testi vonzalom, az anyagi érdek, az érzelmi ragaszkodás vagy a lelki törekvésekben való közös haladás szellemisége lesz-e a döntő ok a párválasztásban.

A védikus társadalomban a házasságkötés, tehát az ún. családos (*grhastha*) élet előtt a gyermekek, leginkább a fiúk 5–25 éves koruk között a lelki tanítómester iskolájában (*gurukula*) éltek és szisztematikus oktatást kaptak. Ezalatt az idő alatt a gyermekek egyrészt az anyagi érvényesülés lehetőségeiről (pl. hogy milyen jellegű munka felel meg nekik leginkább a természetük szerint), másrészt pedig a lelki élet fontosságáról, tehát a vallásról, annak gyakorlatáról és céljáról is tudást szereztek. Így a tanulók az élet mindkét területéről elegendő információt kaptak ahhoz, hogy biztos alapokkal lépjenek ki az életbe. Az anyagi érvényesülés lehetőségeinek felkutatásánál sem a tanító, sem a szülő, sem pedig a gyermek számára nem az a fő szempont, hogy éppen mely szakmák, hivatások divatosak éppen, hanem az, hogy mely területen tudják az ifjak a legjobban kihasználni képességeiket és vonzalmaikat.

A tanulásnak ez az időszaka a diákok számára önmegtartóztatásban, cölibátusban telt, s ennek segítségével megtanulták azt, hogy életük fő értékei ne az érzéki élvezet talajából csírázzanak. Így nem az érzékeik szolgálivá, bábjaivá, hanem azok irányítóivá váltak. Mindeközben megtanulták, hogy az anyagi érvényesülésükre kialakított terveik megvalósítása közben is életük az önmegvalósítás, a lelkiség talaján álljon. Valójában komoly, szilárd jellemre tettek szert, amely a tökéletes úriemberek jellemzője. Az iskola elvégzésével aztán a többségük a házasság lelki alapokra helyezett útjára lépett, s megfelelő foglalkozást elsajátítva a társadalom hasznos tagjaként élt.

Hadd idézzek egy ezzel kapcsolatos gondolatot ismét XIII. Leó pápa *Arcanum Divinae Sapientiae* enciklikájából (III.2), jelezve, hogy e gondolatok általános érvényűek minden, lelki célokat szem előtt tartó kultúrában vagy irányzatban:

A vallás nélküli házasság következménye a válás. Mi jó származhat olyan házasságokból, melyekből kitessékelik a vallást, mely minden jó szülője, az erények táplálója és a lelket magasztos értékekre serkentő

⁹ Amikor az „oktatás” kifejezést használom, akkor anyagi és lelki (vallásos) képzésre is gondolok egyben, hiszen a kettő együtt adhatja a legteljesebb alapot az ember személyiségének egészséges kifejlődéséhez.

ösztöke? Ha elűzik a vallást, a házasság szükségszerűen a bűnös emberi természet és az érzéki vágyak gonosz uralmának rabszolgája lesz, és a természetes tisztesség aligha fogja megvédeni. Ebből pedig sokszoros veszedelem származik nemcsak a családokra, hanem a társadalomra nézve is.

Természetesen e kijelentéssel sokan vitatkoznak, de ez a néhány sor mindenképpen utal arra, hogy a közös transzcendentális cél nélküli házasságok végkifejlete nagyon gyakran az elhidegülés, a háború, a hűtlenség és gyakran a formálisan is megtörténő válás. Persze ez nem jelenti azt, hogy nem létezhet harmonikus házasság lelki célok nélkül. Természetesen létezhet, de bárki megmondhatja, hogy ez rendkívül ritka.

2) *Önmagunk és általában az emberi természet megismerése* többek között önismereti–személyiségfejlesztési oktatás keretében történhet általában. Nem kétséges, hogy nagyon hiányzik ma az oktatási rendszerünkől egy olyan jellegű képzés, amely alapszinten a férfi és a nő alaptermészete közötti különbségeket ismerteti, s az emberi személyiség titkait legalább általánosan feltárja. Teljesen más egy párkapcsolatot úgy elkezdni, hogy már az elején tisztában vagyunk az-
zal, hogy „sohasem lesz minden tökéletes”, hogy önálló személyekként mindig lesznek olyan élethelyzetek, amelyek során tudnunk kell önzetlenül viszonyulnunk egymáshoz.

A vallásos élet oktatása ugyancsak hiányzik a modern társadalom életéből, tekintve, hogy az állami oktatás keretébe már jó ideje nem fér bele a vallásos gondolkodás és életvezetés tanítása. A védikus kultúrában, s Indiában még ma is az alapvető önismereti képzés mellett (amely gyakran a vallásos élet és a vallásos oktatás keretei között valósul meg hosszú éveken keresztül) egy sajátos módszert alkalmaznak arra vonatkozóan, hogy a leendő párok *anyagi természetét, érzelmi beállítottságát és sorsát (karma)*, egyszóval összeállítását megvizsgálják.

Ennek eszköze Indiában még ma is az asztrológia. Bár az asztrológia védikus tudománya alkalmazhatóságának számtalan korlátja van, azt ma már kevesen vitatják, hogy a születés dátuma és a hozzá kapcsolódó égitestek helyzete stb. információt adhat az ember természetéről. Ezt kihasználva a módszerrel hajlamokat, specifikus

vonzódásokat, lehetséges képességeket valószínűsítene, s ezeket az információkat segítségül hívják annak eldöntésében, hogy egy kapcsolat hosszú távon is működő lehet-e vagy sem. Természetesen a módszer alkalmazásakor azt is figyelembe veszik, hogy mindenki egy önálló, saját karakterrel rendelkező személy, akinek egyéni választásai és elképzelései vannak. Tehát magától értetődően még kiváló érzelmi és természetbeli kompatibilitásnál sincs garancia arra, hogy minden megfelelően fog működni, sőt! A megoldást, úgy tartják, a megfelelő képzésen és önismereten túl leginkább az egymással szembeni tolerancia és a közös lelki cél jelentheti majd' minden helyzetben. Úgy tartják, hogy így válhat a párválasztás és a házasság nemcsak „egyszerű” sorseseménnyé, hanem a szabad akarat előre mutató választásává is.

Felhasznált irodalom:

- Bhaktivedanta Swami (ford.), *Śrīmad-Bhāgavatam II., IV., VII. ének*, BBT, Budapest, 1995.
- Bhaktividyā Pūrṇa Swami, A.V., *Daiva-varṇāśrama – Tanuló és családos élet a védikus társadalomban*, Tattva Könyvek, Budapest, 1998.
- Büchler Pál (ford.), *Manu Törvényei*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya, Budapest, 1915.
- Gartner Pál, *Van-e szabad akarat?*, Nyugat-konferencia, 1933. I. 24–27. (http://hu.wikipedia.org/wiki/Szabad_akarat).
- Leó pápa, XIII., *Arcanum Divinae Sapientiae* kezdetű, a *Házasság fölbonthatatlanságáról* szóló enciklika (I.1, III.2), Róma, 1880 február 10.
- Maslow, A. H.: *Motivation and Personality*. (2nd ed.), New York, Harper and Row, 1970.
- Sinha, Jadunath, *Indian Psychology. Vol. II. Emotion and Will*, Motilal Banarsidass, Delhi-Varanasi-Patna-Madras, 1986.
- Tóth-Soma László: *Veda-Rahasya. Bevezetés a hinduizmus vallásfilozófiájába*, Bába és Társa Kiadó, Szeged, 1997.
- Tóth-Soma László, *Személyiségfejlesztés felsőfokon. Felülemelkedés önmagunk és környezetünk korlátain*, Lál Kiadó, Somogyvámos, 2005.
- Vedavyasa, Badarayana, *The Vedānta-sūtras of Badarayana with Commentary of Baladeva*. Translated by Rai Bahadur Srisa Chandra Vasu, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1979.
- Weninger Antal, *Az idő partján. Jóga és személyiség*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.

Béres Tamás

evangélikus lelkész

1965-ben született. 2002-ben szerzett PhD fokozatot Paul Tillich teológiájáról írt munkájával. Jelenleg adjunktus az Evangélikus Hittudományi Egyetem Rendszeres Teológiai Tanszékén, ahol elsősorban teológiatörténettel, ökoteológiával és a mai teológiai irányzatokkal foglalkozik.

A tudomány és hit kapcsolatával foglalkozó Jesenius Központ alapító tagja. A

társadalom-, bio- és ökoteológiai kutatást folytató MTA-EHE Ökumenikus és Szociáletikai Kutatócsoport munkatársa. Fontosnak tartja az egyházak civil szervezetekkel való kapcsolatát, ezért részt vesz a Védegylet vallási munkacsoportjának tevékenységében. Vallásközi beszélgetéssorozatok rendszeres résztvevője.

Polnauer Sándor

főrabbi

1954-ben született a dunántúli Lovászpontonán. Gimnáziumi tanulmányait a pápai Türr István gimnáziumban végezte. 1972-ben kezdi meg tanulmányait a budapesti Rabbiszemináriumban, ahol nagy hatással van rá Dr. Scheiber Sándor, a múlt század egyik kiemelkedő orientalista és zsidó gondolkodója. Nyolc és fél évet tölt a Rabbiképzőben, amely idő alatt már egy

gyakorló rabbi feladatait is végzi. Majd rövid debreceni és szegedi tartózkodás után Izraelbe megy feleségével és gyermekeivel. Öt év után visszatérnek Budapestre, majd Németország zsidó hitközségei meghívják közösségeikbe először kántorként, később rabbiként. 14 évet töltenek el Hannoverben, Duisburgban és Aachenben, ahonnan 2004-ben térnek vissza. Rabbi tevékenységének közép-pontjában a vallásos oktatás és a tagok lelki gondozása, tudományos tevékenységének fókuszában pedig a zsidó zene kutatása áll.

Sivaráma Szvámi

vaiṣṇava teológus

Sivaráma Szvámi 1949-ben született Budapesten. 1956-ban szülei Kanadába emigráltak, így iskoláit ott végezte. 1973-ban a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezete (az ISKCON) alapító lelki tanítómestere, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tanítványa lett, majd 1979-ben a lemondott szerzetesi (*sannyāsa*) rendbe lépett.

Jelenleg az ISKCON nemzetközi irányító testületének (GBC) tagja. Magyarországon, Angliában és Indiában több mint háromszáz tanítványa él. Több filozófiai és teológiai tárgyú könyve jelent meg magyar és angol nyelven. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségét 1987 óta vezeti; a közösség Sivaráma Szvámi lelki erejének és szakértő vezetésének köszönhetően a százharminc bejegyzett egyház közül ma az ötödik leg támogatottabb vallási közösség Magyarországon, két nagyobb templommal, vidéki központokkal, saját főiskolával, valamint egy kulturális központtal és biofarmmal Somogyvámoson.

Dr. Sonkoly Gábor
(Rādhānātha dāsa)

történész

A történelemtudomány kandidátusa, az ELTE BTK tudományos és kutatósszervező dékánhelyettese, egyetemi docens, az „Atelier” Magyar-Francia Társadalomtudományi műhely vezetője. Kutatási területe a várostörténet és a kulturális örökség. Tanít az ELTE BTK-n és a Bhaktivedanta Hit-

tudományi Főiskolán. Publikációinak száma és nemzetközi tudományszervezői munkája jelentős. Palladium-díjas (2002).

Sulok Zoltán
iszlám teológus

2001 júliusa óta a Magyarországi Muszlimok Egyházának elnöke. Az Egyház elnökeként hazai és nemzetközi szinten aktívan részt vesz a vallási párbeszédben, illetve a vallások közötti együttműködésben.

Sors, szabad akarat, felelősség – Kerekasztal- beszélgetés

Béres Tamás
Polnauer Sándor
Sivaráma Szvámi
Sulok Zoltán

Moderátor: Sonkoly Gábor
(Rādhānātha dāsa)

S.G.: *Életünk nehéz helyzeteiben gyakran a valláshoz vagy Istenhez fordulunk. Felteszem hát a világvallások jelenlévő képviselőinek a klasszikus kérdést, amit a nyugati filozófiák, teológiák a teodícia kérdésének neveznek: Ha Isten jó és mindenható, hogyan engedheti meg, hogy rossz dolgok történjenek a világon? Miért válik valaki fiatalon özvegyé vagy kisgyermekként árvává? Ha Isten jó és mindenható, hogyan engedheti meg, hogy úgymond igazságtalanságok történjenek az emberrel?*

P.S.: A teodícia kérdése ősi kérdés a zsidóságban, ugyanis ha a Jóisten kiválasztott népe mi, zsidók vagyunk, akkor miért

történhettek meg a zsidó történelem ismert eseményei? A szenvedés művészei vagyunk, egyik üldözés a másik után ért minket. Ha mindez egy igazságos Isten műve, a szenvedések mértéke akkor sem arányos bűneink mértékével. Elismerjük, hogy bűnösök vagyunk, hiszen az isteni törvények be nem tartásában mindenki bűnös valamennyire, ám nem annyira, hogy a holokausztot megérmeljük.

Nagyon hálás vagyok, hogy a sorsról, a bűnről és büntetésről tudunk most eszmét cserélni.

A zsidóságban többféle vélekedés létezik. A legfontosabb, hogy a szabad akarat létezik az egyén számára. Írva van a Tórában, hogy a Jóisten mindenkinek ad jót és rosszat egyaránt, ad életet és ad halált. A mi kötelességünk a jót választani. E szerint jutalmaz vagy büntet bennünket. A büntetés egyenes arányban áll bűneinkkel vagy rossz cselekedeteinkkel. Itt kezdődnek azok a problémák, amelyeket már a régi zsidó bölcsek is felvetettek: hogyan lehetséges az, hogy valaki jó ember és mégis rossz dolgok történnek vele; a gonoszok pedig kitűnően élnek és nagyszerűen prosperálnak. A legrégebbi zsidó kérdés ez, és végigvonul az egész zsidó teológián.

A kérdésre különféle válaszok léteznek. Például az, hogy a bűnösök csak időlegesen élvezhetik jó helyzetüket, de a jövőben majd megkapják a büntetésüket. A legegyszerűbb szemlélet ezzel kapcsolatban, ha eltagadjuk a kérdést, és

azt gondoljuk, hogy minden a legnagyobb rendben van. Természetesen nem így van, csak mi nem értjük a lényegét.

A zsidóság a halált nem tartja a büntetés módszerének. Ha valaki egy békés élet után elégedetten hal meg, az nem büntetés. Az elégedettség nem áll egyenes arányban azokkal az anyagi javakkal, amelyeket az ember a magáénak mondhat. „Ki boldog? Az, aki örülni tud annak, ami neki osztályrészül jutott.” E szerint

kell megítélnünk, hogy kik szerencsések és kik szerencsétlenek. Ne nehezítsük meg embertársaink életét a mi megítélésünkkel. Egyéenként az a feladatunk, hogy a világban mindig a jót válasszuk, és ami a legfontosabb: nem a jutalom reményében, hanem Isten iránti szeretetből, teljesen önzetlenül. Ez a zsidó vallás alapja. Önzetlenül tegyünk jót, anélkül, hogy jutalomra számítsunk.

S.G.: *Mit mond erről az evangélikus vallás?*

B.T.: A *teodícia* kérdése alapvetően etikai kérdés. Az ember akkor veti fel, amikor morálisan nem tudja feloldani a saját életében és a környezetében tapasztalt ellentmondásokat. Ez a moralitás a transzcendenciáig vezet. A transzcendencia, az én értelmezésem szerint, kétoldalú közege. Egyfelől az ember morális kérdéseket tesz fel a saját életével, a tapasztalható világgal kapcsolatban. Másfelől azonban a transzcendenciának van egy radikálisabb oldala is. Esetünkben nevezzük ezt Istennek. Istenhez sok olyan tiszta fogalom társítható, amely az emberi életet, az emberi morált nem jellemzi. Ilyenek az igazság, a szeretet teljessége, a kegyelem teljessége. Ezekből valamennyit mindannyian meg tudunk valósítani, de soha nem érjük el azt a tiszta állapotot vagy megvalósulási formát, amelyet Istenben tételezünk fel.

Eszerint Istennél van az igazság, az embernél az igazságosság. Az igazságosság mindig az isteni törvényeken alapul, ha abból a klasszikus helyzetből

indulunk ki, hogy a kultusz, a vallás hozza létre a kultúrát. Ebben az esetben az igazságosságnak hasonlítani kell az igazságra, de soha nem érheti el azt. Éppen ezért az a kérdésfeltevés, hogy Isten igazságos-e, nem releváns. Istennél van az igazság, a mi feladatunk pedig az, hogy igazságosság-fogalmunkat közelítsük az igazság fogalmához.

S.Z.: Az iszlám szempontjai szerint először tisztázni kell, hogy ki az Isten és milyen tulajdonságokkal rendelkezik; ki az ember és ő milyen tulajdonságokkal rendelkezik; valamint mi a lényege az Isten és az ember közötti kapcsolatnak. Az iszlámban Isten a teremtője és a fenntartója az egész világnak illetve mindennek, ami benne van. Az Ő akarata nélkül semmi nem történhet meg, amit viszont akar, az megtörténik. De Isten ugyanakkor elkötelezte magát az igazság mellett, tehát Ő igazságosan ítél.

Az embert Isten teremtette. Miért? A Koránban az áll, hogy Isten azért teremtette az embert, hogy szolgáljon. Helytartónak teremtette itt a földön, és mint helytartónak megbízatása van, amelyről majd be kell számolnia valamikor az Urának, egy meghatározott időpontban. Ez az időpont az ítélet napja, ekkor fogunk Isten elé állni. Beszámolunk Neki cselekedeteinkről, arról, hogy a ránk bízott helytartósággal hogyan éltünk. Ebben a folyamatban a halál csak egy állomás, nem büntetés. Megállóhely az evilági életből a túlvilági élet felé, amit majd a feltámadás és Isten ítélete követ. Ez pedig Isten jutalma vagy büntetése, tehát a paradicsom vagy a pokol.

Eszerint ha az ember helytartó, akinek a feladata a szolgálat, minden, amit Istentől kapott, adomány. Az embernek nem joga, hogy egészséges testben éljen, vagyona legyen, jó anyagi körülmények között éljen. Ez mind Isten adománya, és az embernek hálásnak kell lennie értük. Olyan ez, mintha valaki meghatározatlan ideig, mindennap adományt adna nekünk. Amikor ennek vége szakad, nem mondhatjuk, hogy milyen igazságtalan ez az ember. Ehelyett hálásnak kell lennünk, hogy hosszú ideig támogatott minket. Mi muszlimok így viszonyulunk Istenhez, mindenben Isten adományait látjuk.

A Koránban Isten azt mondja híveinek, hogy nem lesz elég csak mondani, hogy „hiszünk”. Próbatételekben lesz részünk, mert azok során derül ki, hogy az ember hogyan cselekszik. Eszerint fogunk a megfelelő jutalomban vagy büntetésben részesülni.

Az iszlám szempontjából Isten igazsága és jósága fényében nem büntetés vagy rossz dolog az, ha valaki fiatalon meghal. Élet és halál kérdése a rejtett dolgok körébe tartozik. Isten bölcsessége ez, és nekünk ebbe nincs beleszólásunk.

S.Sz.: Hare Kṛṣṇa. A védikus szentírások is tartalmazzák azt, ami minden más világvallásban is elhangzik, nevezetesen, hogy nincsen semmi ellentmondás Isten cselekedeteiben. Az lehet, hogy vannak olyan dolgok, amelyeket mi nem értünk. Azzal kapcsolatban, hogy mi jó vagy igazságos, más a mi értékrendünk, mint Istené.

Itt egy új szempontot szeretnék bevezetni: a cselekvés visszahatását, a karmát. A mi jelenlegi helyzetünk a sorsunk és a szabad akaratunk kombinációja. Életünk eseményeinek nem közvetlenül Isten az oka. Isten megteremtette ezt a világot, amelynek van egy meghatározott törvényrendszere. Ugyanúgy, ahogy Magyarországon is vannak törvények, amelyek automatikusan és szisztematikusan működnek. Amikor valamilyen büntetést tapasztalunk, az nem közvetlenül Istentől mint mindenki bírójától származik, hanem ez a világ rendszere, a természet – más szóval a karma – törvénye. Ez a törvény ellenőrzi a múltban elkövetett cselekedeteket, amelyeknek lesz valamilyen jó vagy rossz hatása. Amikor rossz visszahatást látunk vagy rossz eredményt, akkor arra gondolhatunk, hogy ez valami hasonló jellegű múltbeli okra vezethető vissza. Nyilván nem ismerjük ezt az okot, de az attól még létezik. Másképp nem következett volna be az ismert eredmény. Ez alól van egy kivétel, amikor egy másik élőlény arra használja fel a saját szabad akaratát, hogy akadályozza valakinek a lehetőségeit, gátolja a másikat saját szabad akaratára gyakorlásában. Ilyenkor már nem csak a karma törvényéről van szó. Tehát tovább bonyolítja a képet, ha valaki a múltban arra használta a szabad akaratát, hogy beleavatkozzon mások életébe.

S.G.: *Szinte ugyanazt hallottuk mind a négy vallás képviselőjétől. Újdonság volt a reinkarnáció, a karma fogalma. Ám az isteni igazságosság megkérdőjelezhetetlenségében mindenki egyetértett. Ezek szerint tehát maga a teodícia által felvetett kérdés a rossz?*

B.T.: Igen, ám mégis hasznos, mert elindítja az embert azon az úton, ahol elkezd keresgélni Isten igazságát. Elkezd azon gondolkodni, hogy Isten igazságából mi következik az ő életére nézve, és ha nem áll meg félúton, akkor eljut odáig, hogy egyszerűen csak szeretni akarja Istent. Mindannyian egyetértünk abban, hogy az emberi élet csúcsa az, amikor Istent tisztán, Önmagáért szeretjük. Azért, mert miközben megismerkedünk a világ apró részleteivel, egyre nagyobb vágyat érzünk magunkban arra, hogy közel kerüljünk ahhoz, akitől mindez származik. Ilyen értelemben egész életünk és a meg tapasztalható környezet arra való, hogy megismerjük és megszeressük Istent.

S.Z.: Az iszlám nem áll meg a szeretetnél. A szeretet nagyon fontos, hiszen mi is szeretjük Istent, ugyanakkor reménykedünk abban, hogy Isten megjutalmazza cselekedeteinket, halálunkat követően. Hiszen Isten megelégszik a jó tetteinkkel, és jutalmul beenged minket a paradicsomba. Ugyanakkor félünk, nehogy az Isten elégedetlen legyen velünk, és büntetést mérjen ránk. Az iszlám ezt egy madárral szimbolizálja, amelynek teste a szeretet, jobb szárnya a remény, bal szárnya a félelem. Ez így van egyensúlyban, mert nemcsak a szeretet miatt cselekszünk, hanem reményeink és félelmeink is befolyásolnak bennünket.

P.S.: A zsidó teológia szerint nálunk szabad kérdezni. Hosszú történelmünk során fel is merült az a kérdés – szöges ellentétben az előzőekkel –, hogy Isten esetleg mégsem igazságos. A mi hitünk szerint ezt a kérdést fel szabad tenni. Mi nem láthatjuk a földről, hogy Isten milyen logika szerint irányítja a dolgokat. De jót kell cselekedni saját szabad akaratunk szerint, éspedig nem úgy, mint a szolgák, akik azonnal a jutalmat várják, hanem úgy, hogy a világ fennmaradjon és működjön. Ha a jutalom reménye nélkül cselekszünk, akkor minden jól működik majd.

S.Sz.: A mi meghatározásunk szerint Isten az Abszolút Igazság. Az Abszolút Igazság nem lehet nem igazságos, mert Ő maga az igazság. Mi parányi lelkek egy relatív világban és egy relatív igazságban élünk, amely gyakran változik. Néhány száz éve a tolvajoknak még levágták a kezét, ma már az sem biztos, hogy börtönbe kerülnek. Ez relatív igazság, változnak az értékrendek. Isten értékrendje nem változik.

Az kell hogy legyen a kiindulópontunk, hogy ami történik velünk – főleg, ha természetes módon történik, nem egy másik élőlény beavatkozása folytán –, az igazságos. Perspektívánk relatív, ezért nem értjük a történéseket. Ráadásul mi nem látunk túl ezen az életen, nem emlékszünk előző életeinkre. Még arra sem emlékszünk, amikor édesanyánk méhében voltunk. El kell fogadnunk, hogy Isten az Abszolút Igazság, az Ő törvényei semlegesen működnek, nem kedvel és nem utasít el senkit, nem ellenséges senkivel. El kell képzelnünk, hogy van valami ok, ami a forrása annak az okozatnak, annak a visszahatásnak, amit jelenleg tapasztalunk. Ennek következménye a kétféle életstílus. Az egyik, az állandó panaszkodás amiatt, ami velünk történik. A másik, ha úgy élünk, hogy az megfeleljen Isten vágyának és törvényeinek, kiküszöbölve ezzel a visszahatásokat.

S.G.: *Elhangzott, hogy Isten az Abszolút Igazság, illetve, hogy Isten igazsága más, mint a mi relatív, mindennapi igazságunk. E kettő között van különbség. Ha tehát Isten az Abszolút Igazság minden szempontból, ha Ő mindenható, minden-tudó, ismeri a jövőt, akkor az embernek, a parányi léleknek milyen mozgástere van egyáltalán? Létezik-e szabad akarat? Hogyan definiálhatom és határozhatom meg a szabad akarat korlátait?*

P.S.: A szabad választás tulajdonképpen jutalom vagy adomány a Jóistentől, de ugyanakkor felelősség is. Ezzel a felelősséggel együtt kell élnünk! Az ember úgy halad ebben az életben, mint egy labirintusban. Nem láthatja az összes, saját életén kívüli motívumot. Az ember élete egy szál, és ő egy nagy láncnak az egyetlen szeme. Ebben a láncban benne vannak a szüleink is, és a mi teológiánk szerint a Jóisten szeretetet gyakorol ezredízigen és megbüntet ötödízigen, másodízigen, harmadízigen. Ezen a mi teológusaink is megbotránkoztak, hiszen az apák ettek egrest és a fiak foga vásott bele. Nem láthatjuk azokat a dolgokat, amelyek a lánc történetében már megestek. Azért is kapok jutalmat, ha a dédnagyapám jót cselekedett, netalán azért is büntetnek, amiért az üknagyapám rosszat cselekedett. Ebből az egész nagy térképből mi csak a saját kis életünket látjuk, és azt se értjük. Ezért kell azt tenni, ami a feladatunk, vagyis a saját helyzetünkben jól választani.

S.G.: *Eszerint a szabad akarat egyenlő a jó választással?*

P.S.: A jó választásának a kötelességével. A jó választásának is vannak fokozatai, mint ahogy a lakmuspapíron is több színárnyalat jelenhet meg. Ezért bonyolult a sors, mert már apáink és dédnagyapáink is hasonló választások előtt álltak.

B.T.: Az elmondottakból kiderült, hogy vannak olyan szavak, kifejezések szent nyelveinkben, amelyek hasonlítanak egymásra. Most két latin szót fogok alkalmazni, amelyek viszont biztos nem hasonlítanak más vallások kifejezéseire, hiszen a latint a kereszténységen kívül egyik vallás sem tekinti oly módon szent nyelvnek, hogy arra teológiát építsen. Mi megkülönböztetjük a *voluntast* és az *arbitriumot*. Szerencsétlen módon – és ezért kell a latint használnom – a magyarban mind a kettőt „akarat”-nak fordítjuk. Ám a *voluntas* a választó akaratot jelenti, az *arbitrium* pedig azt a belső, mély meghatározottságot, amit Isten nekünk embereknek ad. Amit tőlünk elvár, aminek a segítségével célhoz akar juttatni bennünket.

Az *arbitrium*, a belső, mély meghatározottságunk tekintetében nincs szabad akaratunk. A *voluntas* tekintetében azonban igen. Eldönthetjük, hogy naponkénti feladataink közül mit választunk, mit teljesítünk. Ebbe beleértendő a szeretet kinyilvánításának módja is. Nem csak arról van szó, hogy milyen fogkrémet választunk a boltban, hanem arról is, hogy a szeretetnek, tehát a legszebb, legfinomabb minőségű emberi cselekvésnek milyen magasságait tudjuk megvalósítani az életünkben. Nagyon egyszerűen és természetesen: az Isten igazsága és az emberi igazságosság ott találkozik, ahol én a *voluntas*ommal ráhangolódom az isteni *arbitrium*ra. Ez a folyamat egész életünkön át tart. Vannak olyan tapasztalataink, amelyekre azt mondjuk, hogy sajátos, belső vallási tapasztalatok, és amelyekre mi az üdvösség fogalmát alkalmazzuk. Az üdvösség nem azt jelenti, hogy amikor majd meghalunk – egy olyan tér és idő nélküli állapotban, amit most egyáltalán nem tudunk jellemezni – valami történik velünk, hanem azt jelenti, hogy az úton járva megtapasztaljuk, hogy *voluntasunk* tud találkozni az *arbitriummal*.

S.Z.: Az iszlám álláspontja szerint Isten mindenható, és már a teremtés előtt megírta teremtményei sorsát. Ezt a tudásával írta meg, hiszen mindent tud, ugyanakkor nem kötelezte az embereket arra, hogy mit cselekedjenek. A Koránban az áll a lélekről, hogy „boldog, aki megtisztítja azt”, és „reményében csalatkozik, aki megrontja azt.” Tehát Isten megformálta az embert, sugalmazta neki az istenfélelmet és az üdvösséget, de az ember szabadon választ a tekintetben, hogy milyen úton jár. Ez nem zárja ki azt, hogy Isten már előre tudja, hogy miként fogunk választani. Ez a helyzet hasonlatos ahhoz, amikor egy kisgyerek, például az én fiam, biztosan belelép a pocsolyába, ha esik az eső. Ha előre leírom egy papírra, hogy bele fog lépni, és a papírt elteszem a zsebembe, majd kimegyünk és ő valóban belelép, mondhatjuk-e, hogy én köteleztem őt erre a cselekedetre azzal, hogy előre leírtam a jövő történéseit? Nem köteleztem, de tudtam, hiszen ismerem, mert az én fiam. Isten még ennél is jobban ismer bennünket, hiszen az Ő teremtményei vagyunk. Megteremtett bennünket a semmiből, tehát tudja, hogyan fogunk cselekedni.

Ez a szabad akaratot egyáltalán nem zárja ki, s a Koránban számos helyen találhatunk erre idézeteket. Az egyik helyen Isten azt mondja, nincs kényszer a vallásban. „Látván látszik az igazak különbsége a tévelygéstől.” Egy másik helyen azt mondja Isten: „Nyilvánvaló igazság ez az Uradtól. Aki akar, az higgyen, aki nem akar, az ne higgyen!” Tehát nincsen kényszer a hitben. Az ember él, törekszik a jóra vagy nem törekszik a jóra, választ, különböző utakon jár. De előre, a választás előtt, nem tudom megmondani, hogy azért választok-e így, mert ez a

sorsom. Mindig csak utólag tudjuk meg, hogy mi volt a sorsunk: az, ami bekövetkezett. Nem látjuk, hogy az Isten mit rendelt el, mit írt meg nekünk.

Tehát amit Isten akar, az megtörténik, és amit nem akar, az nem történhet meg. A Koránban van egy olyan idézet, hogy (a hívek) „nem akarnak mást, csak amit az Isten akar.” Mi, a teremtmények törekszünk, de mindenki tud a saját életéből példát arra nézvést, hogy nagyon akart valamit, mindent megtett érte, minden lehetőséget megmozgatott, és mégsem született meg a kívánt eredmény. Utólag mondhatjuk, hogy más volt az Isten elrendelése, de előre ezt nem tudjuk. Tehát az iszlám vallásban nincs ellentmondás a szabad akarat és a sors között.

S.Sz.: Az a kérdés, hogy Isten, aki mindentudó, tudja-e, hogyan fogunk majd választani, szabad akaratunk szerint. Erre a válasz igen, mert Ő mindentudó. Ám ez nem jelenti azt, hogy azért, mert Ő előre ismeri a döntéseinket, nekünk nincsen szabad akaratunk. A kettő nem mond ellent egymásnak. Inkább dicséri az Abszolút Igazság végtelen tudását és bölcsességét.

Védikus szempontból a szabad akarat az élőlénynek az az eredeti állapota, amikor teljes harmóniában van Istennel. Sajnos ez nem ezen a világon valósul meg, hanem eredeti lelki otthonunkban. Mi erre azt a kifejezést használjuk, hogy lelki világ. Más vallások más kifejezéssel élnek. A Bhagavad-gītā elmagyarázza, hogy eredetileg harmóniában éltünk együtt Istennel. Az eredeti kapcsolat a szeretet, a végtelen sok élőlény és az Úr között. A szeretetben nincsen kényszer. Ha van, már nem szeretet, csak kötelesség. A tiszta szeretethez teljes szabad akarat szükséges. A lelki világban Isten teljesen szabad akaratot ad nekünk, hogy szeressük és szolgáljuk Őt. Amikor elfordulunk Tőle, bekövetkezik az eredeti bűn, az a vágy, hogy ne Ő legyen mindenki szeretetének a középpontja, hanem mi. Így kerülünk bele ebbe a relatív világba, ahol minden ember ugyanerre törekszik. A teremben most csak háromszázan vagyunk, de ha mindenki középpont akarna lenni, abból igen nagy konfliktus származna.

Csak akkor tudunk harmóniában együtt élni, ha elfogadjuk, hogy csak egyetlen középpont van, és hogy ebben a világban is Isten az egyetlen középpont. Az eredeti, első visszaélés a szabad akaratunkkal az volt, hogy eljöttünk ebbe a világba. Ennek a döntésnek a visszahatása az, hogy most itt tartunk.

Mindenki ismeri Mark Twain, amerikai író. Amikor megkérdezték tőle, hogy ki a rossz és ki a jó ember, azt felelte, hogy a jó emberek nincsenek itt ebben a világban. Már önmagában az, hogy itt vagyunk, azt jelenti, hogy nem vagyunk jók. Visszaéltünk azzal a szeretettel és bizalommal, amellyel Isten a szabad akaratot adta nekünk.

Sors, szabad akarat, sors, szabad akarat – egyik befolyásolja a másikat. Az a lényeg, hogy hogyan cselekszünk a szabad akarral. Ha olyan cselekvést választunk, ami eltávolít bennünket Istentől, az Ő törvényeitől, akkor csökken a szabad akaratunk, egészen addig, hogy teljesen az illúzió hatása alá kerülünk. Ahogyan Kṛṣṇa a Bhagavad-gītában mondja, már csak illúzió, hogy van szabad akaratunk, valójában azonban elvesztettük azt, és szinte minden ránk van kényszerítve. A szabad akarat és sors problémájának a kulcsa az, hogy a maradék szabad akaratunkat használjuk vallásos cselekvésre, ami lassanként felszabadít majd bennünket. A vallásos cselekedetek megszabadítanak a sors visszahatásaitól, és egyeznek Isten vágyával. Amikor megtanuljuk az életünkben, a munkánkban, a házasságunkban, vagy mint gyerekek, hogy olyan döntéseket hozunk, amelyeknek nincsen visszahatásuk, amelyek felszabadítanak, és közelebb visznek Istenhez, akkor újra feltárluk a szabad akarat. Így végül képessé válunk arra, hogy visszatérjünk eredeti lelki otthonunkba. A szabad akarat ott nyer értelmet igazán. Tehát ez a cél. Itt a földön korlátozott a szabad akarat. Ha ki akarunk törni ebből az ördögi körből – amit mi *samsārának* nevezünk –, akkor szabad akaratunkat Isten utasításainak a követésére kell használnunk. Különben csak megyünk körbe-körbe – szabad akarat, sors, szabad akarat, sors –, s végtelenül sokáig itt maradunk ebben a világban.

S.G.: *Az elhangzottakból – hogy a szabad akarat ebben az anyagi világban csak illúzió, illetve, hogy az arbitrium olyan dolog, amelyet nem tudunk megváltoztatni, mert Istentől származik – az következik, hogy tetteimért nem csak én vagyok felelős. Az anyagi világban gondolkodhatok úgy, hogy van olyan területe is a tetteimnek, amelynek bekövetkezte sorsszerű, meghatározott, hiszen Isten ilyennek teremtett engem. Ez esetben a szabad akaratból következő tettekért ki a felelős? Hiszen én nem akartam ilyen lenni, engem ilyennek teremtettek. Ezért a személyiségemből adódó cselekedetekért a felelősség megosztott. Isten legalább annyira felelős a tetteimért – ha elfogadom ezt a szemléletet –, mint én magam. Hogyan kapcsolódik össze felelősség és szabad akarat, hogyha ennyire erős az egyén isteni meghatározottsága, teremtettsége?*

P.S.: Már említettem, hogy a zsidó gondolkodásban minden kérdést fel szabad tenni. Nagyon óvatosan fogalmazva te azt mondtad, hogy a Jóisten is felelős a mi rossz cselekedeteinkért, vagy legalábbis bűnrészes. Hiszen Ő az eredeti oka mindennek.

A zsidó teológia is felvetette azt a helytelen gondolatmenetet, hogy tud-e az Isten olyan követ teremteni, amit Ő maga nem tud felemelni. Ez a mi gondolatvilágunk zsákutcája.

A Jóisten megteremtette a világot és fenntartja azt. Ezt nem vonja kétségbe senki. Ez valaminek a jutalma. A zsidó gondolat szerint például annak, hogy van harminchat igaz ember a világban, és ennek érdeméül a világ fennmarad. Különben jönne a Noé-féle vízözön, vagy sikeresek lennének az atomterroristák, és a világ elpusztulna. De a világ jelen pillanatban még fennáll, tehát valamilyen érdemünk van.

Induljunk ki abból, hogy vannak feladataink. Mi, zsidók, sokkal szigorúbbak vagyunk magunkkal, mint más vallások képviselőivel. Önmagunktól 613 parancsolat betartását várjuk el. Ezek között szerepel az is, hogy szaporodj és sokasodj, ami kellemes, de vannak közöttük olyanok is, amelyek önmegtartóztatást kívánnak, és nem könnyű velük élni. A nem zsidóktól hat tiltás betartását várjuk el és egyetlen pozitív parancsolatot: legyenek bírák, hogy törvényesség uralkodjon az egész világon. Nem Isten törvényeiről beszélünk, mert az mindenkit zsidóvá tenne, hanem törvényességről, ami lehetővé teszi az emberiség fennmaradását. Ha eszerint élünk és betartjuk ezt a sémát, annak az lesz az eredménye, hogy élünk és a világ fennmarad.

Azt írja a próféta: „Ha egy pillanatra elfordulunk Istentől, az nem olyan fontos. De mi lesz, ha Isten elfordul tőlünk?” Amikor az özönvíz történt, azt mondta: „Egy pillanatra, csak egy másodpercre elfordítottad orcádat tőlem, és az volt a Noé-féle özönvíz”.

Istennek voltak már ilyen, egy pillanatra való elfordulásai az emberiségtől. A mi feladatunk továbbra is ugyanaz, és ez a zsidó válasz: Tedd a dolgot, bármilyen hívő is vagy, és akkor a világ fennmarad, létezni fog. A zsidóságban ez a legnagyobb jutalom: hogy továbbra is létezzünk. Hiszen állandóan a nemlétezés szélén táncolunk.

B.T.: Nem lehet azt mondani, hogy Isten felelős volna, mert a „felelősség” olyan szó, amit saját, megszokott számonkérési procedúráinkban használunk. Mondhatnánk azt is, hogy mindenért Isten a felelős, hiszen Ő teremtette meg a világot. Az a kérdés, hogy a két szélsőség között van-e olyan átmenet, olyan kapcsolódási pont, amelyben megfogalmazható az Istenség és az emberség egy emberen belül.

A keresztény hagyomány többféle választ ad erre. Az ortodox keresztények azt vallják, hogy az ember valós lehetősége az *apoteózis*, a megistenülés. A kereszténység nyugati irányzatai ezt általában nem vallják, mivel szívesebben használják Augustinus megfogalmazását. Ő úgy beszél Istentről és az ember feladatáról, hogy az az emberi élet számára valós programot jelent. Azt mondja, hogy Istent szeretni kell, a földi dolgokat pedig használni. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a

legnagyobb baj az, ha az emberek elkezdik szeretni a földi dolgokat, mert akkor Istent szükségszerűen használni akarják majd. Ha azonban egyszerűen szeretem Istent, akkor megvan a lehetőségem arra, hogy Isten teremtett világában úgy éljek, ahogyan az az Ő akaratának megfelelő. Valójában, talán erős ez a szó, de bizonyos funkcionalitás van ebben. Hiszen miközben élek, aközben jövök rá, hogyan tartozom Istenhez. Miközben teszem a dolgomat, aközben jövök rá, hogy ki vagyok én magam. A teljes kép akkor rajzolódik ki arról, hogy ki volt ez az ember és mit akart tőle Isten, amikor az illető végére ér tetteinek, az életének.

S.Z.: Az iszlám azt mondja, nagyon óvatosnak kell lennünk, hiszen az ember, helyzetéből adódóan, nincs olyan állapotban, hogy Istenen bármit számon kérhessen. Isten azt mondja magáról, hogy Ő teljes mértékben fölötte áll annak, amit Hozzá társítanak. Ő sokkal magasabb szinten van, tehát mi valójában nem tudjuk megérteni Istent.

Az Istenbe vetett hitnek, az iszlám szerint, három pillére van. Az egyik: hiszünk abban, hogy Isten a teremtő, Ő az Úr, tehát az egész világot Ő teremtette és Ő tartja fenn. A másik pillér az, hogy minden szolgálat, amit az ember vallási céllal végez, csakis Isten felé irányulhat, közvetítők nélkül. A harmadik, hogy Istennek csak olyan tulajdonságokat tulajdonítunk, amelyeket Ő saját magáról elárult, illetve csak olyan neveken nevezzük Őt, amelyeket kinyilatkoztatott saját magáról. Ahhoz hasonlatos ez a helyzet, mint amikor látunk egy nagyon szép, jól megkonstruált épületet, és abból képesek vagyunk a tervező bizonyos tulajdonságaira következtetni, mindet azonban nem tudjuk kitalálni. Ugyanígy van Isten esetében is. Tudunk következtetni bizonyos tulajdonságaira a teremtése alapján. Ha megnézzük az egeket, a földet, ebből rájöhetünk, hogy Isten milyen hatalmas teremtő, milyen hatalmas Úr. Ám mindenre nem tudunk rájönni. Isten kinyilatkoztatott bizonyos tulajdonságokat, neveket, amelyeket mi muszlimok használunk, és azt tartjuk, hogy egyéb neveket használni veszélyes, mert azok által könnyen elveszíthetjük a vallásunkat. Lehet, hogy kimondtunk egy szót, amit nem is vettünk észre, és emiatt olyan büntetést vonunk magunkra, hogy nem lesz hova menekülnünk. Ezért az iszlámban nem merül föl, hogy Isten felelős, vagy Isten bűnös, vagy Isten elfordult volna a világtól. Mi ezeket a kérdéseket nem tesszük föl, mert úgy gondoljuk, ha ilyesmivel foglalkozik az ember, az eltereli a gondolatait a lényegről. El fogja veszteni hitét, és vesztes lesz az ítélet napján.

S.Sz.: Ha meg vagyunk győződve arról, hogy létezik szabad akarat, akkor nem merül fel ez a kérdés. Tehát az Úr nem felelős semmiért. Több ok miatt, több

perspektívából sem. Filozófiai szempontból, ha valaki közvetlenül kapcsolatos egy tettel, akkor ő a felelős azért a tettért. Ám ez a világ és a világ működési rendje, amely igazából felelős az ok-okozat, vagyis a karma törvényéért, nincs közvetlen kapcsolatban Istennel.

Ezenfelül, elméleti szempontból sem lehet közvetlenül Őt okolni. Létezik a szabad akarat, hiszen mindenki maga dönthetett, hogy idejön-e vagy sem. Bár a kifejezés, szabad akarat (angolul *free will*) kicsit félrevezető, mert az akarat mégsem teljesen szabad. Van döntési kapacitásunk, de korlátozott. Tapasztalhatjuk például olyankor, amikor eldöntjük, hogy jók leszünk, hogy a döntéshozatalunk után újra ösztönzést érzünk magunkban arra, hogy rosszat tegyünk. Ez képviseli a sorsot, mivel bennünket a sorsunk alakít, a sorsunkat pedig korábbi cselekedeteink. A „szabad” kifejezés olyasmit sugall, hogy nincsenek nehézségek, nincsen következmény. Ha az ember egyszer döntött, utána könnyen megy minden. Pedig egyáltalán nem biztos, hogy minden könnyen megy.

Ám amikor segítséget kapunk az Abszolút Igazságtól, hogy jó döntéseket hozunk, illetve hogy a döntéseinket végrehajtsuk, akkor egyre szabadabbak leszünk. Mit jelent az, hogy szabad? Azt, hogy valaki felszabadul az anyag hatása alól. Amíg azonosítjuk magunkat a testünkkel, az anyagi világgal, az elménkkel, és nem vagyunk eredeti lelki azonosságunkban – egy olyan állapotban, amikor maradéktalanul megértjük, hogy nem vagyunk azonosak a testünkkel és ezzel a világgal, s hogy Isten örök szolgálói vagyunk –, addig az akaratunk nem lehet egészen szabad. Akkor viszont teljesen szabad lesz, mert azon a szinten semmiféle anyagi dolog nem korlátozza vagy akadályozza a lelki világ szolgálatát és szeretetét.

S.Z.: Az iszlám az embert kettős természetűnek tartja. Van egyrészt a tudattalan vagy tudat alatti, másrészt a tudatos rész. Tudat alatti részében a természet, a világ és Isten törvényei az embert fogva tartják, aki ezeknek a törvényeknek a hatálya alól nem tud kibújni. Az emberre hat a gravitáció. Az embernek táplálékra van szüksége, tehát bizonyos időközönként ennie kell. Ezeken a területeken az embernek nem sok mozgástere van. Csak a tudatos rész tud döntéseket hozni, és – ha nagyon leegyszerűsítjük a dolgot – az iszlám szempontjából két döntés lehetséges: vagy hisz és aláveti magát annak a Teremtőnek, akinek az ember tudatalattija már amúgy is kénytelen engedelmeskedni, vagy sem. Tehát a szabad akaratom csak azokra az eszközökre terjed ki, amelyeket Isten az én hatáskörömbé helyezett. Ezekért a dolgokért felelek. Amelyek nincsenek az én hatáskörömben, azokért nem felelek. A születésemért, a halálomért, a betegségemért nem felelek, tehát ami rajtam kívül álló, azt az Isten nem fogja rajtam számon kérni,

csak azt, amit én a szabad akaratommal, a képességeimmel, a tudásommal és a lehetőségeimmel befolyásolni tudtam. Mindent Istentől kapok adományként, de Isten csak ez utóbbiakat fogja számon kérni rajtam.

P.S.: E tekintetben eltérő a mi hitünk. A zsidóknál nem az a lényeg, hogy mi történik a lélekben, hanem hogy mit teszünk. Ez a lényeges, hiszen a bűn az ajtó előtt várakozik ránk, és nekünk uralkodni kell magunkon és a bűnön. A rossz és a jó ösztön bennünk van, ez természetes. Ám a zsidóság úgy gondolja, hogy csak a tetteket lehet elbírálni, ezért egy rabbi csak a tettekkel foglalkozik. A hitet, a gondolatokat ráhagyjuk a pszichológusokra. A tetteket viszont nagyon szigorúan, minden *ros hasanákor* el fogja bírálni a Jóisten.

S.Sz.: A szabad akarat kulcskérdése az, hogy követjük-e Istent vagy sem. Sokféle döntést hozunk életünk során, de azok nem változtatnak alapvető helyzetünkön. A legfőbb kötelességünk, hogy azt kövessük, ami valóban meg tudja változtatni jelen helyzetünket, és egyre közelebb visz minket az Úrhoz.

S.G.: *Felelős-e valaki azért, hogy olyan repülőgépen ül, amely lehet, hogy lezuhan vele?*

S.Sz.: Nem felelős a gépért, de felelős azért, hogy ő a gépen van, és az lezuhan vele. Ugyanúgy, mint a vele hasonló helyzetűek, közös karmájuk van.

S.Z.: Egy repülőgép lezuhanása az adott személy lehetőségein kívül van. De az illető felelős azért, amit addig tett, és amit a halála pillanatáig – ha a gép lezuhan – tenni fog. Mi hiszünk abban, hogy Istenhez bármikor vissza lehet térni, s bűneinkért bocsánatot lehet kérni Tőle. A legnagyobb különbség az, hogy az ember hitben vagy istentagadásban hal-e meg. Az utolsó pillanatig, ameddig az ember él, van visszatérés Istenhez. Az ember felelős azért, hogy hogyan hal meg. Szidni fogja-e Istent, amiért úgymond nehéz élete volt és meg kell halnia, vagy azt gondolja, hogy hála Istennek, elfogadom a sorsomat, és Istenem, bocsáss meg nekem. Az iszlám úgy tartja, hogy az élet és a halál milyenségében van a

különbség; ezen múlik, hogy az ember a paradicsomba jut-e vagy a pokolba. Ebben van nagy felelőssége az élőlénynek.

B.T.: Isten előtt nem felelős. Nincs olyan földi ítélőszék, amely előtt felelőssé lehetne tenni. Önmaga előtt sem felelős. Viszont a cselekedeteiből, az életéből, az életfelfogásából következhet, csaknem kimutathatatlanul, hogy felkerült arra a bizonyos gépre. Amikor azt mondom, csaknem kimutathatatlanul, akkor arra gondolok, ahogyan egymásba kapcsolódnak a gondolataink, a tetteink, az érzéseink. Isten nem meghatároz, hanem tud mindent. Ez az óriási különbség a *predesztináció* és a *pre-sciencia* között.

S.Z.: Mi az iszlámban ezt úgy mondjuk, hogy Isten a dolgok legjobb tudója. Nekünk lehet véleményünk, de a döntés már isteni szféra, amely az Ő hatáskörébe tartozik.

P.S.: Egy földi halandó nem lehet bírója senkinek, és nem hiszem, hogy egy földi halandó megítélhetné, hogy az ő bűnei vagy akár részbeni bűnei miatt, esetleg a vele egy társaságban ülő személyek tettei miatt következik-e be valamely esemény. Tehát ez a mi számunkra esetlegesség marad.

S.G.: *Mindenki egyetértett abban, hogy van szabad akarata az embernek. Hogyan tudunk úgy élni a szabad akaráttal, hogy az összhangban legyen az isteni elvárásokkal, törvényekkel? Tudjuk-e úgy használni, illetve hogyan tudjuk úgy felhasználni a szabad döntés lehetőségét, hogy az számunkra is kedvező legyen?*

P.S.: Ez egy általános filozófiai kérdés, amit a zsidóság ilyen formában nem tesz fel. A gyakorlati élet során, a rabbihoz nem fordulunk ilyen kérdésekkel. Én most itt ülök ezen a széken, és jót kell tennem. Minden egyes embernek, minden pillanatban van egy konkrét választási lehetősége, a következő pillanatban egy újabb választási lehetősége, és így tovább. Mindig törekedni kell a lehetőség szerinti legjobb választásra. Így reménykedhetünk, hogy a döntési procedúra pozitívan végződik, és ennek jutalmaként a világ fennmarad.

S.G.: *Mit jelent a lehetőség szerinti legjobb választás?*

P.S.: Én például nem gondolom magam kiemelkedően okosnak, és abszolút jó választásokat sem tettem az életemben. Mégis volt olyan választásom, amelynek

húsz év múlva láttam a jutalmát. Válasszam a legkisebb rosszat? Vagy válasszam a magam szempontjából legharmonikusabb jót? Ez a választás művészete, amit nem egyszerű megtanulni. A legfontosabb az, hogy a jót akarjam választani.

B.T.: Nem tudom, mennyire speciális az én vallásom válasza erre, de kifejezésében mindenképpen az. Hitünk szerint a törvény és az evangélium figyelembevételével kell az embernek kialakítania az életét, ha jól akar élni. Ez azt jelenti, hogy nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy szeress és tégy, amit akarsz, ahogyan azt Augustinus megfogalmazta.

P.S.: Ne tégy olyat, ami másnak kellemetlen.

B.T.: Igaz. Ezt mi parancsolatként fogadjuk el Jézustól, illetve Jézus minden szava a törzsi vagy az ószövetségi gyökerekig nyúlik vissza.

P.S.: Ez a közös örökségünk.

B.T.: Igen. Ugyanakkor ezzel nem ér véget a feladatunk. A döntési lehetőségekkel élni kell, ez a feladat. Az a lényeg, hogy ha az ember az isteni törvények szerint, az evangélium bátorítása alapján mer élni, ezt az életvitelt választja, akkor élete során számtalan alkalommal ki fog derülni számára, hogy Isten vezeti őt.

S.Z.: Mit jelent a legjobb választás, a kedvező kimenetel? Mi azt valljuk, hogy Isten elégedettségének az elnyerése, azaz a paradicsomi élet jutalmának elnyerése. Ez a kedvező kimenetel. Hogyan érheti el ezt az ember? Úgy, hogy aláveti magát Isten akaratának, és úgy él, ahogy azt Isten megköveteli tőle. Választási lehetőségek sora jön az életünkben, és akkor felmerül a kérdés, hogy honnan fogom tudni, mi Istennek az akarata. A válasz erre az, hogy a kinyilatkoztatásból, a Koránból és a Szunnából, a Próféta hagyományából, mondásaiból és cselekedeteiből. Az iszlám szerint innen tudjuk, hogy mit vár tőlünk Isten. Amikor valamit teszünk, tegyük azzal a szándékkal, hogy a legvégső cél Isten elégedettségének elnyerése legyen; hogy cselekedeteimet a Korán és a Szunna szellemében hajtsam végre. Itt rögtön felmerül a kérdés, hogy csak azért cselekszem-e, hogy Isten elégedettségét elnyerjem, vagy hogy például segítsek valakinek. Nyilvánvalóan Istent akarom elégedetté tenni. Azért cselekszem így, mert a jutalmat Istentől várom, nem az embertől. Ha az embertől várnám a jutalmat, akkor Isten joggal mondhatná, hogy a jutalmamat már megkaptam, például szeretet vagy elismerés formájában. Isten ítélőszéke előtt

mit fogok mondani? Isten jutalmát nem fogom elnyerni. De ha azért cselekedtem, hogy az Isten jutalmát nyerjem el, akkor Isten engedelmeivel el is fogom nyerni azt, és ha emellett az emberek szeretnek, az külön ajándék lesz Istentől.

Tehát az iszlám ebben látja a megoldást, hogy Isten törvényének megfelelően éljen az ember. Törekedjen, ha pedig hibázik, ne legyen felfuvalkodott, önelégült. Bánja meg a hibáit, lehetőség szerint javítsa ki azokat, és kérjen bocsánatot Istentől és embertől egyaránt. Az ember a szabad akarat által dönti el, hogy a Törvény szerint él-e vagy sem. Végül Isten majd igazságot tesz. Mi nem bírók vagyunk, mi legfeljebb csak figyelmeztethetjük, inthetjük az embereket, de kötelezni nem tudjuk őket semmire, hiszen nincs hatalmunk fölöttük. A Koránban azt mondja Isten a Próféájának: „Te csak intél, amíg hasznos az intés, de nincs hatalmad fölöttük.” Tesszük a dolgunkat, és reménykedünk Isten jutalmazásában.

S.Sz.: Mi emberek nem tudunk véleményt mondani az Abszolút Igazságról. Az Abszolút Igazság le van írva a szentírásban, hiszen az Isten saját szava. A szentírás azt mondja, szükséges, hogy minden élőlény felelősséget vállaljon a cselekedeteiért. Szükséges azért, mert másképp nem tudjuk megváltoztatni az irányultságunkat. Ha mi magunk nem vagyunk felelősek azért, ami történik velünk és elfogadjuk, hogy a rossz eredmény a rossz ok miatt van, akkor hogy tudjuk megváltoztatni az életmódunkat? A szentírás kimondja, hogy az eseményeknek oka van, és ez nem más, mint maga az illető személy. Ő a felelős, nem pedig a véletlen. Előfordulhat, hogy valaki más az ok, de abban már megegyeztünk, hogy ez a valaki nem Isten.

Most itt vagyunk, ahol vagyunk, de ahol most vagyunk, az múltbeli döntéseink következménye, múltbeli szabad akaratunké, múltbeli sorsunké. Az, hogy most mi történik velünk, teljesen rajtunk múlik. Képesek vagyunk eldönteni, hogy a jelen helyzetben követjük-e Isten törvényét vagy sem. Az isteni törvények általában két-félék: egyfelől általános utasítások, amelyek le vannak írva minden szentírásban, amelyek megmondják, hogy adott helyzetben hogyan kell cselekedni, hogyan kell élni, enni, aludni, dolgozni, adományozni. Ezek a tézisek le vannak írva, s tudni kell, hogy mik a megfelelő módszerek és mi a megfelelő mentalitás. Ugyanakkor azért, hogy majd egyszer felszabaduljunk a sok élet visszahatásától, a sorstól, ami megnyilvánul a jelen helyzetünkben, kövessük valamely vallás gyakorlatát. Mindenki tudja, hogy a krisnások a Hare Kṛṣṇa mantrát éneklik, de mindegyik vallásban vannak imák, vezeklési formák, különböző lelki gyakorlatok. Ha végezzük ezeket a lelki gyakorlatokat, meg tudjuk változtatni az életünk irányát. Ha

az általános helyzetet tekintjük, láthatjuk, hogy a világunk nem jó irányba megy. Ezért legalább mi mint egyének változtassunk a saját életünkön és tanuljunk meg két dolgot. Az egyik, hogy mindig kövessük Isten törvényét. Ez azt jelenti, hogy a szentírások alapján törekedjünk egy olyan tudatszint elérésére, ahol sors- és visszahatásmentes döntéseket tudunk hozni. A másik, hogy végezzük azokat a lelki gyakorlatokat, amelyek megtisztítják a szívünket attól a hajlamtól, hogy rosszul döntsünk, hogy ragaszkodjunk az anyagi vágyainkhoz. Ha újra Isten felé fordulunk, Ő ki fog minket emelni az ok-okozati kerékből, amelyben jelenleg vagyunk, hogy visszatérhessünk eredeti szabad helyzetünkbe, ahol szolgálhatjuk Istent.

S.Z.: Nagyon sok ember élt már előttünk, voltak köztük jó emberek, és mind meghaltak már. Közöttünk is van nagyon sok jó ember, és ezek a jó emberek is meg fognak halni. Mindannyian a halál felé tartunk. Ez itt csak egy átmeneti állapot, átlépés egy új létformába, az életnek egy újabb szakaszába.

S.G.: *Tudom-e befolyásolni a sorsomat, az életemet az ima által?*

P.S.: Meghallgattatik-e az ima? A Talmud *Ros hasaná traktátus*ában az áll, hogy Mózesnek megmagyarázta a Jóisten, mit kell imádkozni. A tizenhárom Isteni Tulajdonságot. Talán ez lenne az ima. Tőlünk, zsidóktól nem várta el Isten, hogy imádkozzunk. Valamikor úgy értettük, hogy az áldozatok bemutatása az istentisztelet. Ámosz próféta azt mondta, hogy ezt az ima helyettesíti. A szentírás felszólítása az, hogy a helyes, erkölcsös cselekedet az, ami számít. Az ima csak a mi lelkünket nyugtatja meg, és nem a Jóisten kegyét keresi. Talán az angyaloktól, akiket mi utánozni akarunk, szívesen veszi.

A zsidó ima szakértője és kutatója vagyok, de többet nem találtam a forrásokban. Mégis nagyon fontos része a zsidó kultúrának az ima, attól függetlenül, hogy nincs ősi felszólítás az imádságra.

B.T.: Jézus azt mondja, „Ahol ketten vagy hárman összejöttek az én nevemben és kértek valamit az én nevemben, egyetértésben, azt az Atya megadja nektek”. Ebben két nagyon fontos szempont van. Az egyik az „egyetértés”. Lehetne mondani, hogy Jézus ironikus volt, de nem volt az. Mindannyian tudjuk, hogy nagyon nehéz egyetérteni. A másik, hogy az „ő nevében és az Atya akaratát keresve”. Hiszen Jézusnak a személyében élni azt jelenti, hogy állandó istenkeresésben él az ember. Jézus személyét követni ezt jelenti. Ha ez megvalósul, nem fog akármit kérni az ember. Erre mondja Jézus, hogy meg fog valósulni.

Valószínű, hogy minden ima meghallgattatik, de ez nem jelenti azt, hogy teljesül is, amit kérünk. A meghallgatás az evangélium szerint azt jelenti, hogy bekerül a nagy intelligencia körébe.

S.Z.: Az iszlám vallásban az imádkozás nagyon fontos. Az iszlámnak öt pillére van: az első a tanúságtétel, ez a belépő az iszlámba. Rögtön a második pillér a napi öt imádkozás megtartása. Ez központi kérdés, és mi abban hiszünk, hogy az imádkozás lesz az első olyan tett, amelyet Isten számon fog kérni tőlünk. Ha valaki rendszeren, rendszeresen imádkozik, az azt jelenti, hogy jó volt a kapcsolata Istennel. Naponta ötször az Isten elé állt és elszámolt a tetteivel. Ha ezt megcselekedte, akkor számadása nem lesz nehéz. Ha az imádkozása nincs rendben, akkor nagyon nehéz lesz a számadás. Tehát az imádkozás nagyon fontos. Mi hiszünk abban, hogy Isten meghallgatja az imát és válaszol rá. De Istenhez kell imádkozni, tehát nem emberhez, nem szenthez, nem prófétához, hanem magához Istenhez. Ő meghallgatja fohászainkat, ám minden attól függ, hogy az ember hogyan él. Csak kér és kér, vagy ő is tesz valamit Istenért? Isten meghallgatja a fohászt és válaszol rá. Nem biztos, hogy ebben az életben, lehet, hogy csak a következőben. Ezt nem fogjuk megtudni, de hinnünk kell benne, hogy Isten figyel ránk, tud rólunk, hall és lát minket.

S.Sz.: A *bhakti-yogának*, az odaadó szolgálatnak, a Kṛṣṇa-tudatnak kilenc fő ága van. Minden vallási gyakorlat lényege az Istenre való emlékezés, hogy sohase feledkezzünk meg Róla. Ezért nagyon hasznos gyakorlat az ima. Akik már nem gyakorlók, hanem tökéletesek a lelki életben, azok természetesen szeretetből fordulnak az Úr felé, és más módon dicsérik Őt. Azt kéri Tőle, hogy adjon nekik még több szolgálatot. Ők így fordulnak Hozzá, hiszen állandóan el vannak merülve az Istenről szóló gondolatokban. A Hare Kṛṣṇa mantra ismétlése, ami az éneklés ágához tartozik, szintén egyfajta ima.

Kérdező: *Úgy tudom, mind a négy vallásban bűnnek számít az, ha valaki öngyilkos lesz. Létezik-e olyan megközelítés, hogy valaki azért lesz öngyilkos, mert szeretne visszatérni Istenhez, s tettének motivációja a szeretet?*

P.S.: A zsidóságban az öngyilkosság tilos. A halottat azzal büntetnék, hogy nem temetjük el a zsidó temetőbe, és az idők végeztével nem részesülhetne a közösségi feltámadásban. E tekintetben azonban már változik az álláspontunk. Teret nyer az a felfogás, hogy az öngyilkosság egy lelkiállapot következménye,

tehát magával az élet elvesztésével már el is nyeri büntetését az ember. Újabb büntetésre semmi szükség. Akceptáljuk azt, hogy az öngyilkosság egy súlyos lelki válság, egy lelki betegség következménye, és nem bűn. Ez a jelenkori álláspontunk, de, mint ahogy mondtam, a zsidóság nem egységes, három zsidónak négy véleménye van.

B.T.: Érdekes módon, a kereszténység nagyon sok mindent átvett Platónától. A lényegnek és a létnek, a lényegnek és a megvalósulásnak, a létnek és a létezésnek a kettősségét. Azt, hogy a lélek visszavágyik Istenhez, hiszen haza szeretne menni. Érdekes módon azonban a kereszténység nem vette át Platónától a lélek-vándorlás tanát, pedig ő ezt is tanította. Kelet és Nyugat határán nagyon sok közös pontot találunk. Ám a kereszténység szerint még sincs okunk arra gondolni, hogy ha eldobjuk magunktól az életet, akkor visszakerülünk Istenhez. A római katolikus egyház gyakorlatában sokáig nem temették a közös temetőbe az öngyilkosokat. Ma már a római egyház úgy gondolkodik erről, hogy senki sem ítélteti meg, hogy ki mekkora terhet visel. Éppen ezért senki sem vonhatja meg egy másik embertől a temetéshez való jogot.

Az evangélikus álláspont szerint, amikor bármilyen formában befejeződik egy élet, akkor egyáltalán nincs semmi, amiről azt mondhatnánk, hogy az emberből megmaradt. Nincs lélek, a test is elenyészik. Egyetlen egy dolog van, Isten emlékezete. Az a feltámadás egyetlen alapja és garanciája, hogy Isten ismert engem. Ő hívott életre, Ő adta a testem, a lelkem, és mindent, ami ehhez az élethez kell. A feltámadás napján Ő az, aki a saját gondolataiból mintegy újra életre hív engem, azt az embert, aki vagyok, aki voltam.

S.Z.: Nekünk az a hitünk, hogy aki öngyilkosságot követ el, az a pokolba kerül és örökké ott fog maradni, mert eldobta Isten adományát, eldobta Isten megbízását. Az ember helytartó a földön, és ha eldobja az életét, azzal megszegi az Istennel kötött szövetséget, tehát nem várhat semmi mást, csak büntetést.

S.Sz.: Az öngyilkosság bűn, még ha valaki azt is hiszi, hogy ezzel eléri Istent. Nem fogja elérni, mert ez nem egy jóváhagyott gyakorlat. Nagyon könnyű gyakorlat lenne az, hogy csak öngyilkos leszek és megyek is vissza Istenhez. Ez valójában visszaélés a szabad akarattal, amit az Úr adott nekünk. Ő adta nekünk ezt a testet, ami eszköz ahhoz, hogy ebben a világban tudjuk Őt szolgálni, tehát erre kell használnunk. Ez a hiteles, tehát biztos módszer. Ezzel a módszerrel valamivel lassabban tudjuk Őt elérni, mint az öngyilkossággal lehetne. Ha a

szentírásokat követjük, minden szempontból jó úton haladunk. De ha valamit csak úgy kitalálunk, még ha úgymond Isten nevében tesszük is, annak rossz következménye lesz.

III. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA EGYÜTT-LÉT A kapcsolatok természetrajza

10:00 - 10:15

Megnyitó: *Dr. Manherz Károly*, Felsőoktatási és tudományos szakállamtitkár

10:15 - 11:10

Előadás: Mit hozunk a gyerekkorból?
A család szerepe az emberi kapcsolatokban
Előadó: *Vekerdy Tamás* pszichológus

11:10 - 12:00

Előadás: A kapcsolatok transzcendentális vonatkozásai
Előadó: *Sivaráma Szvámi* vaiṣṇava teológus

12:00 - 12:10

Szünet

12:10-13:00

Előadás: Az igaz barátság és szerelem esélyei
Előadó: *Daubner Béla* pszichiáter

13.00 - 14:00

Ebédszünet

14:00 - 15:10

Kerekasztal-beszélgetés: Tanítható, tanulható-e a szeretet?
Résztevők: *Csepregi András* evangélikus teológus,
Tóth-Soma László (*Gaura Kṛṣṇa dāsa*) vallásfilozófus, *Verő Tamás* rabbi
Moderátor: *Danka Krisztina* (*Kṛṣṇa-līlā devī dāsi*) irodalmár

15:10 - 15:50

Előadás: A barátság és a szerelem kultúrája
Az ősi indiai eposz, a Mahābhārata alapján
Előadó: *Jeney Rita* (*Amṛtānanda devī dāsi*) régész, indológus

15:50 - 16:00

Szünet

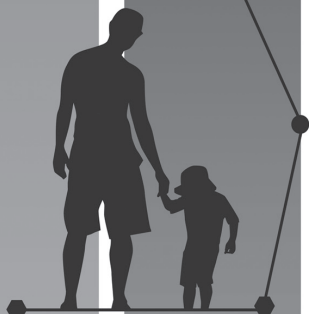
16:00 - 17:00

Vita: Hogyan tehetők jobba az emberi kapcsolatok?
A vita résztvevői: *Tari Annamária* pszichológus és *Tasi István* (*Īśvara Kṛṣṇa dāsa*)
kultúrantropológus, vaiṣṇava teológus
Moderátor: *Sonkoly Gábor* (*Rādhānātha dāsa*) történész

III. Létkérdés Konferencia

EGYÜTT-LÉT

A kapcsolatok természetrajza

Daubner Béla
pszichiáter

Sivaráma Szvámi
vaisnava teológus

Tari Annamária
pszichológus

Vekerdy Tamás
pszichológus

és mások...

2007. november 9. péntek, 10 - 17 óra

ELTE Bölcsészettudományi Kar

GÓLYAVÁR

1088 Budapest, Múzeum krt. 4-8.

Jelentkezés és helyfoglalás:

www.letkerdes.hu

BHAKTIVEDANTA
Hittudományi Főiskola

1062 Budapest, Andrássy út 55. Tel./Fax: (1) 521-77-87